

Микола Субота

СКОРА

ВОДА

Микола Субота

Скора Вода

*Оповідки про край похову філософа
Григорія Савича Сковороди*

Микола Субота
Скора Вода
Оповідки про край похову філософа Г.С. Сковороди

Художньо-історичний опис

У збірці оповідань, легенд, переказів з народного побуту Слобожанщини “Скора Вода” розповідається про життя селян Сковородинівського краю – мальовничого села, де знайшов свій останній притулок видатний український філософ. Сковородинівці, жителі навколишніх сіл і хуторів свято шанують Григорія Савича Сковороду. Книга проілюстрована світлинами з життя цього краю на різних етапах історії.

Автор щиро вдячний науковим співробітникам літературно-меморіального музею Г.С. Сковороди, а також усім жителям сіл та колишніх Смілих хуторів, які допомогли у написанні книги фотоматеріалами, документами і різним усним переказом.

Колесо часу

(передмова)

Чи відчували ви коли-небудь оберти “колеса” часу?

Плин років, десятиліть, віків змушує кожного з нас замислитись над сенсом життя, над усвідомленням важливості власного “Я” у коловороті історії. Час безупинно йде вперед, лишаючи у минулому вчорашній день. І яким буде завтра, - то залежить від нас, від нашої філософії Духу.

Так, час – це одна з основних форм існування матерії, водночас він такий різний: швидкий і повільний, щасливий і скрутний, мудрий і незнаний...

Дуже важко у цій швидкоплинній течії не розчинитися, не загубити свою внутрішню сутність. А ще важче зберегти усе те, що надбане віками – подих минувшини, який чим далі тим відчувається все глибше і все більше нам потрібен.

Здається пройшло зовсім небагато часу відтоді, коли були у нашому краї хутори, коли народ з уст в уста переповідав легенди, казки, думи, пісні... Коли й зверталися один до одного не інакше, як - “Здрастуйте”, “Добрідень”, “Доброго здоров’я”, “Здоровенькі були”, “Моє Вам шанування”, “Дай Боже здоров’я”. А нині, на жаль, люди втратили почуття шанування один до одного, а заодно втрачають духовну єдність поколінь.

Сьогодні ж ми і наші сучасники перебуваємо ніби у іншому, далекому від того, часовому просторі, у якому переплелися моральні норми, звичаї, культура.

Та ще не пізно повернутись лицем до святої істини минувшини, злитися воєдино зі світлою енергією Доби минулої, відродитися і очиститися.

Автор цієї книги не одне десятиліття збирав матеріал, по зернинах складаючи з нього цінний образ свого рідного краю. Краю чарівного та загадкового. Краю, де жив Григорій Сковорода. Напевно, незримий дух Учителя витає тут і досі.

Колись Сковорода вчив постійно згадувати “вічність”, говорячи про цей світ як про “дим вічності”. Та й через три століття потому можна відчутти актуальність філософських думок Григорія Сковороди, його Божественної мудрості, осердченої співом пісень.

Тож на порозі нашого духовно-морального відродження у третьому тисячолітті хай Господь і його вірний Сковорода подарують усім нам покров премудрості – Божественну мудрість, - найкоштовніший дар, який колись виблагав цар Соломон. Задля того, аби тишу нашого серця не порушило розгойдане “колесо” часу, аби душа наша лишалась кришталево прозора і написана ця книга.

**Журналіст Богодухівської районної газети “Маяк”
Чернишова Тетяна Вікторівна**

«Ой, зйду я на могилу, Гляну – подивлюся.»

На кургані “Могилка”

Село Сковородинівка. І хто не знає, що в цьому селі похований філософ, мудрець свого часу - Григорій Савич Сковорода.

Та не зважаючи на визнання всього світу значимості його філософських поглядів, його творчості, не дуже багато його друку. А повного українського перекладу творчості Сковороди, який би був для народу масовим читивом і взагалі немає.

Створення музею, таке інше, не вдається сучасності вловити погляду Сковороди в наше майбутнє. Все він якийсь кам'яний, містичний, незрозумілий.

Не один шанувальник його біографії, творчості хотів мовити про нього добре слово, підтвердити його величність. Та, на жаль, всі вони як один мають різні суперечності. Не минуло це і перший біографічний опис Михайла Ковалинського, який знав особисто філософа, був його другом. Сучасні біографи цілу низку неточностей знаходять в тому часопису.

Кажуть в народі, Сковорода як при житті не любив особливої уваги до себе, так і після смерті - багатьом підбиває щось написати не те, прямо кепкує з автора. Як там не є, але різні помилки супроводжують і сучасні твори про Сковороду. В нашій обласній газеті “Слобідський край” в 222 номері за 22 листопада 2003 в статті Лариси Семак “Світ ловив мене...” допущена теж помилка. Наводжу її текст.

“Помер Г. Сковорода 29 жовтня 1794 року в селі Пан-Іванівка (нині Сковородинівка) на Харківщині в маєтку згаданого раніше М.Ковалинського, який незабаром, по свіжих спогадах, склав його першу біографію.”

Дійсно ж, Г.С. Сковорода прибув сюди померати від Михайла Івановича Ковалинського з села Хотетова. А село Іванівка належало зовсім іншому панові - Андрію Івановичу Ковалівському.

Майже одне й те ж саме прізвище. Та це зовсім різні люди. Які, мабуть, і не знали один одного. Можемо лише говорити про їхню переписку. Так лист Сковороди до М.І. Ковалинського від 2 квітня 1794 р. написаний на звороті листа А. Ковалівського до М. Ковалинського, що має дату 1794.¹

Людина – не комп'ютер. Всі знання, хоч і ті, що її цікавлять, вона так і не опанує. Тому така помилка, можливо, не така й суттєва. Але є тут інша причина – в пізнанні.

Так, деякі шанувальники філософа вважають Михайла і Андрія за одну і ту ж особу, об'єднуючи біографії цих двох різних як за світоглядом, так і за життєвою позицією учнів Сковороди.

Шанувальників в нього багато, а чому перед ним вклоняються, ніхто до пуття і не скаже.

Багато ще білих плям, запитань в біографії філософа, на які вже, мабуть, ніколи не буде відповіді. Проти наших мирських бажань ми вже ніколи не зможемо опанувати велич Сковороди, його Святість буття.

Ще при житті філософа світ ловив його, та не спіймав, а сучасність – тим паче, - минуло стільки літ... Але наше прагнення побачити, найти щось нове про нього, про його життя, не зостануться марними лише тоді, коли ми будемо співвідносити все відоме у вірному часописі.

Дійсність описаного того чи іншого відгукується у нашому сучасному житті. Як довід, доречний приклад іншої статті (цієї ж газети, від 29 листопада 2003р.) Анатолія Тесло "Село! І серце одпочине...".

В ній описується про краєзнавця Р.К. Рибальченка з села Мала-Данилівка, який переконаний в тому, що в його селі бував Г.С. Сковорода, що саме з цього села він і тримав дорогу до Пан-Іванівки. Його переконання і не потребує інших переконань. Так, декілька років тому, я повіз картоплю на продаж до Олексіївського ринку міста Харкова. Там зустрів приятеля з Сковородинівки Віталіка Гурина; він теж щось там привіз на продаж. Став йому клопотатись, що перевіз дорогий. А він відповідає.

- А я - стежками Сковороди, на пряму до Харкова від Сковородинівки майже в половину ближче.

В народі ці шляхи пам'ятають, більше того – ними навіть користуються. Та те, що в народі пам'ять Сковороди живе, - це безперечно.

Ось глянемо на щорічні ярмарки весною. Вони все більш і більш збирають народ. На них, на таких великих зібраннях народу, таки щось вловлюєш, щось розумієш таке незрозуміле як святість і потреба у поклоні до його життя.

Щось є тут знаменне, як пише Лариса Семак у статті “Світ ловив мене”:

“Своєрідним спільним знаменником внутрішнього, духовного буття всіх трьох світів для Г. Сковороди є Софія, Премудрість Божа, присутня і в людині, і в Біблії (а також в інших богонатхненних творах).”

Як не складна для нашого розуміння постать Григорія Савича Сковороди, його біографія, але треба пам’ятати, що і він вбачав в щирій простоті одну із стежок до серця “щастія”.²

Тому не думай, читачу, що я буду писати про невловимість біографії філософа, зоставимо цю важку працю іншим.

А ми з Вами давайте глянемо на сучасне, що можна побачити від могили філософа, з останніх його заповітів.

На думку приходить тема давніх обрядів, які оспівані в кобзарських піснях, думах, легендах. Що це за обряди?

Якщо людина хотіла щось побачити з минулого чи з майбутнього, то сходила на могильний курган. Якщо людина жила праведно, то і надалі продовжуватиме свої добродієнні справи. Ну, а людина котра несла зло, розбій, та обов’язково закам’яніє, і так на тому кургані буде стояти, доки час її не прибере. Чому на могильний курган? Та, мабуть, це тільки в ньому заховані старі відомості, через які і вбачиш майбутнє. І якщо їх подавати вірно, вони житимуть, а якщо ні – то, значить, ні. Від цих давніх звичаїв мають, мабуть, спільні корні сучасні поминальні дні.

Тому для такої особистості як Григорій Савич Сковорода, не було однаково, де його поховують.

Де будуть його згадувати, де будуть намагатися на його могилі зрозуміти цю миттєву суть життя людей.

Наша сучасність, щоб зрозуміти філософа і намагається відтворити реальність його буття. Хтось скаже, хіба це можливо більш як через 200 років.

Щоб відтворити буття Григорія Савича необхідно не тільки відтворити його біографію та надрукування його творчості, а зрозуміти мову та світ природи, яку він любив. Без якої не міг не родитись, не вмерти. Цю тему добре розуміють біографи Сковороди, відтворюючи карти місць, шляхів його перебування. Не в силі говорити про різні міста

перебувань, я дещо розповім про ті місця, де проживаю, з яких я родом і біля яких бував Григорій Сковорода.

Мова про село Пан-Іванівку, хоч і не тільки. Та головне зрозуміти разом з тобою, читачу, що ж таке, яка природа змусила Григорія Савича Сковороду похоронити себе в цьому селі.

Зрозуміти щось про Сковороду можна багато з його листів. Ми звернемось до листа писаного до Михайла Ковалинського з села Пан-Іванівка 26 вересня 1790 року. Читаємо початок листа.

26 вересня 1790 р

«Из Ольшанскія Ивановки,
1790 года септемерія 26-го

Возлюбленный паче всех человек, Михаиле!

Мир тебе, муже божественных желаній!

Мати моя, Малороссія, і тетка моя Україна, посылают тебе в дар малорослюю мою дщерь (доньку) авигею «Икону Алківідскую»... С нею беседуя, беседуеш со мной...»

З цього твору Сковорода робить дилемму правди, яку не можливо змінити, адже спроба людей відійти від закону істин тільки породжує в природі суматоху (хаос).

Хоч цей твір “Икона Алківідская” і був писаний 28.03.1776 року, та все ж був переписаний декілька разів, і це має особливе значення тому, що в Пан-Іванівці цей твір був особо проглянутий і надісланий в листі Ковалинському.

Далі за листом.

“...Ныне скитаюся у моего Андрея Ивановича Ковалевскаго. Имам (есть) моему монашеству полное упокоение, лучше Бурлука...”

Більшість шанувальників філософа і вважають час написання листа за дату першого перебування Сковороди в селі Пан-Іванівка.

Та, що філософ Сковорода бував тут і до цього, можна зробити висновок по тому, як він подає такий опис села Пан-Іванівки в листі:

“Земелька его есть нагорная. Лесами, садами, холмами, источниками распещрена. На таком месте я родился возле Лубен...”

Сам такий опис свідчить про любов до цієї місцевості, що він її добре знає, що обходив цей край вздовж і впоперек раніше, не раз милувався її краєвидами та прикипів до неї так, що і вибрав її за останню свою обитель.

Про відчуття духу природи, про бажання з нею з'єднатись, відійти від мирської суєти філософується в піснях 12-ї та 13-ї.

Закінчення 12-ї пісні перегукується з її початком, де поет прославляє “покой, тишину”. Та взагалі, якщо ти, читачу, добравсь до опису мого погляду, то не полінився, уважно прочитай ці дві пісні, я не випадково їх помістив, надіючись на твою зацікавленість, на відкриття тобою дива поезії Сквороди.

Вулиця Розсопанська

ПЪСНЬ 12-я

Из сего зерна: *Блаженны нищи духом, сієсть:
Премудрость книжника во благовременіи празднєства
И, умалаяйся в дьяньих своих, упремудрится (Сирах).
Упразднитєся и разумьїте...*

Не пойду в город богатый. Я буду на полях жить,
Буду вък мой коротати, гдѣ тихо время бѣжит.
О дуброва! О зелена! О мати моя родна!
В тебѣ жизнь увеселєнна, в тебѣ покой, тишина!

Города славны, высоки на море печалєй пхнут.
Ворота красны, широки в неволю горьку вєдут.
О дуброва! О зелена! *и прочая.*

Не хочу ѣздить на море, не хочу красных одеж:
Под сими крыєтся горе, печали, страх и мятеж.
О дуброва!.. *и прочая.*

Не хочу за барабаном ити плѣнять городов,
Не хочу и штатским саном пугать мѣлочных чинов.
О дуброва!.. *и прочая.*

Не хочу и наук новых, кромѣ здраваго ума,
Кромє умностѣй Христовых, в коих сладостна дума.
О дуброва!.. *и прочая.*

Ничего я не желатель, кромѣ хлѣба да воды,
Нищєта мнѣ єсть прїятель – давно мы с нею сваты.
О дуброва!.. *и проч.*

Со всѣх имѣний тѣлесных покой да воля свята,
Кромѣ вѣчностєй небесных, одна се мнѣ жизнь свята.
О дуброва!.. *и проч.*

А естли до сих угодїй и грѣх ещє побѣдить,
То не знаю, сєй выгоды возможет ли лутчє бить.
О дуброва!.. *и проч.*

Здравствуй, мой милый покою! Вовьки ты будеш мой.
Добро мнѣ быти с тобою: ты мой вѣк будь, а я твой.
О дуброва! О свобода! В тебѣ я начал мудрѣть,
До тебе моя природа, в тебѣ хочу и умрѣть

Курган біля кадничанського лісу

ПЪСНЬ 13-я

Из сего:

*Изыдите от среды их...
Прійди, брате мой водворимся на сель.
Тамо роди тя мати твоя
(Пъснь пъсней)*

Ах поля, поля зелены,
Поля, цвѣтами распещренны!
Ах долины, яры,
Круглы могилы, бугры!

Ах вы, вод потоки чисты!
Ах вы, берега трависты!
Ах ваши волоса, вы,
Кудрявые лъса!

Жайворонок меж полями,
Соловейко меж садами;
Тот выспръ летя, сверчит,
А сей на вѣтвах свистит.

А когда взошла денница,
Свищет в той час всяка птица,
Музыкою воздух,
Растворенный шумит вкруг.

Только солнце выникает,
Пастух овцы выганяет
И на свою свирльь выдает
дрожливый трель.

Пропадайте, думы трудны,
Города премноголюдны!
А я с хльба куском
умру на мѣсть таком.

Дослідники поезії філософа не мають конкретних доказів, де були створені ці пісні. Та опис природи в 13-й пісні особливо такий же, як в листі за 1790 рік, дає підстави стверджувати про можливість написання пісень як не в Пан-Іванівці, то під впливом від одвідування цієї місцевості. Тим паче, що тут є такий собі заповіт: як умру, то поховайте.

А твори на диво в Сковороди математично запрограмовані, мають свою чітку послідовність і таке інше, на що була звернута увага біографами ще в ХХ ст.

Тому сміливо ми з дати 1790 року можемо вернути до 1780 року, коли Г. Сковорода скитався у Сіннянському монастирику, так як дороги до цього монастиря лежали через Пан-Іванівку. Багато також білих плям за це десятиріччя. Народні перекази говорять про те, що в ці роки Сковорода перебував у своїх учнів. Але коли бачив, які вони кривди витворяють з простим людом, кріпаками, здіймавсь, не зважаючи на погоду, і йшов світ за очі. Так, мабуть, було і у поміщиків Ковалівських в с. Пан-Іванівка.

Ті ж, шануючи його набожність, вченість, всякими шляхами шукали примирення з ним. Бо він був для них святим. Сковорода, не будучи злостивим, намагався привити в їхніх душах добро, надіявся на його розквіт, тому і повертався. Та, не зважаючи на прикази пана, тортури над бідним людом, хоч і в меншій мірі, але продовжувались, лише фізичні розправи категорично були заборонені.

Г.С. Сковорода усамітнювався в найдених поруч місцях, де міг працювати. Тому так добре і знав краєвиди Пан-Іванівки. Ними не можна не милуватися і в наш час. Краєвиди заворожуючі. Що сам дуб-велетень?! Яких тільки роздумів біля нього може навіятись! Був колись ліс на пагорбі, а цей дуб залишили як пам'ятку про закладку того, для чого вирубали ліс, а можливо для відпочинку залишили, а можливо..., що тільки ще не може навіятись. Кажуть, що недалеко від цього дуба і була викопана філософом собі могила.

Так переказується із покоління в покоління в родині Харченків.

Коли після смерті Сковороди померли старі пани, то нова пані дуже полюбляла по саду гуляти, та їй перешкоджав у цьому покійний Сковорода: то вона якогось поклонника, відвідувача могили філософа, приймала за Сковороду, то чіплялось плаття, а то наснитись він їй страшно. От вона влітку і вирішила переховати. Люд приймати участь в цьому боявсь. Ніякі погрози не могли їх примусити. І тільки вже з благословіння та участі місцевого священика погодились найсміливіші

дядьки. Серед яких був і наш. Коли починали розкопку, була тиха сонячна погода, співали пташки. Та тільки докопались до труни, де те і сонце поділось, піднялась шквиря, гроза, ливень, небо як наче прорвалось. Та вже роботи не кинули, хоч і дуже лячно було. Пані ж обіцяла добре заплатити, і батюшка був поруч, тому ніхто не наважився цю затію кинути. Коли перенесли труну на нове місце, то дощ перестав, а вирита яма до самого верху була залита водою. Батюшка сказав, що сам Всевишній освятив покійному Сковороді могилу водою. Після похорону і всяких там обрядів пані, як і обіцяла, всім заплатила, і до всього цього був поставлений поминальний стіл, до якого заходили всі, поминали Григорія, а старіші розповідали про нього всякі чудернації.

І в похованні своїм філософ Григорій Сковорода виявив свій пророцький дар. Він хотів бути похованим серед такої природи, яка б надихала людей на роздуми про вічність і смерть, про бідність і багатство, про саму любов до природи. І був похований серед такої природи. І люди йшли на його могилу. В збірці “Григорій Сковорода. В спогадах сучасників і народних легендах” 2002 р. наводять факт відвідин могили філософа 1817 року:

“...Я умисно їздив з Мерчика до села Іванівка (Богодучівського повіту) для відвідання могили, в якій спочивають тлінні останки незабутнього Сковорода.”

Ів. Вернет. Софійське
Валківського повіту
в березні 1817 р.

(Украинский вестник 1817.4.6. квітень. С.106-114).

Ну, пані ці паломництва не потрібні були, ось вона і переховала його. Могла зрівняти могилку з землею, та, видно, страхалась самих наслідків, тому і виявила таку хитру люб'язність. І як в насмішку над філософом, Сковорода був перехований не на місцеве кладовище, а на попівське помістя: мов, на, впіймався таки?! А те місце, де був раніш похований філософ таки вдалось зітерти з пам'яті людей. Проходили роки, століття, війни, мінялись різні пани та режими, змінювалась могилка, її убранство; та поклонників до могилки яких тільки не приходе.

І розповідає екскурсовод біля могили про дивний заповіт філософа - бути похованим без хреста; про те, що по смерті філософа, здавалось,

кануть в забуття його замислуваті рукописи; що могила філософа без хреста і кола вже забувалась і, як оповідають перші біографи Сквороди, – по ній навіть ходили люди та худоба; про те диво, як філософ Скворода після смерті відроджується – відроджується в умах і серцях, в мирських справах людей, які продовжують шукати “щастія”, шукати істини у своєму тлінному житті; що люди вже з часом придумали таку красиву могилу.

Хтось із відвідувачів нагадує про чутки серед людей, що під могильним каменем взагалі нічого немає. Екскурсовод, трохи помовчавши, відповідає, що то просто пусті балачки.

А дійсно, як давно ті балачки балакаються? Ми ще в школу ходили, а вони вже існували.

Звернемось до старих і нових історично-літературних видань.

Цим питанням вперше задався В'ячеслав Александров, після 100 років з дня смерті філософа:

“Біля каплиці представляющей семейный склеп Ковалевских находится полуразрушенная деревянная ограда, внутри этой ограды лежит мраморная плита з резными буквами.

Факт нахождения плиты в 2 1/2 аршинах на юго-западе от камплице не может однако служить ручательством, что тело Сквороды находится именно в этом месте, так как в семействе того же священника, владельца сада, мне передавали такой факт: недалеко от ограды, на глубине около полу аршина был найден слой кирпича, скрепленный известью, из чего можно заключить, что это склеп и, может быть, это именно и есть то место, где похоронен Скворода.

Во всяком случае, я полагаю, что следовало бы более внимательно отнестись к этому вопросу и в точности определить место погребения, а также озаботится и постановкой более стойкой против разрушающего влияния железной ограды.”

Вячеслав Александров

(Харьковские Губернские Ведомости 13 мая 1894г, ГАХО ср 24ед хр 21 пт од 77 // по материалам «Харьковский исторический альманах - 2002 год»)

У 1842 році В.Н. Каразін згадував про могилу: «украється достойним памятником, как обещал мне Козьма Никитич Кузин, этот редкий гражданин и человек добра общественного»⁴.

Але «сей редкий гражданин слова своего не сдержал» і в 60-х роках ще Е. Данилевський писав: “Никакого памятника на могиле Сквороды не существует”.

Дехто описує увагу до цієї могилки ось так: “У 1856 р. один з власників обложив свою пасіку це місце, шановане у нас здавна – це була ознака пошани до пам’яті Сковороди.”

А яким же чином могли поєднуватись бджоли, могила і пошана?

Справа в тому, що до бджоли, до її праці люди відносилися з великою повагою. Багато мається легенд, в яких відображається зв’язок бджіл з потойбічним світом, а також те, що це – божі комахи і якщо поставити пасіку чи навіть бджолосім’ю на могилу або десь недалеко від кладовища, то це богоугодна справа. Бджоли охоронятимуть могилу, а заблудлу душу відведуть до суду божого. Через бджіл можна розповісти про хоробрість померлого, з бджолами прийнято було спілкуватись з минульцем. Люди вірили, що бджоли розуміють людську мову.

І лише у 1874 році новий поміщик Іванівки Жилинський встановлює плиту, на якій викарбуваний хрест і передає власність землі, на якій знаходиться могила, місцевому священику.

Здавалося б, плита з хрестом повинна оберігати місце знаходження могили. Але поширюється незадоволення шанувальників філософа.

Так і в Гната Хоткевича, і в Багалія можна прочитати про те, що у 1883 році могила, як і раніше, знаходилася в садку священика, який мешкав в будинку, подарованому Жилинським поруч з його маєтком. Огорожа з дерева навкруги майже погнила і коло могили не було ні хреста, ні огорожі, не кажучи вже про пам’ятник: була лише мармурова плита з іменем Сковороди, роком народження та смерті, з його власною філософською епітафією: “Мир ловил мене, но не поймал”.

Про цей прикрий стан могили писав також міщанин міста Валок і вихованець сільської школи Фока Васильович Кремина П.С. Ефіменкові. Ось його щирий лист, що вказує на любов та пошану до Г.С. Сковороди і ясно свідчить, що пам’ять про нього не вмерла серед народу.

“Цю мою звістку надсилаю Вам на розгляд як людині, що збирає, цінує і зберігає все місцеве, коштовне в нашій губернії.

Я під час служби конторником в маєтку Гебенштрейя в с. Кленовому Богодухівського повіту по-знайомству їздив до священика села Пан-Іванівки. Священик мешкає у будинкові подарованому разом з садибою дідичем Жилинським поруч з маєтком останнього.

В саду священика я одного разу блукаючи, натрапив на могилу, про яку ніхто ніколи в Пан-Іванівці не згадував.

Навкруги могили нема нічого видатного, щоб звернуло увагу подорожнього і тільки ще здалеку помітно було на могилі камінь в сьйві сонця, що й звернуло на нього мою увагу. ”⁵

Після звернення Кремени до Статистичного комітету хтось, правда, поставив дерев'яну огорожу, але се, мабуть, була не наука.

Незабаром у 1894 році Харківське філологічне товариство встановлює металеву огорожу.

І вже “8 грудня 1922 року про улаштування 22 грудня свята народження Сковороди місцевий вчитель т. Просвітяне, Манжаренко, інші роблять доклад про стан могили, основні положення якого такі:

- До могили зробити окремих хід, а не через приватний двір.
- Могила віддалена на десять аршин від провалля.
- На могилі побудовано пам'ятника з цегли, якого літа також і поштукатурено. На пам'ятник покладено плиту. Біля огордки ріс кленок, але піп недавно його зрубав, виросло декілька паростків.

- Весною біля могили - клумби, газони. Рядом – каплиця, в якій поховано, як оповідають селяни, попів та панів Ковалівських. Двері не зачиняються. В каплиці нема ні підлоги, ні стелі, а також вікон. Селяни розповідають, що складають сіно в ній.”

Все це безперечно свідчить про постійну увагу до могили, про невіддання її в забуття.

За склепи біля могили.

Здається, піп лукавить, не такий вже Сковорода був багатим, щоб йому ставили цегляний склеп. Більш всього, це сімейні склепи самих панів чи попів. І ось те, що могили, склепи панів та попів впадали в забуття, а могила Сковороди міцно трималася в народній пам'яті, - ось саме це і дратувало попа.

І той факт, що філософ був перехований в те місце, яке саме і було призначене для захоронення хай хоч і панів та попів, теж веде до розмислу.

Чому перестали тоді тут ховати? Чи не Сковорода злякались?

Якщо Кузіна у 1814 році переховувала через недобрі навіювання могили в місці її прогулянок, то цим перехованням вона ще і впорядкувала свою територію. І вже купуючи її землі пан Жилинський, мабуть, добре знав, де поставити могильну плиту з викарбуваним хрестом. Цей його вчинок, здавалося б, простий, щирий, теж ставить немало питань. Хоч його цей вчинок і пролежав на могилі більше ста років, саме він, найкраще охороняв могилу Сковороди.

Але ж чому був порушений панами заповіт Сковороди – похороніть без хреста, похороніть ось там, недалеко від дуба, де він і

могили сам собі почав копати і дубовим листом застелив. Чому цей заповіт так мало згадується?

І чи був він взагалі? Чи може це панські вигадки, що з часом перейшли в народні легенди?

У 1795 році друг Сковороди М.І. Ковалинський в біографії філософа про цей факт, на жаль, майже не згадує:

“Перед кончиной завещал предать его погребению на возвышенном месте близ роши и гумна и следующую сделанную им себе надпись написать: «Мир ловил меня, но не поймал».”

На жаль, ми не зможемо зробити навіть словесний опис першої могили Сковороди. Та народні перекази свідчать про невиконання заповіту Сковороди, про запусненість могили, про бажання її знищити. Що в свою чергу, теж за народними переказами викликало ряд всяких бід у тих, хто повинен був дбати про могилу. А саме доглядати могилку повинен був власник землі, яка належала весь час панам.

А, можливо, така недбалість до могили філософа виникла від повір'я: вважалося поганим знаком на майбутнє для кожного дому, для кожного села, де помирав старець, або яке обирав для своєї смерті. Тому мандрівний блукаючий люд попадав у зневагу простих осілих людей. Не можна було не прийняти, не дати притулок старцеві, бо це був гріх. Навпаки, кожен, до кого звертався старець, вважав своїм святим ділом наповнити його торбу. Але в той же час кожен як можна швидше намагався спекатись, випровадити його з двору, з села.

Пам'ятаю, як до моєї бабусі навідалась якась блудна віруюча жінка. І їй був наданий не лише притулок та їжа, а і увага як до якогось особливого гостя, родича. Та випровадивши її, мене чомусь відразу постригли, переодягли, а одежа, на якій ця бродяча жінка спала, була бабусею спалена. Якись там клопи чи щоб заразні злидні не завелись.

Хоронили цих старців так, як і самогубців – без хреста, і могила повинна була бути відповідно як у старця – не доглянутою.

А Сковорода в останні роки свого життя і був таким мандрівником, навіть в літературі не раз називають його старцем, старчик і сам себе так називав.⁶

Тому пан Жилинський теж виявив таку хитру увагу, що передав у власність попові все, що було рядом біля могили. І до того ж ще й плиту поклав з епітафією, з заповіту філософа. Та одне – на плиті викарбуваний хрест.

Саме цією плитою з хрестом і передачею землі пан Жилинський намірявся покласти край отим бідам, що їх, як кажуть в народі, хоч і в гості не запрошуй – самі навідаються.

Як не дивно, та зміщення могили могло відбутись і тоді, коли вже була металева огорожа і після того, як на постаменті закріпили могильну плиту.

Це могло статись під час Вітчизняної війни. Німці, коли відходили, дуже звірили. Намагались все, що цінне, забрати, вивезти або знищити. Так, поруч на північ знаходився лідник, який у війну чи то розбомбили, чи підірвали.

Ряд сковородинівців стверджує, що саме тоді могильна плита з огорожею була перенесена на захід.

Ми про війну не раз будемо нагадувати та наводитимемо факти звірячих вчинків німецьких загарбників, фашистів та зрадників.

Так, в народі переповідається про намагання німців знищити зрівняти з землею заповідник Сковороди.

Дуб, церкву, навіть людей німці палили. Як же могила зосталась?

Переповідають, що вже приступили німці мармурову плиту і огорожу вантажити на автомобіль. Але почавсь обстріл нашими військами і німці все покинули та подались геть на захід. Коли прийшли наші, то в руїнах був панський маєток та інші будівлі заповідника.

Дехто із сковородян стверджує, що саме при відбудові заповідника могильна плита з металевою огорожею була перенесена на захід, і тепер, коли ми теж не знаємо, чи це просто балачки, можемо відокремитись, піднятись над цим, адже все це не повинно заважати нашому поклонінню пам'яті філософа.

Могила філософа
Г. С. Сковороди

Бо за вченням самого Сковороди: світ поклоніння - це є світ символів. А світ символу є світ чогось умовного, але обов'язкового, упередженого. Можна сказати, що світом символу може бути світ "чесної" брехні, яку світ як одягу зодягає в залежності від своєї діяльності. Тому той, хто погоджується на цей світ, хто покоряється йому, - той буде

задоволений нинішній каменюці і не буде вона йому заважати поклонінню.

Яка каменюка? Так, при улаштуванні було вирішено металеву огорожу і могильну мармурову плиту з могили філософа прибрати, а на їхнє місце встановити привезену з Кіровограда гранітну брилу.

Металеву огорожу здали в металобрухт. А ось мармурову плиту, мабуть, зберіг викарбуваний хрест. Вона зайняла чільне місце серед експонатів музею.

Огорожа б теж могла знайти собі місце серед експонатів. Наприклад, поставили б її на місце першої могили філософа.

Деякі дослідники та багато народних свідчень точно знають, де вперше був похованим Сковорода. На жаль, біда одна. Місце знаходження могили вказують різне. Але всі стовідсотково вказують, що це місце було не де-небудь, а в саду, десь поруч біля липових алей, недалеко від дуба і недалеко від кринички. Вибрали б одне таке місце і встановили б огорожу.

Таки ж у музеї експонатів, яким понад 100 років, не так і багато.

Та братії шанувальникам філософа один грець, де ті останки і під яким каменем вони лежать, бо по цінності вони нічого не значать. Не їм поклоняються. А поклоняються самому життю Сковороди, життю, яке породжувало опір неправді, опір ненажерливості, стяжінню.

Розповідаю екскурсоводу про страхітливі перекази про душу

Сковороди, про небажання простих людей жити неподалік від могили.

Ще з шкільних років пам'ятаються легенди, перекази про вплив на простих людей марева-душі Сковороди. Наприклад, чоловіки співались. І винна в цьому була саме душа Сковороди. Це вона мов підбивала

мужиків до пияцтва. А те, що поруч стояли варки, звідкіль рікою лилось запаморочливе алкогольне зілля, - це до уваги не сприймалось. Жінкам теж діставалось від “душі”. То вони раптово помирали, то божеволіли. Хоч і це можна в якійсь мірі пов’язати з алкогольним виробництвом.

Але екскурсовод запевнює, що ніяких легенд та розмов після перепоховання Сковороди не існує, а відтік населення з центру села – це просто збіг обставин і не більше.

- Як так? - не погоджуюсь, - а матеріали, що описані в літературі? Та до цього ж часу ще і від людей можна почути всяке.

На це мені порадили звернутись до цих же матеріалів і показати, де те місце факту, тоді і буде мова, а так...

Погоджуюсь, бо сам академік Д.І. Багалій в біографічній книзі про Сковороду – “Український мандрований філософ Гр. Сав. Сковорода” Держ. вид. Укрос. 1926 рік на ст. 88 вказує так:

“Від цього, на думку тутешніх мешканців, траплялись часто незрозумілі пригоди й по більшості з родичами тих, до кого переходив садок з могилою філософа... Напевно, це були легенди творені народом.”

І не один академік Багалій.

Застерігали нас ще в шкільні роки і вчителі. Так, пам’ятається виховна година, яку проводила наш класний керівник Зірка Марія Василівна і тема якої була саме про впадання під масовий страх через вплив якихось жахливих пригод, подій.

Коли велика група людей вже перестає відрізняти, де вигадка, а де сама реальність, тоді і виникає масова паніка, психоз.

Про небезпечність цих вигадок.

Був час, коли молодь полюбляла жახати одне одного саме в тих кушах, що біля могили. Тоді через провалля містка ще не було. Спускалися та підіймалися круто, тримаючись інколи за кущі. Деякі кущі були як східці. Ото одного разу і налякали одного хлопця. Хтось з кущів схопив його за одeжу, а інший з віддаленого куща щось мовив на зразок:

- Хлопче, принеси Гриші яблущка!

Переляк був такий, що хлопчина став заїкатися.

Цей вчинок був розглянутий і осуджений сільським комітетом, на якому молодь дала слово більше такого не робити та інших від цього застерігати. І справді, більше у Сквородинівці одне одного не лякали, навіть перестали переповідатися всілякі жажливі історії.

Вчителька біології Тамара Федорівна Дубовик теж розповідала про свій переляк біля могили: “Затрималась на репетиції в клубі. Грала на струнних інструментах. Поверталась додому вже темно і щоб швидше – навпростець пішла. А цей простець проходив рядом біля могили. І тільки піднялась з провалля, як з боку могили очі на мене світяться. То були очі всього-на-всього лисиці, а в голову полізли всякі нісенітніці. Простояла, мабуть, би там цілу вічність, аж де взялась юрба молоді і прогнала лисицю.”

Вчитель фізики Клименко Іван Григорович розповідав про те, що хтось у 20-х роках минулого століття міг створити марево Сквороди, для цього був якийсь простий пристрій, щось на зразок кишенькового

прожектора, в який вставляли фотокартку, а скло замінювали оптичною лінзою. Одним словом, все це наче було просто людськими вигадками і не більш.

Про ці нісенітні жахи згадує і Гнат Хоткевич в книзі “Григорій Савич Сковорода” Харків, Союз – 1920р:

“На тім місці, де помер Сковорода, якийсь садівник побудував собі хату. Але тільки що перейшов він туди жити, як звідки де і не взявся вихор, з грюкотом порозчиняв вікна й двері, ледве не зірвав даху, і всіх поперелякав”.

Це не зважаючи на те, що вітролами не рідко проходжуються по наших Муравських краях, легко руйнуючи, як недобрі злюки-велетні все, що трапляється на їхньому шляху.

А скільки таємниць тримає в собі, здавалось, простий пам’ятник-погруддя Г.С. Сковороди, скульптор якого – Кавалерідзе П.І. Стоїть цей пам’ятник неподалік від могили майже при дорозі, на вулиці.

Чому вибрали для нього місце саме тут?

Невже побоялись поставити його біля яблунь в саду чи біля липових алей, біля дуба чи ж біля ставу, де любив прогулюватися Сковорода? Не хотіли доповнювати вигадки-легенди про примари? Та хоч як цього не остерігались, цей пам’ятник все-таки став приви́дом в людській уяві.

Ми подаємо декілька фотознімків цього пам’ятника, і те, що на знімках немає належного чіткого зображення, теж свідчить про якусь злу містичну закономірність. Як тільки не пробували фотографувати, а фотознімки краще не виходять.

Містерія

Марево душі Сковороди заважає фотографуватись саме біля пам’ятника філософа Сковороди.

Скажеш читачу, дефект, невміле фотографування? Не заперечуєм. Та чомусь це місце біля пам’ятника і є найбільшою складністю фотографування.

Ще в дитинстві займаючись фотографією звернув увагу, що дуб, могила, місця саду добре виходили на знімках. А ось пам’ятник, зась, після кількох фотопроб облишив зовсім. Збігло багато років.

Ось для „Скорої Води” зробив сучасною фото-технікою кольоровий фотознімок пам’ятника. Але якістю, як і багато років тому не задоволений. Може це таке місце? Збіг обставин?

А не вплив це людської віри в містерію, в те, що марево душі Сквороди сходить з небес, допомагає бідним, захищає знедолених, карає пихатих брехунів, відбирає в багатих нагробоване добро?

Не знаю читачу, як ти, а я вірю в дивовижну силу віри в містерії.

Бачиш, навіть сквородинівці у свій час зробили лавочки. Біля пам'ятника, дуба. Ці лавочки навіть описані в літературі.

Що тут такого лавочка? Е ні, приходили сквородинівці посидіти, погомоніти, поскаржитись до душі Сквороди. Як в гості.

Містерія, як вид вигадки існує в еволюції людства. Так людина скільки себе бачить і все вигадує. І не тільки якісь нові знаряддя праці, але вигадує своє вчорашнє життя, майбутнє. Так вже влаштована людина, таке в неї зернятко є, що постійно проростає цією вигадкою. І це зерня людини і створило і науки, і мистецтво, і релігію.

Та коли в СРСР після революції настали часи впертого атеїзму, то і тут містерія проросла. Проросла в ідеологію комунізму. Прийом в жовтенята, в піонери, комсомол, в їх життя. Все супроводилось вигадками, з'явилися нові обряди. Місце містерії завжди є часткою життя людини. Всі ці намагання вигадок є одні, як зробити людину щасливою.

2004 рік

1951 рік

Навіть не зважаючи на професіоналізм, старанність, але хорошої якості фотокартки ви ніде не знайдете – ні в яких книгах, журналах чи газетах.

Цей пам'ятник має свою цікаву історію.

Колишній голова сільради села Сквородинівки, вчитель, а нині – пенсіонер – Андрій Антонович Костенко переповідає відомі йому історичні перекази по створенню цього пам'ятника:

“Так бажання створити пам'ятник Сквороди виникло в народі давно. Були різні постанови, московська 1918 р. і українська 1922 р., по увіковічненню пам'яті філософа Сквороди”⁷

Після них пішли часи непу, лікбезу.

Почалась масова ліквідація неграмотності. Уявіть, що селяни не могли ні писати, ні читати. Простий люд, здолавши свою темінь, своє нецтво, хотів більше знати, більше розуміти про свій край, свою історію. Хто знає, що в ті часи на селі був один-однісінький вчитель, який до пуття не володів українською мовою і навчав наукам церковною та російською мовами.

В часи НЕПу селянинові дійсно дали волю. І він, селянин-трудоар, долав не лише свою неграмотність, але і бідність – ставав багатієм не тільки хліба, матеріального достатку, а і багатієм невидимого достатку –

духовного. І треба сказати, що духовний підйом носив характер масовості і був досить українізованим.

Знайте, що коли у верхах, у влади були лише постанови про встановлення пам'ятника Сковороди, то селянський комітет взяв на себе ініціативу збирання коштів на створення пам'ятника філософу Сковороді.

Та що могли “багаті-бідні” селяни зібрати та що створити?”

“І все ж”, - продовжує розповідь Андрій Антонович, - “жертвували гроші не тільки сковородинівці, а також жителі навколишніх сіл. Особливо активно приймали в цьому участь кадничани. Образ філософа-поета Сковороди для пам'ятника створила одна жіночка саме з села Кадниці.

Ми, сучасники, так мало знаємо про ті часи, що просто таки образливо, бо ті часи, здавалось, ось рядом, це всього вчорашній день, а він згас і тільки оте матеріальне та духовне, що зосталось, і нагадує нам той день. В книгах пишуть, що перший пам'ятник філософу Сковороді був створений викладачем Харківського промислового інституту - Кротко”.

Пам'ятник був таким бідним, що підмурки і ті були зроблені з цегли та поштукатурені братами Гоцкало. Саме погруддя філософа було виконане гончарним способом в місті Києві. Одним словом, такий собі череп'яний пам'ятник. На жаль, ми не можемо судити про велич цього

творіння як художньо-мистецького витвору. Не відшукали ми фотографій того першого череп'яного пам'ятника.

Більше того, якщо вони і є, то по них важко щось зрозуміти, бо треба ж враховувати роки.

У 1938 році пам'ятник поновили. Підмурки зробили гранітні, погруддя теж замінили. Головна причина цього, кажуть, в тому, що пам'ятник почав руйнуватись. Адже ж черепок!

А можливо, його замінили із-за ідеологічних причин?! Бо пам'ятник філософу творили прості селяни. Та цей, другий пам'ятник, скульптор якого – І.М. Мельгунова, особливо припав до серця як жителям Сквородинівки, так і шанувальникам пам'яті філософа. Під час оглядин фотографій цього пам'ятника, вони обов'язково повторюють одне й теж: “Ось такий і був Григорій Варсава Скворода, такий, що й не зрозумієш, де він того “щастія” набирав на свій стан, вигляд.”

Та символічно саме те, що не тільки перший пам'ятник був поставлений філософу в селі Сквородинівка, але саме тут було й мальовано з нього портрет. Портрет невідомий, як скажуть дослідники, він був єдиним, але втрачений, та ось оте лице, той образ людини, шукаючої розуміння “щастія”, був цим портретом збережений.

Була ще і третя переробка пам'ятника - знаменитим скульптором П.І. Кавалерідзе.

Всі хочуть, щоб у пам'ятника Сквороди не було примар, а щоб - раз Скворода був видатним, то і пам'ятник повинен таким бути.

Тому така колотнеча за вигляд пам'ятника філософа, мабуть, ще не закінчилася: бо запитує один учень у екскурсовода: “А що Скворода був грузином?” І намагається екскурсовод пояснити, що у скульптора просто грузинське прізвище і що це його художньо-творча робота, і що вона має право на свою уяву.

І задумався хлопчина, мовчить.

Друзі йому кажуть: “Що ж, підростеш – виліпиш філософу пам'ятник з допомогою комп'ютера”...

В даний добрий час ідуть роботи по створенню заповідної зони, по відтворенню того, що змусило Г.С.Сквороду вбачити тут свою малу батьківщину. А це - пагорби, сади, кучеряві ліси, трав'янисті береги, джерела, шляхи та скіфські круглі могили, Сіннянські монастирі. Чому монастирі? Повторимось.

У 1780 році Сковорода був запрошений на якийсь-то ритуал по передачі цього монастиря, який називався відкриттям – і це ті роки, коли філософ почав, а може й продовжив, закохуватись нашим краєм.

Та ось автор цієї писанини вирішив відвідати місце, де були будівлі того монастирика. Людські перекази мене привели в чарівне місце - село Малижено.

Але місцевий любитель, знавець історії, [Супрун Михайло Григорович,] відкинув мої мрії. Порадив шукати місця монастирських будівель в селі Мала Писарівка.

Та не вдалось мені нічого і там найти. Крім однієї дивини-давнини: на подвір'ї одного жителя розрісся дуб-велетень, який можливо був свідком і чумаків, і Сковороди. Повернувшись, я продивився свою скупку бібліотечку. Автори книги “Богодухівська симфонія” В.Таран та Н.Могилевська пишуть, що марно шукати якісь будівлі, уже і люди не пам'ятають, де він був; але проте чисте небо з його вітром, які шукав Сковорода в наших краях, можна побачити та почути, як побажаєш, і сьогодні.

“Від тих звуків та чистого неба душа прокидається від сну і відступають прикросці, хвороби та печалі, і зникає полуда з очей, і розкриваються уста, і сповнюється доброчинністю серця” (ст. 118 -119)

Не буяє вже дуб-велетень, на тому місці стоїть ще міцний його пень. Сади, ліси теж своє вбранство змінили. В недалекім минулім намагалися і решту пагорбів садами засадити. Та загадково чомусь не прийняли їх пагорби. А садів по самім селу і не поменшало, люди в них кохаються. Та і на смак кращих плодів ви, мабуть, ніде не знайдете.

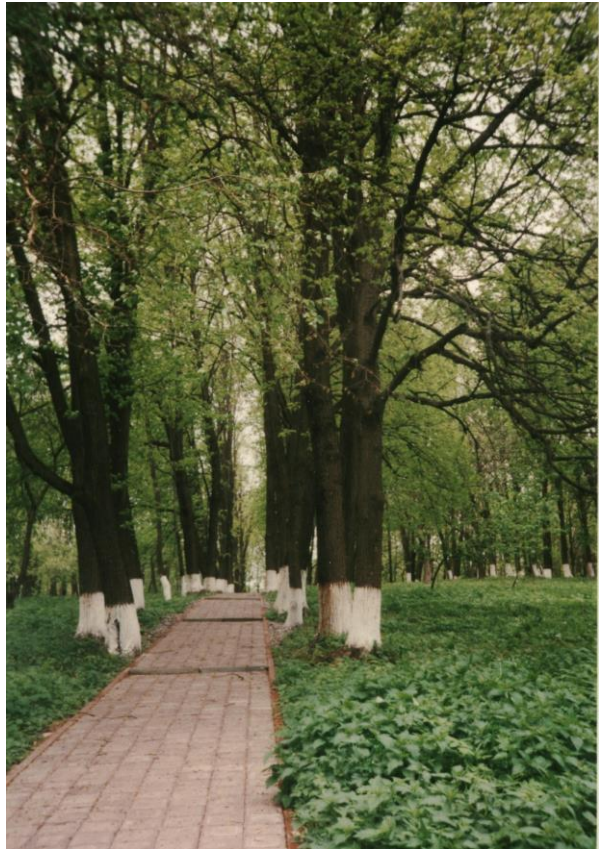
Велике диво в збереженні панського саду з його алеями, криницями.

Відчуття панської доби надають садові заворожуючі, старезні липові алеї. Як вік їх великий, але твердять, що він не сягає пам'яті

сковородинівської епохи. Вони висаджені вже в ХІХ ст. Чи були в саду хай і інші, та липові, алеї при Сковороді. Чи можливо сам мандрівник Сковорода порадив насадити таких алеї? З літератури відомо, що в ті часи панським садам були притаманні липові алеї.

Та по яких же алеях ходила пані?

Липові алеї – це не тільки краса, роса, прохолода, духмяне чисте повітря влітку. І чому саме лісове дерево, липа, вибране для насадження алеї. Довговічне? Раз посадив і навіки? Навіть саме пояснення слова “липа” і те спірне, незрозуміле, але щось на зразок – “багата”. Дійсно, вона для людей ХІХ ст. була одним із основних дерев, що використовували. Не можливо братись вести перелік. Ну, все ж хоч невеликий: посуд – діжки, ложки; бджільництво – колоди, інвентар; взуття; різне будівництво. Зрозуміло, що таке використання липи поставило її під загрозу зникнення. А на території панського саду вона буде захищена.

Липа розкриває секрет надзвичайно ароматно-неповторних смакових якостей того саду, де вона висаджена. Її листя добрий підживлювач кальцію садовим деревам. Біля насаджень липи гніздяться також пасіки, а обпилення саду теж обов’язкове в його родючості. А впале листя липи не дає лютим морозам добратись та пошкодити кореневища плодових дерев. І липа має дуже велику міцну кореневу систему. Що не дає розвиватись яркам на буграх, і до того ж в спеку підживлює інші дерева вологою.

Так що зрозумій, читачу, - чи липа для саду, чи сад для липи?!³

Розкинувсь на буграх на схід від музею за півкілометра вишневий сад, який теж ще був при панах. А ліс? Шумить як і шумів 200 років

тому. Були і в ньому деякі куточки, де усамітнювався Сковорода. Це луки і поляни, які тепер заросли чагарниками. Були в лісі і криниці, навіть садки. Чому пан садив в лісі садки? Та щоб догодити Сковороді, а можливо просто за його порадою. Який тільки чарівний, як у казці, той сад, в якому, говорять, співав Сковорода, десь з півстоліття назад засаджений дубами. Старожили повідають та й покажуть, де в лісі були хатинки, колодязі.

Тарас Григорович Шевченко цікавився історією, археологією, сам приймав участь у різних дослідженнях на цю тему.

Та все ж наруга над курганами, бо часто-густо розкопки велись, головним чином не для вивчення історії, наукових досліджень, а велись заради матеріального збагачення. Створивсь такий собі дивний промисел “кладоискатели”.

Тарас Григорович все це засуджував. Тому у 1843 році присвятив цій темі вірш “Розрита могила”:

“...Начетверо розкопана,
Розрита могила.
Чого вони там шукали?
Що там схоронили
Старі батьки? – Ех, якби-то,
Якби-то найшли те, що там схоронили, -
Не плакали б діти, мати не журилась...”

Він не раз звертається до опису курганів у своїх творчих роботах. В щоденникові він пише: “Странная и даже глупая привязанность к безмолвным, ничего не говорящим курганам”.

Що ж з тими круглими могилами? Розорюють і місце, де вони були. Але ці місця ще видно і люди як схаменуться, то можуть встановити якийсь пам’ятник цій могилі, що біля перехрестя на Муравськім шляху біля доріг на Сковородинівку та доріг на Сінне, Малижено. Сковорода біля цього місця був. Не міг не бути. Не міг і тут не бути під впливом легенд цього місця.

А “источники”? Їх місцями як при царю Горохові, пальцем ткни і побіжить вода. Та ось по самому плато бугра, де розкинулось село, ви не знайдете і одного колодязя. Жителям села доводилось і доводиться будувати криниці, колодязі в долинах, ярках, які з усіх сторін облягли Сковородинівку. Так що можна уявити, що люди ходили по воду далеко, а особливо було важко, вертаючись назад, потрібно було зійти на гору.

Можливо, пан-іванівці і придумали цю загадку: “Туди йдуть – сміються, назад ідуть - плачуть”. Автору цієї писанини доводилось в дитинстві жити у бабусі і ходити по воду на далеченьку відстань. Пам’ятаю проходили ми між двома колодязями. В першому не було зовсім води, та і місце це було не родюче. Так росло все тут буйно, а ось чомусь не родило, “клубники” скільки не шукай – все одно не знайдеш, те саме з кущами смородини, малини, фруктовими деревами. Другий колодязь був в городі місцевого батюшки, якого люди поважали, ніхто навіть і не питав, щоб брати воду, а йшли собі далі. Вода в колодязях внизу була надзвичайно добра. Майже як у Сквороди:

“...Всякому горлу свой есть вкус каков...”

Наведу ще одну оповідку Віталіка Гуріна, про те як стара мати і вмираючи навчала сина говорити правду.

“Була пізня зима. Завірюха. Той час, коли не хочеться з хати виходити. Та смерть приходить і в ці часи. Так прийшла вона і до старої Явдокії. Прямо зранку заблагала, щоб постелились їй на долівку. Трохи полежавши на підлозі, попросила сина Юрія принести їй води і води саме з того колодязя, де вони жили раніш, на старій садибі. Цей колодязь мав і назву – Антонів чи Явтушин, чи можливо, якусь іншу, - не запам’ятав; пам’ятаю, що в честь людини колодязю – ім’я. Чи не диво? Хоч цим жителів села і не здивуєш. В них є назви ставків, лісів перелісків, доріг і гір. Так, наприклад, є лісок Лаптинок, Буряковий, поляна Лінива, дорога Ярмівська, гірка Панська, Саєнків ставок та інше, всіх назв і не запам’ятаєш.

Але повернемося до Юрія, йому йти та ще й по завірюсі треба було не близько. Та ще й люди взимку до того колодязя не ходять, так що ніяких натоптаних доріжок. Спустився він униз і набрав води з найпершого колодязя. Яка різниця, джерельна вода, не водопровідна ж?! Приніс матері. Та стара Явдокія після пари ковтків відсторонила черпак з водою і, відвернувшись, мовила: “Я ж просила з Явтушкиного колодязя.” Що ж робити? Поліз син по кучугурах до того колодязя. Приніс води. Мати питає:

- Сонце ще не зайшло?

- Та, ні, мамо, - відповідає Юра – насилу викарабкався назад на гору.

Напилась мати води. Подякувала, та і до вечора відійшла, мовивши, щоб водою полили її могилку, - щоб і на тім світі відчувати, яка тільки вода добра.”

Читач, може, мені дорікнути, а при чому тут Сковорода.

Справа в тім, що кожен край, кожне село, кожна людина має свою історію. І все це з самого вчення філософа міцно поєднано як в просторі, так і в часі. Тому, щоб щось зрозуміти з життя такої неземної людини як Сковорода, ми повинні знати і розуміти себе, природу, яка нас оточує, історію своєї малої батьківщини.

Бо всі ми є творцями
святості других!

Будинок Ковалівських, нині літературно-меморіальний музей Г.С. Сковороди

***

Скажи мені, Сковорода!
Де “щастія” шукати?
У краї ріднім чи в чужім
Науку краще знати?

Навчи мене, Сковорода!
Лиш правду говорити,
Невже існують ті часи,
В яких не можна жити?

Узнай мене, Сковорода!
Я твій нащадок вічний.
Хоч ми й не рідні як вода,
Але в одном узбіччі.

Зі мною будь, Сковорода!
В моїй душі безтлінній.
Нехай скрутна журба твоя
Не знає нас однині.

“Зелений дубочку, як мені з дороги не збитися?”

Все в житті починається з науки, в баченні чогось іншого, що оточує повсякдення. Те інше здається надзвичайним.

Дитинство наше розвивалось з науки в початковій школі (1-4 кл.), х.Сміле.

Село це було розташоване х. Смілий, початкова школа зовсім недалеко від села Сквородинівки. Сама наука мені не вдавалась. Особливо мова і читання. Пізно я чомусь почав говорити.

Але ті шкільні роки будуть пам'ятатися... Що в них такого? Ходили на екскурсії в ліс, на стави, на бугри та долини. Грали в різні ігрища (матковий, лапта). Не грають тепер діти в такі ігри. Немає вже того села Сміле, і місце, на якому була та школа, розоране.

Та живі спогади, а вони линуть як ті птахи, сороки чи горобці.

Чому згадую про те, чого вже давно немає? Тому що саме звідтіля я вперше відправився разом з іншими дітьми на екскурсію до Сквородинівки. Ми повинні були після закінчення 4-го класу перейти

навчатись далі сюди до школи. Сам цей перехід теж впам'ятку. Була весна. Нас, як ніколи, готували до цих розглядин. Щось ми там вчили, щось нам говорили, як себе поводити і всяке інше. Ми йшли пішки, співали піонерських пісень.

“Пусть всегда будет солнце...”

В селі в тім, куди нас вели, бував не раз. Тому не розумів, що я там можу побачити нового. Якийсь дуб? Подумаєш, я до школи кожен день ходив лісом, там тих дубів...

Коли ми перейшли луки, то біля колодязя я побачив свою бабусю Прасковію і став прохати вчительку Ірину Михайлівну відпустити мене допомогти бабусі воду віднести.

Довго потім я не міг зрозуміти Ірину Михайлівну: не те що не відпустила, а ще і нагримала. І грім, пам'ятаю, ще й досі. Я нахожусь в строю, і місце це не маю ніякого права, ніякої причини покинути.

Нас знайомили з новими вчителями, з новими нашими дорогами.

Школа ця знаходилась на території заповідника Сковороди.

Пам'ятаю, як вплинула на мене сама атмосфера показаного; школа займала раніше панський будинок, навкруги якого розкинувся сад, в саду надзвичайно великий дуб-велетень з дуплом. Ми, всім класом, та вчителька зайшли в те страшне дупло.

Я став ходити до школи як до казки. Напевно під впливом цього благодатного місця моя успішність змінилась на краще. Закінчив 5-й клас без трійок.

А ми зайшли в те страшне дупло

Влітку ми тоді не байдикували. Пасли корівок. Школа теж організовувала нам активний відпочинок. Їздили ми з класом в дальні мандри - до Полтави, Києва, до Шевченкової могили.

Ще було в нас заняття, яке примушувало являтися до школи 2-3 рази на місяць. За кожним учнем закріплювали ділянку землі, на якій вирощували різне: овочі, ягоди, квіти. Потрібно було за ними дбати: полоти, поливати і таке інше. Не знаю чому, та всі школярі старанно цю працю виконували. Намагався кожен, щоб його врожай з ділянки був найкращий і виставлений на шкільній виставці.

Літом в приміщенні школи находивсь піонерський табір. Нам було цікаво з відпочиваючими цього табору поспілкуватись, пограти в ігри, та просто спостерігати, як вони наповнено проводять дозвілля (їхні пісні, змагання, розведення вечірніх вогнищ, проведення свят).

Ось одного разу невеликий гурт людей запитав мене, чи не знаю я, де живе: і вони назвали прізвище нашого класного керівника. Наша вчителька

Марія Василівна жила недалеко від школи. По дорозі вони встигли розповісти, що приїхали з Києва, з редакції газети “Зірка”. З ними був і якийсь письменник.

З вчителькою вони в листуванні домовились, що їм покажуть Сквородинівський заповідник.

На жаль, вчительки дома не було, десь аж ввечері повинна явитись.

Хоч господар і запрошував їх перепочити з дороги, поки з’явиться Марія Василівна, та

гості звернулися до мене з проханням показати той дуб-велетень та інші заповідні місця. Я з радістю погодився.

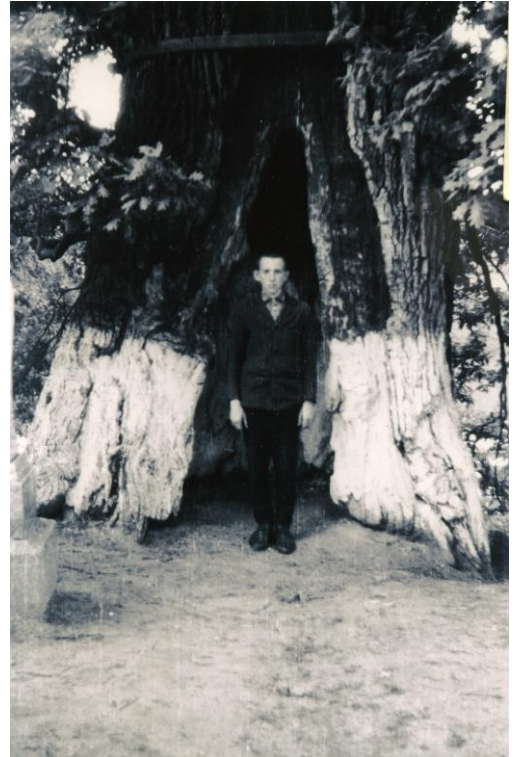
Це були перші мої екскурсійні покази. Мене навіть сфотографували біля пам’ятника та дуба. Біля могили не стали фотографувати. Так як зі слів письменника: “Могила Сквороди – це святе місце, біля якого і фотографуватись не можна.” Пам’ятаю, що я їм тільки показував, а вони говорили й говорили про Григорія Сквороду, і так цікаво...

Потім, коли ми вже навчались в старших класах, готувались до святкування 250-річчя з дня народження Григорія Савича Сковороди.

В 60-ті роки музею ще не було, був один територіальний заповідник ім. Г.С. Сковороди. При школі була створена кімната-музей. Вже ми, діти, знали про намір створити музей.

Ми цим пишалися, адже під час відвідувань різних музеїв ми бачили як шанують ці музеї, славетні імена, і мріяли тільки про створення такого всього і у нас. Чим ми гірші?

Почали приїжджати різні дяді, привозили різне для створення музею. Збільшилось і відвідувачів. Головним чином, їх водили по заповіднику вчителі. Хоч інколи це доручалось учням-відмінникам. В нашому класі це були двоє дівчат: Тоня Лукаш та Таня Лівиненко. З хлопців це доручали Гоцкалу Миколі і інколи мені.

Головне було провести відвідувачів, показати, де той дуб розкинувся і буяє, де філософа могила, пам'ятник, алеї, по яких ходила пані.

Одначе, одне екскурсуння теж мені впало впам'ятку.

Під'їхала група студентів педагогічного інституту.

Після швидкого спогляду кімнати-музею, ця група далі була доручена мені. Та й зі мною теж не забарились. Ось ми вже і біля дуба. Чую здивовані голоси на мою адресу.

- Оце і все? А ще щось зможеш показати?

Була та, ще тепла верблюжа осінь, час цвіту будяків, коли ще і не розумієш, чи осінь справді, чи ще літо не хоче нас залишати. Мені ж їх випровадити і гайда додому. А тут якісь питання. Не знаю чому, а все ж їм запропонував.

- А хочете глянути, звідки Сковорода милувався Пан-Іванівкою, де писав під шум вітряка про свої вітрогради?

Це було диво, - всі вони, як один, що називається, полізли зі мною на пагорб за ставом. Коли ми зійшли на цю гору, почав їм розповідати.

- Ось тут, де стоїмо, був вітряк, а онде там...

Та ніхто мене не слухав. Всі зачаровано споглядали сучасне розкинуте по бугру село Сквородинівку. Воно з цієї гори як на долоні було видно з його садками, з тополями, з дубом, з хатинками, і видно було звідсіль, що осінь вже таки настала. Люди як мурахи снували по городах.

Трохи перехопивши подив, студенти почали знову питати:

- А що це ти там говорив?
- Ось там була церква, - продовжив я.
- А ото біля тополь були млини, там жив священик, а для освяти дітей воду він брав з отого колодязя, а ото по горі отого яру в отій розваленій хатині недавно знайшли скарб, а онде внизу – тисячі грядки городів, а тут...
- А звідки ти все те знаєш? - перебили мене студенти.

Літо 1961 рік

Посипались і інші заковиристі запитання. На ці запитання я здвигував плечима. Не казати ж їм, що наша вчителька з географії Тамара Федорівна не раз приводила нас сюди і розповідала про село. А недавно були з нею на екскурсії в Харківському історичному музеї, де показавши одне велике полотно картини, запитала, чи впізнаємо ми цей краєвид. Краєвид цього місця, на якому ми були зі студентами, тільки присвячений давнині, часам Сквороди. Що ж? Розповідати, що я тут народивсь, що кожного дня ходжу до школи через це місце? Не став я про все це розказувати, тільки після довгої паузи, як стихли студенти запропонував.

- А хочете я ще диво в лісі покажу?
- Та що там ще?
- Це сади, де співав Сковорода. Один сад невеликий, вишневий, але вишні незвичайні, кущові, карликові; а другий сад такий великий, та самі побачите.

Студенти оживилися, погодилися, хотіли йти всім гуртом, та старший їхній вчитель заперечив. Але все ж після недовгих перемовин невеликій групі студентів дозволив. Була середина дня. Йти треба було не близько, кілометрів зо два.

По дорозі їм показував колодязі, поляни, самотні величезні фруктові дерева, над'їдені часом та природою будівлі, залишені колись людьми напризволяще.

Вийшли ми незабаром на межу, де лісу зовсім не було, а - одне поле, пахота. Оповів, що це місце лісу вирубане ще при панах, а чому і сам не знаю.

Так ми, розмовляючи про те, про се, і прийшли до цих садків. В лісі сад, а сад з усіх сторін обступив дубовий ліс. Дівчата заспівали якихось старовинних пісень про дубочки, про козаччину. Луна линула по лісу колоритним тоном.

Потім я розповідав в технікумі нашому керівникові хору про свій подив від звуків пісень в осінньому лісі. Він, розпитавши мене про рельєф, про місцевість, розповів про якийсь там резонанс, про те, щоб таке в саду відбувалось, потрібно було вибрати для нього місце і таке місце могла вибрати лише музично надзвичайно обдарована людина.

Помітивши, що студенти почали проявляти голод, не пам'ятаю як, а збігав і приніс з дому сала, хліба, молока. А потім ще довго сиділи, розмовляли. Студенти розказували, як викладач задав таке питання, де, коли була зустріч Сковороди та Шевченка; і що деякі студенти у відповідь навіть дату називали... Студенти розповіли, що зустріч таки така є, вона в творчості, в поетичному наслідуванні Шевченка...

Пливуть, тануть роки як ті хмарки над селом.

Вже і ми не молодії. І студенти ті ймовірно вже на пенсії. А сад лісовий заріс чагарниками.

І нема серед живих тих наших вчителів, як і нема вчителя Григорія Сковороди. Жива пам'ять про наших вчителів, а про Сковороду? Вчителя Сковороду ми б і не знали, якби не наші вчителі. Що їх поєднує? Це вони передають нам їхню спільну добро рушійну силу пізнань. Бо їхні спільні життєві настанови є світлою вірою у чесність, мир і любов.

Г.С.Сковорода

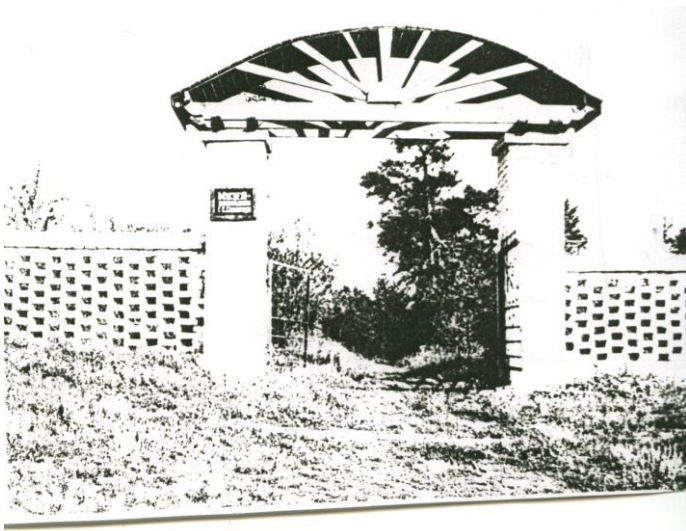
Пѣснь-18-я.

*Господь гордым противится,
смиранным же дает благодать.*

Ой ты, птичко жолтобоко,
Не клади гнѣзда высоко!
Клади на зеленой травкѣ,
На молоденькой муравкѣ.
От ястреб над головою
Висит, хочет ухватить,
Вашею живет он кровью.
От, от! Кохти он острит!

Стоит явор над горою,
Все кивает головою.
Буйны вѣтры повѣвають,
Руки явору ламают.
А вербочки шумят низко,
Волокут мене до сна.
Тут течет поточок близко;
Видно воду аж до дна.

На что ж мнѣ замышляти,
Что в сель родила мати?
Нехай у тѣх мозок рвется,
Кто высоко вгору дмется,
А я буду себѣ тихо
Коротати милый вѣк.
Так минет мене все лихо,
Щастлив буду человек.

Вхід до заповідника музею Сковороди. На фотографіях одне і теж саме місце через багато років. Загадковість тут в тім, чому саме це місце було вибране до входу заповідника. Кожна людина вільно може пройти, полюбуватися алеями панського саду.

Не сумнівайся читачу, я не помилився. І знову, незнайомий читачу, - розуміється, якщо ти не з наших країв, бо читач нашого краю розуміє, а ось ти можеш і не зрозуміти, подумати, ну що це він прирівнює Сковороду до сільського вчителя.

Як же не порівняти. Так, згадана Тамара Федорівна. До неї наші діти з Володарівки, яких вона вже не навчала, ходили на “чайні” поради, ділились з нею своїми бідами та радощами. І не тільки діти. Як пояснити те, що і ряд дорослих, яких вона теж не вчила, ходили до неї за всякими порадами?! Мабуть, є одна відповідь: всі наші вчителі були наділені якоюсь незрозумілою частинкою, іскоркою вчительського таланту Сковороди. Напевно, саме тому і успішність в цій школі була високою. І не треба було соромитись вчителям за своїх учнів. Якщо і не вдавалась кому наука, то вони не ставали розбійниками, шершнями, а були чесними трудівниками.

Ось і ми, колишні учні, приходимо на ці місця, приводимо себе на екскурсії.

Міняється життя, міняються краєвиди. Вже і дуб-велетень не велетень, не буяє і не зелений. Як в тих піснях чи в легендах.

Чом дуб не зелений?
Бо туча прибила.
Козак не веселий,
Бо лиха година.

Мається в народі така легенда, яка сповіщає про те, що серед дубів є дуби-велетні, які оберігають все живе навколо себе на великій відстані. Вони заступають грози, щоб ті нас не спалили, оберігають від хвороб та мору, злих духів, від всякого іншого нашестя. Якщо дуб не в силі протидіяти злу, то він перестає зеленіти, засихає.

Для народу це є поганий знак. Але ж це легенда. Та легенди мають згусток смутку у своїй правді.

Перестав зеленіти і дуб Сковороди. І як в тих легендах чи піснях переживаємо і ми гіркі часи. Часи не війни, не голоду. Не лякає людей і бідність, бо все в нас наживне. А страхає людей втрата віри, віри в святість, віри в чисте небо.

Та нема віри, та нема “сродной” праці. Перестає бджола носити мед, “споглядає” “як воровські єго добівать”.

Творчість Г.С. Сковороди – це є така спроба показати якесь незрозуміле вічне відродження руху духовності.

Він пише:

“Всяк тем веселится, что обожает, обожает же тое, на что надеется”.

І ці постулати про зміни форм щастя майже у всій його творчості. Пророцтво Григорія Сковороди і є в тім, що він вбачав втрату людьми “сродной” праці.

Можливо, він не розумів, як це має відбутися, тому так вперто її захистити намагавсь. Це сталось через те колесо з байки Григорія Сковороди.¹

Г.С. Сковорода (байка)

Колеса часовіи

Колесо часовой машины спросило у Другаго:

- Скажи мне, для чего ты качаешься не по нашей склонности, но в противную сторону?
- Мене,- отвечало Другое,- так сделал мой майстер, и сим вам не только не мешаю, но еще вспомоществую к тому, дабы наши часы ходили по разсужденію солнечного круга.

Сила. По разным природным склонностям и путь житія разный.
Однак всем один конец – честность, мир и любовь.

Дійсно, механізми, автоматика позбавили багатьох людей “сродной” праці. Він вбачав, які прикрощі будуть після його смерті. Тому і вирішив біля цього велетня дуба себе схоронити. Коли люди лишаться не те, що “сродної ” праці, а навіть і надії на неї, то прийдуть до його могили і згадають про те, що ж він там писав і вбачать люди якийсь проблиск, якийсь новий початок життя. Бо в нього сказано: “Сіє правдивое начало везде живет”. Після кожного кінця почнеться своя нова форма життя. І яке те нове життя буде, буде залежати від будівничих, на скільки вони відмовляться від старого і за законами всього правдивого (те, що у воді не тоне, значить, не тоне, і те, що є білим, значить, є білим) почнуть те нове.²

І якось Воно буде, та буде вже по-новому.

Не вгасла потреба у людей відвідати місця, де були останні кроки життя Сковороди; навпаки, - народу приходять сюди все більш і більш, як наче шукають захисту, поради. Ідуть всі: бідні й багаті, люди з села і городяни. Тяжко, важко всім. Не тільки бідному, а й багатому. Що їм потрібно? Творчість Сковороди? Може будь-хто в кожній бібліотеці

познайомитися з нею. Що ж відвідувачів притягує сюди, примушує облишати свою наземну працю, приходити вклонитися на могилі його премудрості, святості?

Мабуть, нема відповіді на це.

Тому доброю справою треба вважати проведення весняних ярмарків Сковороди, які проводяться у селі Сковородинівка біля музею Сковороди. Хоч цей ярмарок офіційну назву має іншу, все ж в народі його так величають.

Цей ярмарок відвідую щороку. В мене традиція, купую там постолі(чому постолі чи інше якесь взуття розповім далі), слухаю, про що говорить люд. Тільки там можна послухати старовинних пісень, зустрітися бозна з ким.

На одному із ярмарків, десь так років вісім тому, був вкопаний в землю стовп так метрів з десяток висотою, а на самім вістрі висіли чоботи. Пам'ятаю, як ряд бажаючих дерлися по стовпу та щось не виходило. А той, хто все таки добирався до чобіт, лише торкався до них і спускався вниз. Поміж тих, хто добирався і тільки торкався, пам'ятаю, двох. Перший – це Микола Севастянович Ольховський з Володарівки.

Ну що там такого наче? Він же не один був.

Та справа в іншому диві. Йому в ті дні відзначили шістдесят років.

І як тут не згадати легенду про Сковороду, чувану не один раз в дитинстві.

Нечиста Сила.

Не встиг Григорій Сковорода як слід познайомитися з нашим краєм, та всі вже його полюбили. Навіть двоє дочок пана, і ті не чаяли його уваги. Хоч і прозивали вони його Нечистою Силою, але то для них була саме добра Нечиста Сила. Дівчата його не боялись, а навпаки – по-доброму з ним жартували, спілкувались. А пан помічав благодатний вплив філософа на дочок і дуже цьому радів, відчував потребу у такій високоморальній людині. Але часто-густо пан заставляв Григорія у колі простоліуду, у спілкуванні з яким філософа важко було взнати: він ставав якимсь неземним, в його простих речах виблискувало щось дивне, безспірне, - ніби ці розповіді зривалися з самих небес. Сковорода декламував свої твори. Пан вслухаючись, починав тут таки багато що розуміти, розуміти і те, що раніш здавалось йому незбагненим.

Вирішив якось пан похизуватися перед гостями таким своїм надзвичайним новим знайомим.

Вже тоді наші пани забудовували свої маєтки на європейський манер. Це і алеї, і сади, а також все те незвичне, що могло б дивувати,

розважати гостей під час святкових обідів, балів. Так, наприклад, за дубом раніш був великий став, а до середини ставу була насипана доріжка, що вела до острова, на якому також малося щось незвичайне – літня будівля, диковинні чагарники декоративних дерев.

На одному з балів пан звернувся з проханням до Сквороди щонебудь продекламувати, інакше кажучи – розважити гостей чимось дивовижним. І дуже хотілося панові, щоб те неодмінно було небаченим і нечуваним та щоб вкрай здивувало б гостей. Пан як умів, так і виказав Григорію своє бажання, свою панську примху. Скворода вислухав уважно і каже:

- Добре! Буде! Тільки не тут, не біля дому. Нехай гості по заході сонця йдуть до озера, до дуба!

Після вечері, гурт гостей попрямував до дуба послухати, а вірніше хоча б подивитися на дивного Сквороду, про якого вже тоді ходили різні чутки.

Приходять на обумовлене місце, а його нема. Гості вже про Григорія всяке тут говорять, і не зовсім добре. А Скворода заліз на дуба, та й слухає, що ж вони там про нього розказують. А потім як мовить громовим голосом:

- І хто ж тут хотів мене бачити? Кому потрібно диво?

Та й зліз хутко з дуба.

А панночки з радості як залящать: “Ой, та це ж Нечиста Сила, Нечиста Сила іде!” Гості з переляку так і залякли на місці...

Пан теж здивований:

- Григорію, що ти так? Що робиш?

- Як що? Слухаю тишу, і Вас, панове, усіх запрошую, давайте разом послухаємо.

Здивовані, перелякані пани порозбігались: хто на острів, хто пішов купатись.

Лиш панська дітвора залишилась, - їй цікаво, який то є гамір тиші. Літо наближалось до свого кінця. День був спекотний. Повітря сичало тією пекельною тишею, яку, здавалось, можна було не лише чути, а й бачити. І всі вони разом до самої темноти просиділи біля дуба. Ось так по-дивному, але виконав панське прохання Скворода.

Та коли приходиш до місця, де був дуб, незважаючи на час, тиша там має свою неповторну гамірливу тишу. Не вірите? Сходіть до того місця та послухайте.

А ми вернемось, читачу, до стовпа з чоботами.

Другою особою, думаю, читач зрозумів, був автор цієї писанини. Теж особливого нічого нема, але, здається, фото моє в якійсь і обласній газеті було. Та і в мене справа в іншому: після того ярмарку в мене традиція купувати якесь взуття, намагаюсь купити постоли.

Та на ярмарок 2003 року добрався на милицях (костилях). Надіюсь, читач зрозуміє чому я згадав той ярмарок. Люд, танці, пісні. Не встиг купити постоли як зустрівся з давнім приятелем-кумом Скибою Миколою Івановичем, - з ним проходила молодість, навчалися в технікумі. Микола Іванович в гурті оповідав, що Сковорода мав неабиякий дар смакувати якість вин. Чому і впала йому милість від самої цариці Єлизавети побувати за кордоном.

Мене не раз дивувало, звідки люд простий, може розповісти таке, що не в кожній книзі знайдеш, та й таке, що й не відрізниш від правди. Такі розповідки їхні переплітаються з анекдотами, з якими-то побрехеньками. Але, як правило, вони дуже правдиво подібні, мають якісь реальні корені.

Далі, зустріч з вченим, вихідцем з нашого краю, Замнивусом Василем Кириловичем. Він своє вчителювання починав якраз з Сковородинівської школи. Дійшов таких висот: доцент, кандидат с.г.наук, автор декількох методичних рекомендацій для вчителів, автор цілої низки статей про захист природи. Літня людина, але з ним особливо цікаво говорити на цю тему. Не зважаючи на свій вік, має добру пам'ять. І ось на моє, що творчість Сковороди як наче оберігають від нас, Василь Кирилович відповідає здивовано: “ Хіба можна Його якимсь чином сховати від люду?”. І читає напам'ять 10-ту пісню.

Г.С.Сковорода

“Всякому городу нрав и права”. Песнь-10-я.

Из сего зерна:

*Блажен муж, иже в премудрости умрет
И иже в разумъ своем поучается святынъ (Сирах).*

Всякому городу нрав и права;
Всяка имъет свой ум голова;
Всякому сердцу своя есть любовь,
Всякому горлу свой есть вкус каков,
А мнъ одна только в свѣтъ дума,
А мнъ одно только не йдет с ума.

Петр для чинов углы панскіи трет,
Федька-купец при аршинъ все лжет.
Тот строит дом свой на новый манър,
Тот все в процентах, пожалуй, повъръ!
А мнѣ одна только в свѣтъ дума,
А мнѣ одно только не йдет с ума.

Тот непрестанно стягает грунта,
Сей иностранны заводит скота.
Тѣ формируют на ловлю собак,
Сих шумит дом от гостей, как кабак, -
А мнѣ одна только в свѣтъ дума,
А мнѣ одно только не йдет с ума.

Строит на свой тон юриста права,
С диспут студенту трещит голова.
Тѣх беспокоит Венерин амур,
Всякому голову мучит свой дур, -
А мнѣ одна только в свѣтъ дума,
Как бы умерти мнѣ не без ума.

Смерте страшна, замашная косо!
Ты не щадиш и царских волосов,
Ты не глядиш, гдѣ мужик, а гдѣ царь, -
Все жереш так, как солому пожар.
Кто ж на ея плюет острую сталь?
Тот, чія совѣсть как чистый хрусталь...

Не спіши, читачу, зупинись, прочитай цей вірш і зверни увагу на те, що вчений люд визнає цю пісню однією з найкращих пісень з циклу 30 творів “Сад божественных песней”...

“Це ще ми сірі, це ще ми живемо тим, що поет називав “несовершенством”, “тьмою”, це ми ще самі не бажаємо почитати, пізнати Григорія Савича.” Ось, дивись, і він став мені показувати в натовпі знаменитостей нашого краю. Серед тих людей було багато високопоставлених, але мені впам’ятку одна старенька жіночка. Це мати всім відомого бізнесмена покійного [Кононенка]. Вони теж з наших країв. Її син багато чого зробив по влаштуванню та організації торгівлі

міста Харкова. Хотів він зробити небо чистішим для городян, повиводивши автомагазини, автовокзали за межі міста.

Та спіткала його куля...

Далі, - отакої, - зустрів з родичем - з двоюрідним братом Пекельним Миколою, працює викладачем. Теж вчитель. Він з фотоапаратом, фотографує мене.

А ось – хтось плескає мене по плечі, - та це ж пенсіонер, Химченко Володимир, який до кінця року і не дожив. Питає, як там Володарівка, як живуть люди, і все розпитує та розпитує. Яюсь мені його один вислів запав в душу. Обговорювали в гурті про значимість людини, про її життя в других світах. Він слухав, слухав, а тоді каже:

“Та що там базікати: людина – це купка навозу, тільки й того що складена по іншому.”

Як він, круглий сирота, весь вік пропрацювавши в полі, на тракторі, таке міг мовити?!

Йдуть та йдуть люди. Наче не буде потокові і кінця. Скільки знайомих людей, облич з навколишніх сіл.

Дивлячись на ярмарок, тут все відчуваєш, як балаган так і святість, як нашу нікчемність так і величність, нашу бідність та наше багатство.

Повірити важко, що всі прийшли, щоб вшанувати пам'ять Сковороди. Частина прибульців - це просто зіваки, які просто бажають поринути в натовп, відчути його дивовижну незрозумілу силу.

Вештаючись майданом, згадуються роки, кінець 60-х, коли готувались до святкування 250-річчя з дня народження філософа. Цей майдан доручили нам, школярам, засаджувати різними деревами, дубочками, фруктовими та всякими декоративними, але всі вони як один засихали. Приїжджали потім всякі гості і їм як за традицію було надано можливість садити дубочки на цьому майдані, але і далі жоден із них не хотів зеленіти. Чи то сама земля не хотіла їх приймати, чи то дубочки відчували, що це місце не для них, що вони, як в тій козацькій пісні, заблукали, тому і не хотіли зеленіти. А може якась і друга причина. Та майдан так і зберігся майданом.

Ось іде по майдану театралізований Сковорода. Якийсь сумний, прямо таки журба. І хочеться впасти на коліна, і молитися, молитися; хоч не так вже зовсім і вірую. Не падаю, не молюсь, а натомість купую постолі та йду майданом.

Далі.

Надіюсь з тобою читачу.

8 січня 2004рік

Школа і час

Третій випуск Сковородинівської школи, 30-ті роки.

Перший клас Сковоридівська школа 1947-1948 н/р.

Перший післявоєнний випуск

Діти війни

Весна 1957 рік. Потепліло.

Ремонт школи
1946-1947 н/р.

Якими тільки
були дорослими
діти випускного
сьомого класу?
50-ті роки.

Літо 1958 року

Нова школа

Вчительський колектив Сквородинівської восьмирічної школи 1963 рік

Новорічний карнавал

Перший урок

Останній дзвоник

Що міцніше дуба?

Оті старі бабки! І звідкіля в них ота чарівність говірливості мови, знання народних звичаїв, народних пісень, і всього того народного?

Отаке було.

Пасли ми влітку корів під Сквородинівкою на луках, біля гаю Лаптинок. Корови напаслися та й полягали – відпочивають, хвостами мух ганяють, а ми, пастухи, вирішили провідати дуба. Того велетня краси ми бачили чи не щодня, відвідуючи школу. Та влітку сквородинівський дуб мав особливу красу. Він наче просипався і дивував своїм “розлогим маревом кори”, приворожував своєю велетенською постаттю.

Ось ми біля дуба і завели розмову: “Що міцніше дуба?” Хто казав, що граб, хто – баобаб, а хто – клен чи ясен.

У спорі й не примітили, як до нас підійшла старенька жінка. Ми, звичайно, до неї звернулись:

- Розсудіть нас; допоможіть, а не то – дійде до бійки!

І ще хтось із пастухів каже їй:

- Та не бійтесь – не поб’ємось. І знайте, що ми, пастухи, дуба не підпалювали.

(А в народі ходили чутки, що пастухи дуба підпалили.)

- Та я вірю: пастух – не палій, - заспокоїла нас жіночка, - тільки яким би не був міцним дуб, клен чи ясен, а найміцніший все-таки – поцілунок Васін.

Згодом цей вислів довелось також чути біля графського дуба (обхват якого на висоті одного метра від землі – 3 метра 50 сантиметрів) в с. Лютівка на Золочівщині.

Балада про Дуб.

Розсохою росла діброва
На пагорбі Великодня.
Коли ж насичилася щастям,
Останній подих віддала.

В людини ж око завидюще:
Скоріш забрати – як дають.
Але попавсь одному дубу
Не з цього краю лісоруб.
Цей чолов'яга був уважним –
Помітив дубову красу,
Що вирізнялася відважно
На бездоріжжі двох світів.
І не змогла рука зрубати
Того, хто серце покорив
Своїм стремлінням дивувати
Розлогим маревом кори.
Небесним зойком відлунався,
Здавалось, вчинок цей простий –
Адже на місці залишався
Стояти Велетень Краси.

І доля змінена дубова
Спішить розкрити смисл буття,
Служіння людям випадкове
Тепер продумане з кінця.

Минали дні і підростали
Другії дітки, в люди йшли –
Та знов потребу відчували
Зрубати дуб для справ сільських.
А дуб покріпшав, помудрів –
Своє життя для них беріг,
Бо суть любові зрозумів, –
Майбутнє кличе на поріг.
Не міг невчасно помирати –

Ущент сокири розбивав
І дроворізів так лякав, що
Ті себе ішли шукати.
Кістки у тіні обертались
У тих, хто руку підіймав
На дуба з наміром зловмисним,
Що сам себе не впізнавав.

Гроза його не раз палила,
Шаленим вихром гнів давив,
Така була у нього сила:
Людину навіть покорив.

Але чи може бути воїн
Один у полі? Мабуть, ні.
Прислала брата йому доля,
Який вже теж був на коні.
Складав вірші і твори дивні
У дубі тім Сковорода.
А, може, там з богами Сонця
У них співбесіда була.

І знов пройшло немало часу –
Грицько вже викопав труну,
А дуб в солдати записався:
Хотів загинути в бою.
Але без крові поздавались
Раби своїх бажань та мрій.
Ніщо йому не зоставалось –
Як вийти з правила ігри.

Стоїть розкаяний віками
З дуплом-хатинкою в собі.
І задрить сонце з небесами
Сплетінню доль малих створінь.
То річка клопотом дивує
Криниці, що не мають дна.
То вітер завива луною –
Гадючий танець підійма.

Сама природа не стерпіла
Такого вічного життя:
І поступово відтинала
Останнє листя в забуття.
Але коріння укріпилось
В земних глибинах і тепер
Один лиш стовбур – привид дуба –
Пеньком у вічі зазира.

Один такий на всьому світі,
Могутній з величчю краси,
Він простягає вгору руки –
Аби дозволили піти.
Зірвати п'юта окаянні,
Сказати людям всім “привіт”,
І попередити негайно
Про те, що в небезпеці світ.
Що час прийшов за розум братисьь,
Долати перешкоди злі,
Частіше треба посміхатисьь,
Надіятисьь на щастя більш.

А люди ж звикли все терпіти –
Не вистачає їм вогню,
Щоб розпалити свої сили
Та побороти в собі тьму.
І ладен дуб усе віддати,
Але байдужий люд до змін:
Побудували з краю хати,
Та не поставили заслін...

Ідуть до дуба, щоб спокути
Минуле зламаних століть, -
Та він вже спить – його не чути,
Лиш тихо щось там шелестить.
Надія все ж ще зостається –
Ростуть навколо молоді
Сини-дубочки, які знають

Турботу батьківських вітрів.

Останній крик, останню пісню
Чекає світ від дуба-пня, -
Бо може знову запалає
Його невидима зоря?!

Фото-жарт.

Душа Сквороди:

- *Сфотографуйте мене з панночкою!*

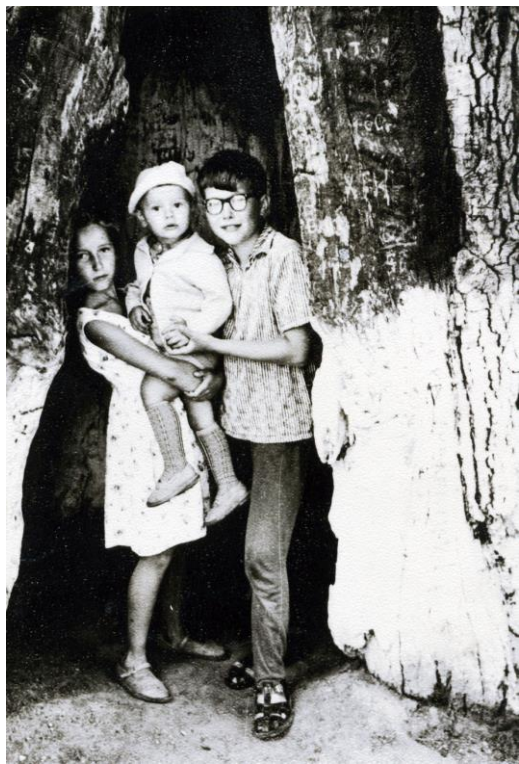
Панночка:

- *Ой, Нечиста Сило! Фотографуйсь!
Однак, ніхто не повірить!*

Фото біля дуба Сквороди

***

Муравський шлях! Його безодня
Сягає в сиву дивину:
Ще цар безокий, тїнь господня
Топтали стежечку одну...

Здавалось, шлях цей вїв до волї –
Не стримував людської долї.
Але не раз той повертався, хто
Рїдної землі цурався...

Вїн свїдком є отих курганїв,
Яких не винесла земля
на очї свїту, бо неправда
нїкому щастя не дала.

Муравський шлях! Трава-мурава!
Пїднїжний корм корїв, волїв...
А для людей – роздута слава,
Бо мудрий люд і тут горїв...

Муравський шлях! Ти є дорога
В моє насичене життя.
Хоча з тобою незабаром
Пїду також і в небуття...

Муравський шлях.

*Отъщи всему начало
И ты многое поймешь
(Козьма Прутков)*

Що таке Муравський шлях?

Це дорога з минулого. Кажуть, його протеренили татари.

Але чому ж тоді ця дорога супроводжується на нашій території безліччю курганів? Відомо із робіт археологів (С.І.Береснев, 1980),¹ що ці кургани – скіфські поховання. А історія скіфів відноситься до давньої історії світу.

Так що Муравський шлях існував ще до монголо-татарських набігів. Кочівне скотарство Скіфії і сотворило цей шлях.

Після відступу останніх зон льодовиків, які відбувалися 10-12 тисяч років тому, запанувала краса краю подібна сучасній. Ця краса дала можливість людині не лише нею милуватись, але зайнятися і скотарством. Та заливні луки, бугри швидко скотина спустошувала, тому потрібно було рухатись, кочувати в інше місце.

Кочували по рівнині плата водорозділу таких великих річок як Дніпро та Дон. Рухались, минаючи болота, ліси та водні притоки цих двох великих рік. Здавалось, на цій території повинна була творитись сильна держава. На тім, наш край завжди був чийсь краєм, кордоном, чиєюсь окраїною.

Саме слово “шлях” і донині по селах розуміється як - пасовисько, пасовище. Незважаючи на мирний устрій життя кочівників-скотарів, їм доводилось весь час тримати на готові зброю. В 1-й Ч. журналу “Історія Рідного Краю” за 2001 рік Зайцев Б.П. та Скірта В.П., шукаючи витоки назви “Муравський шлях”, звертають увагу на спорідненість назви селищ – Мерефа, Мурафа, шлях Муравський, що дає можливість зробити висновок про спільне значення цих назв: “Пасовисько хоробрих” або “кроваве пасовисько”. І це свідчить про криваві побоїща в час захисту праці.

В народі слово “Муравський” пов’язується зі словом “мурава”, що означає – “трава”, “трав’яний шлях”.

Ці твердження ми не спростовуємо, а, навпаки - прагнемо розширити їхній зміст. Корінь слова “Муравський” – Мур, що означає – “стіна”, “кордон”.

Історія підтверджує, що протягом багатьох століть на цьому шляху велися і кордонні захисти.

Виникнення колеса та доріг для нього теж вбачається у кочівному житті перших поселенців нашого краю.

Про ті давні часи, на жаль, багато не мовиш, не маємо ніяких описних праць. Вчені вважають, що скіфські племена не мали і писемності. Багато чого ще не мали кочівні народи. В них не було міст, свого постійного даху, домівки. Про якісь то намети на підводах оповідається, але вони не зовсім вписуються у стиль життя скіфів. Можливо, якісь і були намети, але в них перебувала в основному владна верхівка кочівників.

Відходили кочівники, залишали витопану голу землю. Здавалось, що на цій землі багато років нічого не ростиме. Та саме ці землі і породили землеробство. На них і бралися слабкіші працювати. Оставались жінки, можливо, - вагітні.

Так розповідає одна із північних легенд.

Людину створила корівка і створила з каменя, який вона лизала. Є над чим замислитись. Бо науковці довели про різні зміни в процесі розвитку організму від залежності зміни їжі.

Землеробство породило новий харч – хліб, коровай. Потрібно було його зберігати, для цього копали ями, колодязі. Це породило гончарство, металеві знаряддя праці. Винайдено багато цікавого. Все це створює високу культуру скіфських племен.

Культура, яка починає говорити, славити мир, створює нову людину. В ті часи ще не було характерним для людини: “Не хочу воювати.” Люди, які одержали задоволення від праці і які втратили задоволення когось вбивати, в когось щось відбирати, - це були перші паростки нової цивілізації, новий тип людства.

Землеробство породжує також і осілий спосіб життя. Можливо, те казкове царство, де був цар Горох, - саме наші краї. Бо перші осілі поселенці жили “як горох при дорозі” і “хто не йде – той і скубне”. Земля протягом багатьох століть була добре вдобрена кочівним скотарством, тому мала особливо родючі ґрунти. А це породжує прихід нових народностей, сарматів, чернях та інших перших слов'янських племен. Розселення відбувається хаотично, одні народи вливаються в інші, поєднують свої знання, уміння, релігію. Іде мирне розселення краю. Народи слов'ян протягом не одного століття навчаються мирному співіснуванню один з одним. А це створює, породжує і ще одне нове мирне співвідношення народів, - торгівлю. Якраз торгівля заволоділа Муравським шляхом іще до монгольської пори.

Ось як оповідає про це явище наш місцевий історик [Микола Семенович Бєляєв] в книзі “Наш край - Богодухівщина” (ст. 15): “...І ще одна важлива й цікава деталь з життя стародавніх поселенців нашого краю. Вони підтримували регулярні торгівельні зв'язки з грецькими містами-колоніями Причорномор'я, а через них з островами Середземного моря. Неймовірно, але факт. Це підтверджується великою кількістю фрагментів своєрідного привозного посуду амфор – високих горщиків з двома ручками і завуженим дном. У них транспортували з півдня вино, оливкову олію. Звідти ж привозили дорогу тканину, розписаний посуд, прикраси, а в обмін на це туди йшло зерно, мед, шкіра...”

Яким чином переправляли вище описаний товар? Водний шлях в ті часи використовували, але тут малися різні перешкоди. Землеробство підхід до рік замулило, і ці ріки були вже не придатні для перевезення товару. Тому більш ймовірно, що в ті часи почали вже перевезення по Муравському шляху. Це був, так би мовити, початок візницького торгівельного промислу. Що пізніше в народі назвали чумакуванням. І поплелися візницькі торгівельні валки по Муравському шляху. Головним товаром була сіль. Тому виникла спроба перейменувати в Сольоний шлях, та це назвисько в народі не прижилось, не оспівувалось, бо як можна сіль оспівувати... Під словом “сіль” розуміли гіркоту, сльози.

Ідуть, ідуть воли, як наче все застигло, як наче вічність з ними йде. Як не воли йдуть, то дорога везе...

Та видно не все так сталося як співалось.

Який дивний переспів мають народні пісні про, здавалось, вічне, про взаємну залежність людини від тварини, від простої вівці чи вола.

Ось, такі приспиви:

Вівці, мої вівці,
Хто вас буде пасти,
Як мене не стане?

І приспиви в багатьох чумацьких піснях:

Воли ж мої сірі, половії,
Хто над вами паном буде,
Як чумака, чумака Макара,
Да на світі да й не буде?

Та, як кажуть, вітер і той, то віє в полі повіває, то в гаю блукає, то на небі хмарки розганяє.

Багато всякого люду проходило по Муравському шляху. Чумаки, козаки, старці-бандуристи, царі, князі, злодії, шукачі кращої долі, мандруючі дяки та вчителі, та весь люд, який проживав, у свій час топтав шляхи Муравські.

Так і наш Савич Сковорода не раз мандрував ним.

І предстає перед очима ілюстрація Шевченка (1846) “Чумаки серед могил”. Цікавилися прості люди цими курганами.

Мається безліч перехресть доріг на Муравським шляху. Сковорода не міг не зупинитись, не поговорити з простим людом на перехресті дороги на село Пан-Іванівку та дороги на Сінне через ріку Мерло. В цих селах він находив для душі розраду, пораду. А неподалік від перехрестя заснувалась зупинка чумаків, де можна було полагодити воза, заpastись сіном, почавити в корчмі. Рядом біля цього стану височіє курган. І не міг Григорій Савич не розповідати чумакам про історичне виникнення цих курганів.

Та і від чумаків було що послухати. Вони ж були ходячою легендою, кочівною такою собі культурою. Можливо, великих могильних каменюк вони і доставляли в свій час на возах.

Уявимо їхню зустріч. Чумаки – не квапливі, хоч їх, здається, нема чим і здивувати, але завжди уважно слухають співрозмовника. А Сковорода і був таким. А ще – він здорово вслуховувався своїми чудернацькими питаннями. - В якій бездні були? Чи бачили нових богів?

І слухав філософ їх легенди про поклоніння невідомим, невидимим, непізнаним богам. З часом життя все це підтвердило, був час бога Електрики, Інформації, Совісті, можливо, ще якогось, адже у нашому житті надзвичайно багато чогось незрозумілого. Мабуть, тому філософ десь у своїй творчості і відтворив цих невидимих боженят.

Євген Гребінка у вірші “Курган” (1833) про спілкування Сковороди з чумаками мовив би так:

«Чумак, идя в пыли дорог,
С простосердечным земляком
Свой ужин, разделив убогой,
Перед раздутым огоньком
Затянет песню на кургане
О Самойловиче – гетьмане
О Запорожских козаках...
И свиток древности седой,
Я мнил, развергнут предо мной...»

Сковорода міг їх приворожити і співом та грою на музичних інструментах, особливо на той час нових. Кажуть, Сковорода грав на гітарі.

Деякі дослідники біографії філософа вказують на його любов до шляхів. Те, що село, в якому похований філософ Григорій Савич Сковорода, знаходиться рядом біля Муравського шляху, змусить нас зглянутись і над історією Муравського шляху. А вона дещо ображена. Немає художніх книг, кінофільмів про життя чумаків. А чумаки, що козаки, - мають спільну ноту життя.

Правда і донині височіють кургани, вірніше – невисокі бугорки на землі zostались. Всіма забуті, пустими, нікому не потрібними, нікими свідками минулих культур.

Та і нова форма господарювання на Муравським шляху рушиться. Інші колеса по ньому їздять...

Але Муравському шляху не звикати, вже не раз люди міняли види господарювання. Все хочуть сотворити світ “получшій” без закладки праці, так щоб манка (є така каша) прямо з неба в рот падала.

Одне лише постійно рухається по Муравському шляху – це колесо часу. І як там не буде, та воно поїде далі.

Хай їде, аби везло на своїм возі –

- **чесність, мир і любов,**
- **та і нас з вами.**

Останні цоб, цебе на Муравськiм шляху.

При в'їзді з Харкова в село Максимівку, з правого боку примикає шосейна дорога, яка утворює теобразне перехрестя з шосейною дорогою Харків-Богодухів. Вказівники показують, що примкнута дорога веде до Золочева і що десь через 10 км. розташоване село Сквородинівка.

З різним інтервалом до цієї дороги примикають іще безліч шосейних доріг, що ведуть до невеличких сіл.

Оскільки дороги часто прирівнюються до дерев, то села можна порівняти з плодами цих дерев-доріг.

Назви цих сіл давні і багато чого можуть повідати про історію краю.

Вчитайтесь: Кадниця, Кленове, Мерло, Володарівка, Сквородинівка, Малижено, Овина, Рогозянка, Цапівка, Писарівка, Рясне.

Жителі цих сіл частенько топчуться на цiм теобразнiм перехресті в надії на випадковий якийсь підвіз.

Так і цього разу стояли ми на цiм місці, чекали рейсового автобуса "Харків-Сквородинівка". Обговорювали незрозумілі назви сіл. Якийсь молодик, здається, з села Сквородинівки, пояснював, чому саме Овина, чому Малижено і таке інше. Мабуть, - якийсь студент. До нашого гурту підійшла місцева жителька старенька бабуся – Віра Данилівна. На диво, вона знає багатьох людей з навколишніх сіл. Тому їй ми всі знали і до її розпитувань звикли, намагались розповідати, як там здоров'я, як там живе, проводить час та чи інша літня сільська людина.

Та ось під'їжджає джип, і з нього такий добрий новий українець запитує: "Як проїхати до села Одноробівка?" Ми всі почали згадувати, де ж те село, а Віра Данилівна махнувши вздовж дороги промовила.

-Ось так їдьте – прямо по Муравськiм шляху, - і приїдете в Одноробівку.

Водій розгубився.

-А нам казали, що Одноробівка десь аж за 35 км від Максимівки. І що це така рівна дорога?

Тут, з гурту якийсь чоловік розповів про викрутаси дороги.

Коли джип відчалив, то Віра Данилівна щось там заперечалась за проходження Муравського шляху. Обізнаний молодик доводив, що асфальтована дорога зовсім не йде по тих місцях, де проходив Муравський шлях. Я теж підпрягся на захист студента.

-Муравський шлях проходив десь на схід від цього місця на Ріпки і проходив біля лісу, а там і корчма колись була.

Та старенька стояла на своєму.

-Що ви там знаєте?! Чумацький шлях був там, де можна було проїхати. Був напрямом до Перекопу, та чумаки не завжди їздили по одних дорогах. Це залежало, - чи навантажені, чи ні, яка пора року. Кожна валка мала на шляху і свої потаємні дороги, щоб випередити інших. Бо на Перекопі теж були свої черги.

-А ви самі, часом, не чумакували? – хтось жартівливо запитав з гурту.

-А чом би й ні? – продовжила розповідь Віра Данилівна – після війни років п'ять, ось з його мамою – Антоніною, - вона показала на мене, - Так наслухались всяких розповідей про чумаків і пісень приїздили до нас записувати.

Не раз я чував про широкість Муравського шляху. Але таке?

І про чумакування моєї мами для мене була дивина.

Історично вважається, що з появою залізниць, чумакування – таке собі перевезення на волах вантажу на великі відстані – припинило своє існування десь в середині XIX ст. Більш не сперечавсь. Під'їхав наш автобус. В автобусі молодий опонент Віри Данилівни розповів мені про мало кому відоме існування візницьких валок ще понад 100 років тому.

Жили бідно, але гармоні з рук не випускали.

Так перевезення вантажу на дільницях Муравського шляху нашого краю тривало аж до 50-х років ХХ ст.. Що це були за перевезення?

Ось, що розповідає учасник трудового фронту Субота Антоніна Петрівна.

По наших селах ще до революції була закладена база по виробництву цукру. Відбудовчі процеси були основним питанням тих післявоєнних років.

Вирощувалося найбільш важливіше – це цукрові буряки та їх насіння. Жили ми у відділку Таверівського радгоспу в Рогозянці. Цей клаптик поселення був рядом біля Муравського шляху і чомусь називався в народі Овина. Житла всім не вистачало. Ютились в одній кімнаті по декілька сімей. Бідовіші копали землянки, будували на дворі тимчасові глиняні кухні, займали невеликі клаптики землі, де сіяли та насаджували цибулю, капусту. Були голодні часи.

Люди з Харкова добирались хто чим міг до наших країв і прямо на полі лежачи гризли висадковий буряк, а згодом оклигавши наймались на працю.

... Про те, що люди гризли буряк, можливо, ніде і не написано, але автору таку оповідь бідкування, голодранства, доводилось не раз чувати від старих жителів нашого краю; можна додати, що для їжі шукали і мерзлий буряк...

Механізмів майже не було . Так що людей для праці, робочих рук, потрібно було багато.

Ручна праця – це тяжка праця. Післявоєнні роки, чоловіків, майже, не було. Працювали підлітки та жінки. Все вирощене потрібно було перевезти на здачу державі. Відвозили на станцію Максимівку, де були побудовані склади, заготівельні бурякові пункти. Головним видом перевезення були воли та коні. Антоніна Петрівна говорить, що їй особисто довелось перевозити бурякове насіння на волах. Ця праця, на перший погляд, була не важкою. Але дуже відповідальна, потребувала своєї “сродності”.

Потрібно розуміти і любити волів. Триматись у дорозі подальше від всіх негараздів. Чи дощ, чи сніг, чи ще якась негода, - необхідно було триматись купи і жити нею. Тому до числа візників відбирали самих дисципліно-

ваних, як тоді казали – провірених людей.

Та і кожен із працюючих мав собі за велику честь бути візником.

Бо ця перевізницька праця мала свою романтику, романтику дороги, та ще й дороги, що тягнуться по Муравським шляху.

В дорогу відправляли по декілька возів – від трьох до п'яти. Одному ніколи не дозволяли вирушати, тому що дорога була не близька, десь приблизно 18 км в одну лише сторону. Дорога таїла в собі різні перешкоди. Проїжджали два танкових рови, де не раз траплялося, що вози з мішками зсувалися в рів і треба було ці мішки перекладати. Також після війни розвелось чимало вовків, розповідали різне про якісь банди.

Тому, коли ми рано виїздили, до нашої валки вливались ще валки і всі разом з піснями вирушали в дорогу. Біля села співали про партію та Сталіна, а в полі заводили народні, про вітер та любов, козаків та чумаків. Оця Віра знала дуже багато пісень, вона їх заспівувала, а ми вже разом всі піддержували.

...Зверни увагу, читачу, на правдивість співу пісні. Ти лише, читачу, подумай, яка тільки була народна пісня, вона була скрізь – у відпочинку, у праці. Подивись документальні кадри, фільми про ті часи. Люди працюють і співають. А яка незліченна кількість тих пісень?! Буде час, сходи в бібліотеку або ж проглянь свою бібліотеку, почитай народних козацьких, чумацьких пісень, а поки що ми для тебе, читачу, подаємо декілька пісень, яких співали на тих візницьких валках. Записані вони зі слів 92-х літньої моєї односельчанки Григоренко Тетяни Іванівни. Читайте і розумій їх, і дай своїм дітям почитати; адже ці пісні творили Сквороду та Шевченка.

І бачу твою журливу посмішку.

Не вернись до цих пісень, бо сонце пече, а яд тече.

Та спомин про них буде добрим “каменем” для будівничих майбутнього...

За день ми повинні були встигнути і повернутись. Харчі ми брали з собою, хто що міг, а волам видавали на кожен віз мішок сіна. Старший валки був чоловік - старезний кремезний дід, допомагав управитися з волами, міг і воза витягнути з багна чи з рову; всі ми його поважали. Та одна в нього була біда – любив випити. Але все ж дисципліна була сувора. Все було обговорено, що можна робити, а що – ні. Заборонялось багато чого. Наприклад, не дозволялось сідати на вола. Хлопець один,

який дуже подружився з воликом в дорозі під час співу сів на волика. Після повернення були зібрані збори і старший валки доповів про це порушення. І хлопця перевели на іншу роботу. А інші роботи були фізично важкими, - не для дитини. Та що ж поробиш – такий був час.

Візники теж покарали старшого валки за цей випадок. Він в той час, коли розвантажували бурякове насіння, десь пропадав. Потім з'являвся вже напідпитку. Ми це примітили і поклали перед волами газету “Правда”. Бо він частину їхнього сіна пропивав. Коли побачив це, - сильно лютував, але після того випадку воли його вже не були обділені сіном.

Додому повертались, хоч і зморені дорогою, але в якійсь то незрозумілій радості.

Теж співали пісень. З села лунала музика гармоні. Всі ми були молоді. Переодягались, чепурились та йшли на той чарівний, вечірній стогін гармоні.

Було таке, хоч дві ночі до купи складай. Та рано вранці треба було вже їхати і ми їхали...

З села лунала музика гармоні

1

-Ой, Семеночку, Семеночку,
Сватай мене, дівчиночку.

-Рад би я тебе брати,
Та боюсь твого брата.
Отрої свого брата –
Тоді буду тебе брати.

-Ой, рада би отроїти,
Та не знаю, що робити.
-Піди, дівко, в чисте поле,
Там гадина землю роє,
Підстав, дівко, головочку
бутилочки під гадючу головочку.

На гадину сонце пече,
А з гадини отрута тече.
Іще братик в дорозі, –
А сестра з пивом на порозі.
-Випий, брате, цього пива –
Прибавиться в тебе сила.

-Випий, сестро, перед мене,
Бо ти старша трохи мене.
-А ми пили, випивали,
Задля тебе зоставляли.
Узяв братік покорився,
взяв чарочку і напився.

І з коника похилився.
-Що це, сестронько, за пиво,
Що за серденько схватило.
-Ти, брате, не питай
Та й з родними розпрощайся.
По братіку мати плаче.

По сестриці ворон кричє.

Вітер з поля, хвиля з моря
Ой, довела любов до горя.
Світ голубинький кружиться,
Ой на плечах орел садиться.

-Ой, ти, орле сизокрилий,
Скажи мені правдоньку, де мій милий.
-А твій милий на роботі,
На літейному заводі.

-Що він робе, виробляє?
-Та мідні трубочки виливає
Ой пішла славонька по народу.
А я слави не боюся, а на тій дівчині женюся.

Григоренко Тетяна друга праворуч.

3

Ой, по межі, по межі,
Там ходило два мужі.
Питається муж мужа,
Яка жінка лучшая.

-Чи первая лучшая,
Чи друга кращая?
-Я з первою нажився,
З другою набився.

З первою діток мав,
З другою розігнав,
Пішли дітки лугами,
Вмиваються сльозами.

Щось в лісі блукає –
Батько діток скликає
-Ідіть, дітки, додому,
Бо гірко жити самому.

-Живи, тато, як Бог дав,
Коли мачусі волю дав.
Живи, тато, наживайсь,
На мачуху надивляйсь.

Одно каже – я наймусь,
Друге каже – утоплюсь,
А третє каже - піду в ліс,
Хай мене звір з'їсть.

А звірина не дурна –
Сиротину не займа.

4

У полі висока могила.
На могилі – червона калина.
На калині – чорний ворон криче.
На чужбині – сирота плаче.

Недавно сиротою стала.
Кажуть мені чужії люди:
-Вийдеш заміж – краще буде.

А я людям воленьку увольнила.
Вийшла заміж – головоньку втопила,
Втопила головоньку в глибоку криницю.

Вийшла заміж за горькую п'яницю -
А п'яниця все п'є та гуляє.

Сам лягає на кроваті спати.
Мене зоставляє голубів ганяти.

- Не літай, голубе, по хаті.
Не збудить милого в кроваті.
Сама знаю, коли розбудити -
Як стане сонечко сідати.

Вставай, моє милування,
Вже готове тобі вмивання.

В садочку водиця в тазочку.
А в кімнаті рушник на кілочку.

На припічку варенички в маслі.
На віконці горілочка в пляшці.

«Ой, котилося та яснее сонце

та понад могили...»

Цей приспів з чумацької пісні. Як вражаюче поєднане сонце та могила. Що? Який настрої хотіли чумаки цим передати?

Сонце – це життя, могила - це пам'ять про минуле.

Життя нашого краю, краю, де проходили чумацькі шляхи, тісно пов'язане з працею на землі. Посівні, жнива, розведення різної худоби, торгівля всім цим і дає право на життя в сільській місцевості колишніх чумацьких шляхів.

На згадку приходять одна посівна, ще за радянських часів. Сівба проводилась належним чином, в різні агрономічні терміни.

Та погода вносила і тоді свої зміни, заважання. Прогримотіла перша травнева гроза, і всьому нашому посівному екіпажу був наказ на чергування. Сіяли ми кукурудзу. А травневі дощі, година, дві, вітерець і сій у полі далі.

Тим часом, двоє молодих хлопців-практикантів, запитали у мене, а що то за бугри на полі?

Історією нашого краю я цікавлюсь з самих шкільних років, тому відповідати їм було одне задоволення. Хлопцям оповів, що то так звані козацькі могили, що то наші єгипетські піраміди, які теж не знають тліну часу, які теж зберігають безліч таємниць, що перші поховання здійснили царі скіфських племен, якимось чином, нагорнувши на могили високі земляні пагорби, кургани. Прийдешні племена, поселення, теж в них ховали. А за козацьких часів, на пагорбах створювали сигнальні дозори. Накладали хмизу і в разі появи татар запалювали вогнища, сповіщаючи про небезпеку. Тому мабуть часто відсіч козаки давали татарам біля цих курганів. Після битви козаки ховали своїх з особливими почестями, церемоніями та ритуалами. Тіла загиблих татар на полі теж не залишали. Євген Гребінка у вірші “Курган” повідує так:

”Но на кровавых тех полях
Был не забыт усопший враг
Христовой верой пламенея
Казак чтит мертвого злодея
И под твоей, курган, землей
Татарский прах зарыт в глуши степной...”

Молодь зацікавилась, чи шаблюки клали? Відповів, що колись десь читав, що археологи при розкопках знаходили і криві шаблі.

Хлопці запитали дозволу, чи не можна покопати курган. Хотілось козацьку шаблю знайти. Знаючи, що курган сім раз перекопаний і що крім каменюк вони нічого не знайдуть, то побажав хлопцям вдачі та порадив не баритись, та іти до сівалочного агрегату, куди і сам направивсь. Під'їхала

Корені цукрового буряка зберігають взимку в полі. Де для цього копали в землі траншеї в які складали буряк і землею засипали. Весною же відкопували і буряк вибирали з траншеї. Праця вся майже виконувалась раніш за допомогою рук людських. Та з часом сільські умільці змайстрували таку машину, яка не тільки копає траншеї, але і механізовано вибирає з траншеї буряк.

інженерна служба, привезли пристрої, деталі для удосконалення сівалки. Така була наша вітчизняна техніка, що все потрібно було в полі доводити до ладу. Чим тоді і зайнялись.

Та незабаром прибігли з галасом практиканти: “Відкопали козака! Козака відкопали!” Пішли ми глянути, що хлопці там накопали. Була викопана яма десь глибиною до метра. На дні лежали кістки і якийсь мотлох, рештки одежі та якогось іржавого металу. За якими встановили, що це останки не козака, а німецького солдата часів Великої Вітчизняної війни. Механізатори зібрали кістки німецького солдата та поховали його поруч з Братською Могилою радянських воїнів.

Так ось і з’явилась на кладовищі українського села могила невідомого німецького воїна. В майстерні виготовили металеву тумбу. Але ж розуміється ніякого там пам’ятного напису не зробили.

На День Перемоги або на Поминальні дні на могилці завжди прибрано, та й люди кладуть хто цукерки, а хто - квіти. Одним словом, зла за горесічні події тих літ на німецького воїна ніхто не має.

В односельців я поцікавився похованням на кургані. Ось, що мені тоді розповіла, нині покійна, баба [Анюта - **Кононенко Ганна Артемівна**].

Після відступу німців було поставлене завдання в першу чергу очистити поля від наслідків війни. Там було всяке, збиті літаки, обгорілі танки, різні боєприпаси, а також було багато загиблих воїнів. Наших воїнів ховали з почестями, салютами, в Братських Могилах. Німецьких хоронили прямо на полі бою, викопавши ями, обабіч поля. Поховання це було доручено жінкам, які вирішили поховати їх на кургані, на Козацькій Могилі. Мабуть тому, що кургани тоді не розорювалися. Це вже при Хрущову надійшла вказівка їх розорати та кукурудзою засіяти. Але, що тільки не сіють, а воно на них нічого не родить. Стара жінка, пам’ятаю, розповідала, як не тяжка була праця тоді, працювали, головним чином, підлітки та жінки, та ніколи вона не забуде того щасливого відчуття праці на вільній святій землі.

Вся ця символічна подія, мабуть, би і канула в тумані життєвого тління. Якби не події агресії 11 вересня в США, агресія самої країни США, різне, що подається в ЗМІ про Ірак, Корею, Ізраїль. Що це як не мова про нову світову війну? Вже не раз говорено-переговорено, що переможців в новій світовій війні не буде. Тому різні пам’ятки, нехай і могильні, минулих війн – це пересторога від самознищення, від масового поховання в землі всього населення планети.

Святковість поминальних днів, днів Перемоги, примушують нас замислитись, а що буде далі, що робити, щоб сонце і далі котилося...

Тільки подумав і скарб знайшов.

Пливе час, пливе як ота “скора вода” і бачимо ми як у воді, так і в часі всяке: і сміття, і щось цінне.

А цінне те тримається чіпко в отих народних вигадках, балачках, піснях, побрехеньках.

Цей народний говір запевняє, що серед цінностей скарбів є гній. Саме він дає можливість природі прибрати дещо на Землі, що творено людиною, і далі дозволяє творити різні матеріальні та духовні цінності.

Людина, по своїй суті, - дуже бідна істота. І бідною її зробили розумні перетворення гноївки. Творення чогось нового в чомусь обкрадає людину. Тому людина, мабуть, як ніяка інша земна істота, живе ідеєю накопичення, збагачення. Все їй мало. Вона родиться і плаче. Та приходить час піти звідси, піти в той гній і, зрозуміло, людині смуток розтаватись зі своїм накопиченим багатством, скарбом. І вона його десь закопує, мурує, ховає. Так виникає невідомий скарб. І кажуть в народі, що Земля наша начинена скарбами, як паска ізюмом.

Дехто з людей полишає земські справи, працю, та починає шукати скарби. Шукачам здається, що скарби десь поруч. Тільки і мови у них – хто найшов скарб і де найшов.

По цей день скарбники всупереч закону копають козацькі могили, за допомогою новітньої техніки обстежують різні місця. Вдень і вночі шукають, копають і хваляться між собою знахідками.

Та ця справа, цей промисел пошуку скарбів осуджується не тільки державним законом, але і простим людом. Народна мудрість застерігає від збагачення на дуринку. Багато легенд свідчать про те, що скарбошукачі наче по волі божій втрачають саме найдорожче в житті – життя, здоров'я, багатство, а інколи - розум, свідомість та спокій.

Згадаймо легенди про ніч Івана Купала, про клад-квітку. В цих легендах, якщо і знаходить молодик клад-квітку, то живим додому не повертається. Тому до сих пір невідомо, чи хто знайшов ту квітку.

Загалом тема пошуку скарбів покрита таємничими явищами, які не зрозумілі і багато яких неможливо пояснити і по цей день.

Народ впевнений, що скарбошукачі пов'язані з нечистою силою і що тільки вони знають, як до скарбу підійти і як його взяти. Але при цьому переповідається подальший трагічний перебіг розвитку подій.

Взяти безкарно знайдений скарб дуже непросто. Справа в тому, що всі знають, що скарб – це багатство, чиїсь образи, знуцання, чиясь-то кров, навіть і прокляття, яке знімається зі скарбу тільки після загибелі певної кількості скарбошукачів.

Та скарбошукачі впевнені, що скарб можна безкарно взяти, якщо промовити певні магічні слова, - кожен скарб для зняття закляття має свій магічний текст.

Пам'ятаю, ще в молоді роки, вечорами, після розваг молоді, заводилась тема про всяку таємничу наявність нечистих сил у світі. Гарним розповідачем цієї теми був у нас Микола Скиба. Він переповідав від своєї бабусі таке: що над захованими скарбами темними, теплими літніми ночами, по якихось то конкретних днях сяє світло, марево-вогонь, яке буває дуже різним. І це сяйво не висить на одному місці над скарбом, а блукає навколо нього. Так шукачі скарбів шукали оті блукаючі вогні. Наявність цих світлих марев вказувала їм місце знаходження скарбів. Але наближатись до марева-вогню було дуже небезпечно. Бо як запримітить воно скарбошукача, то як би той потім не тікав, все одно марево дожене і вскочить в його душу, а тіло помре.

Таки умів народ пояснювати причини гибелі скарбошукачів. Багато на цю тему переказів. Та не будемо тебе, читачу, ними обтяжувати, при бажанні знайдеш їх у бібліотеках, краще перейдемо до опису достовірних пошуків і знаходжень скарбів.

Прохаємо тебе, читачу, враховуй те, що у “Скорій воді” ми подаємо матеріал не з історичних джерел, а основним засобом пізнання є народні балачки – побрехеньки, базівки-переказки. Тому реальність опису тебе може й не задовольнити.

Почуте різне про наш край вражає перетином думок, подібністю вигадок, а також гордістю нашого краю за своє славетне минуле. Можливо, ми де будем і повторюватись, але відчуй, читачу, наше дивне відчуття, коли тобі правдиво називають дати, імена в однім селі, а те розказане чуєш і в іншому селі. І все супроводжується розумними висновками, які кружляють над народним усним переказом, як оті блукаючі вогні над скарбом. А блукаючі вогні народної переказки вказують на одвічний скарб людини, її оте просте мирне тлінне життя, отой гній, оту можливість важко працювати.

Найдавніший переказ про пошук скарбів у нашій краї належить тим часам, що настали після смерті філософа Г.С. Сковороди; в родині поміщиків Ковалівських. Ось як описує цей факт сам Багалій Д.І.: “Коли Іванівка належала П.А. Ковалівському, одна юродива сказала жінці Ковалівського: “У тебе, паніматко, в маєтності є скарб” - це, може, був натяк на могилу Сковороди. Але слово її зрозуміли достотно: почали шукати скарбу, але що не робили, а все даремно, нічого не знайшли.”

І все-таки, якось не поєднується поважність, авторитет хазяїнів Ковалівських з їхнім запалом шукати щось химерне, незрозуміле. Сама цариця Катерина II поклонялась їхнім організаторським здібностям.

Не може господар покластись на якийсь випадок. Тоді ж на основі чого складались народні перекази про пошук скарбу панами Ковалівськими?

Дійсно, в ті часи немало проводиться копально-земельних робіт. Викопується ряд погребів, копається кам'яний бугор, де добувають камні-пісковики для вітряків, добувається глина для виробництва цегли. Вже на 1804 рік хутір розростається у велике село. За описом 1804 року, взятого із журналу “Харьковский исторический альманах” – 2002 рік: “землі було 1752 га, дворів - 195, мужчин – 508, жінок – 584 душі.” Вже згадуються і винокурні. Та це ще не все. В народі існують перекази про копання підземних ходів, тунелів. Про наявність цих переказів свідчать родина вчительки Клименко Людмили Іванівни, жителька села – Михно Тетяна Вікторівна та багато інших.

Що це були за ходи та тунелі?

За свідченнями народних переказок, ходів тунелю було три. І з'єднувались вони в підземеллі погребів нинішнього клубу села Сквородинівки.

Перший підземний хід був виритий прямо до кар'єру, де добувалася глина для виробництва цегли.

Другий, як оповідають, був проритий вниз і виходив десь між двома ставами.

Третій підземний хід був невеликий і виходив десь біля маєтку. Вчителі Сквородинівської школи разом з учнями проводили пошуково-дослідницькі роботи щодо цих підземних ходів, але нічого не виявили.

Та з пам'яттю народних переказів сперечатись зайве. Тому ми не можемо заперечувати цей факт, а навпаки, - даємо уяві нашій вірити в те, що дійсно копались підземні ходи, але ось для чого?

Певно це одна із таємниць родини Ковалівських, а для дуже допитливих була створена байка: що то вони шукають скарб.

В ту давнину прокладання підземних ходів було типовим явищем. Існували навіть формули розмірів, по яких необхідно копати підземні тунелі, щоб уникнути обвалів.

Можна лише пофантазувати на цю тему. Якийсь господарський сенс; розвідка; пошук корисних копалин; транспортування цими ходами якихось речей; захист від воєнних загарбників. А, може, просто для

якоїсь панської розваги: для здивування гостей – ось раз – і появився як примара, - чи десь на острові, чи в саду, чи на цегляному заводі...

Про юродиву жінку. Перекази про юродивих свідчать, що ці люди мали пророцький дар, їх побоювались і не зобижали. Опишемо невеличкий переказ про їхнє пророцтво.

“ЗАРІЗАЛИ ВІВЦЮ, А ГОЛОВА МЕКА...”

Один юродивий з села Заброди спостерігав, як селяни ріжуть овечок. Раптом здійнявся і мов вихор побіг селом. Потім став біля якогось двору і став викрикувати:

- Зарізали вівцю, а голова мека! Зарізали вівцю, а голова мека...

З часом, відбулась подія: раптово гине господиня цього двору, яка перед своєю смертю біля колодязя хвалилась жінкам, що її чоловік незабаром купить дім в городі і що вони будуть дуже там багато жити.

А потім, вже під час обшуку, з'ясовується, що її чоловік був одним із розбійників, які грабували мандруючий люд на шляху.

І хоч не по темі скарбу, але дещо про одну юродиву; переказ про неї був записаний на одному із сквородинівських ярмарків.

ЧОМУ СКОВОРОДА НЕ ПИСАВ ПРО ЖІНОК?

Якось в селі Пан-Іванівка запитали у Григорія Сковороди: “Чому ви не пишете нічого за жінок?”

- Жінка, - відповів він, - не раз давала мені порятунок, любов, але як я не намагався про це писати, все марно. Щось ніяк не виходило описати те, що я насправді відчував до жінки. Не вистачає в мене слів, щоб описати свою любов та вдячність до них. А потім ще один випадок, після якого я більше навіть і не намагався щось про них писати.

Іду якось я алеєю. Дивлюсь – в кінці алеї якась красива жінка щось розповідає. Сміється. Ось, думаю, опишу її молодість та красу. Підхожу ближче. Замітила мене жінка, - перестала балакати та сміятись. Наче як знітилась. Дивлюся на неї – вже вона і не молода і не красива. Хоч про жінок таке й не кажуть, та якась на її обличчі потвора застигла. Думаю собі, - пусте, душа у неї добра, красива, опишу її внутрішній світ. Питаю, як добре їй в садку, в цій красі, яка так поєдналася з її добрим жіночим говором та сміхом. Кажу їй, що здалеку її прийняв за молоденьке дівча. Замість відповіді, вона зробила страхітливую гримасу і промовила якісь жахливі слова. З чого я зрозумів, що вона божевільна.

Як нісенітний цей переказ, та ми його все ж подали, бо, можливо, і була юродива жінка, що звернулася до пані зі словами: “В тебе, паніматко, є скарб в маєтності”. Описів знаходження великого скарбу ми не можемо зробити, бо якщо вони і були, то тримаються в таємниці.

А ось краще зведемо до купи ряд знахідок і опишемо їх. Мізерну частку цих знахідок подаємо у вигляді фото.

Далі переповідаємо розповідь тракториста з відділку Володарівки.

Мотижу буряк під лісом Розсоші. Їду на тракторі вздовж Муравського шляху. Вправно веду трактора між рядками, і водночас думаю - отам вкраю поля, біля лісу, стояв шинок. Хлопці, чумаки десь тут, можливо, і скарби ховали. Ото б їх найти.

Раптом попереду трактора щось засіяло в очі. Зупиняюсь, виходжу з трактора, лежить, сіяє як нова, щоб ви думали? – монета! Монета мідна, великий п’ятак, року 1770.

- Ну, що ти? – питають хлопці.
- Та подарував цей п’ятак знайомому колекціонеру.
- І що ж він тобі заплатив?
- Не обижаюсь. Добре посиділи, погомоніли про минуле, почаркували, він вгощав. Ще й грошей давав. Так я йому кажу: “Як це за п’ятак так добре відпочили, та ще й гроші?” І не взяв.

Не раз я був слухачем, як Володимир Фисуненко переповідав цей випадок. Наче б, яка дивина. Знайшов стародавню монету, сходи з нею “до шинку”. Та ні! Головне тут – радість від знахідки, віра в якесь добре повір’я.

Чи не так?

Суперечливість супроводжує і наступне повір’я. Багаті люди вважають, що підняти стару чи дрібну монету, це взяти чийсь біди, сльози. А бідні, навпаки, вірять в добре знамення. Розповідають про особливе передчуття перед знахідкою монети.

По цей час люди знаходять різні цікаві речі навколо доріг Муравського шляху.

Найдавніша монета, що зображена на фото, – польська, 1530 року, знайдена теж в районі колишнього шинку. (Див на фото останню монету нижнього ряду).

Поряд, трохи вище на фото зображена ігрова монета 1713 року, що знайдена знову ж таки на тому місці пастухами, коли ще й асфальту не було і коли ще вздовж Муравського шляху пасли корів. Вигляд монети з

обох сторін однаковий. Це напевно давало можливість мати безпрограшний варіант у грі “Орел та решка”.

Ще цікава знахідка – золотий хрестик, який був знайдений теж пастухами біля курганів, близ села Кадниця. Пастухи хрестик обміняли на кілограм шоколадних цукерок “Кара-кум” жительці з села Володарівки. На той час то були найдорожчі цукерки в сільському магазині (з розповіді жителя цього села Віталія Денисовича Ярошенко). На фото інший хрестик, який просто лише нагадує таку дорогу знахідку.

А ось чайна срібна ложка, що також зображена на фото, була частиною скарбу знайденого біля старої хатини під час копання грядок жителем цієї хатинки - тоді ще хлопчиком Тарановим Миколою. З розповідей: був викопаний металевий коробок, в якому знаходилося столове срібло, якісь срібні монети.

На фото є монети, що знайдені особисто і автором. З випадковим знаходженням давніх монет зіткнувся ще у дошкільному віці. Перед школою я гостював у бабусі в селі Сквородинівка. Влітку 1962 року моя бабуся затіяла ремонт хатини. Ставили фундамент – на південно-західному куту були знайдені дві царські мідні монети: 5 копійок і 3 копійки.

Ось таке повір'я: коли закладали хату - клали під кут мідні монети, щоб “велося”. На Смілім хуторі у моєї першої вчительки Ірини Михайлівни зберігалось декілька великих мідних монет, які діти принесли до школи. Потім Ірина Михайлівна монети подарувала мені. Особисто знаходив декілька раз стародавні монети. Найціннішими знахідками були срібні царські монети: рублі, полтинники. Так, рублів було знайдено чотири, знаходив кожен раз окремо. Траплялись знахідки мідних монет XVIII-XIX ст. Були знайдені пару монет XVII ст. На одній монеті була дата 16??. Що це за монета, на жаль, не пам'ятаю. Вона не збереглась.

А ось самі старі сибірські монети “полушка” і копійка. Знаходив монети і неодноразово біля ставу, внизу лісового саду. Пояснення наче б то просте. Ходила дівчора мимо ставу до школи. Можливо, ці мідні монети і губили, граючись. Та в наш час, витягли волоком невеликий скарб срібних монет в цій ставу. У тих щасливчиків мені пощасливилось таки 1 рубль срібний викупити.

Спеціалісти-нумізмати кажуть, що дійсно ця монета довгий час пролежала у воді. На жаль, подальше знаходження цього скарбу мало відомо – тримають в таємниці. Але знахідки монет у виді скарбу не

поодинокі. Фисуненко Іван Данилович і багато інших старожилів с. Володарівки переказують, що біля мого батьківського двору колись був знайдений глечик із срібними монетами, рублями царськими. Це трохи пояснює, чому мені доводилось біля двору неодноразово знаходити срібні монети.

На фото є монета дві копійки, що була знайдена трактористом Карапкой Василем в селі Кленовому. Щось він там робив на тракторі бульдозером; вигортав котлован і трапилось йому поховання. В цьому похованні і була знайдена ця монета.

Думаю, читачу, ти звернув увагу на найбільшу мідну монету “Десять копеек 1777”. Ця монета є оберегом Замнивуса Василя Кириловича. Починав трудову діяльність він в наших краях. Подарована йому у селі Сквородинівці жінкою, в якій він квартирував і якій у вільний час допомагав по господарству.

“Від’їжджаєте. Не хочете шукати у нас “щастія”, так візьміть хоч частку пам’яті про нас і наше село, ось цю монету”

Давали монету на дорогу, на щастя. Таке теж було повір’я.

Деякі монети зберігаються в родинах сквородинівців протягом довгого часу. Це дрібні полушки, півкопійки, чверть копійки і взагалі всі ці зберіги як старожитнички. Знаходять мідні, срібні монети майже щороку при політні городів. Розказують, що Зірка М.І. саме так знайшов бронзову медаль цариці Катерини Другої.

Медаль-іконка знайдена неподалік від того місця, де знайдений паперовий скарб (600 тисяч), про який переповідав мій однокласник Віктор Федоренко. Власник цієї медалі побажав залишитись невідомим. Але ми дякуємо йому за можливість зробити фотографію з неї. Фотографію таку ми подарували музею Сквороди. Зрозуміло, що для музею більш цікавий сам оригінал, але і фото для них буде “квіткою”. Поговоримо про це ще далі, а поки що...

В одного шофера я на ключах від автомашини побачив брилок, теж у вигляді бронзової медалі-іконки, але явно давніших часів, і як мені здалося з курганських розкопок. Коли я завітав до нього додому, він мене запевнив, що медаль-іконку він передав синові на щастя, а син заїхав далеко. А як потрапила ця річ до нього, він ось що розповів:

“Ще юнаком, після війни, його батько приймав участь у розібранні старої хатини і нашли десь в ній цілий ланцюг цих медалей-іконок. Їх було десь більше десятка. Медалі-іконки позабирали люди, які розбирали хату. Від батька прийняв він, а тепер мов передав синові.”

Ця розповідь водія Анатолія підтвердила мою впевненість, що річ з кургану. Саме так описані медалі-ікони в книзі “По следам древних культур” 1953р. ст. 332-333. В книзі таку іконку називають – “образок”. Кургани скарбошукачі і нині не лінуються перекопувати. Головний інженер колгоспу ім. Сквороди В.П. Субота розповідав, що одного року при збиранні силосу кукурудзи, один комбайн майже не звалився в яму, яка була вирита на кургані, що біля повороту на село Сквородинівка.

Розповідалося і про копання тих курганів, що біля села Кадниці, де був знайдений золотий хрестик.

Старожитничники

В сільських подвір'ях зберігаються інколи такі старі речі, які давно вже не у вжитку: майже непотрібний мотлох; але рука господаря не піднімається їх викинути, бо вони ж є часткою самого господаря, його душі; це ж його оберіг. Що це за речі? Дуже різне.

Стара зігнута підкова, побита сокира та інші господарські речі минувшини. Донедавна майже в кожному дворі, десь там біля садка валялись мідні самовари, тази. Деякі старі меблі господарем теж роками можуть зберігатись на дворі.

В хаті старожитничкам також є місце, - це і одяг, і вишиті рушники, і фотографії, і різний паперовий скарб, дехто навіть зберігає запальнички -кресала часу ще запорізького війська.

Чого тільки не зустрінеш в старій хаті. Чому воно все це зберігається? Головне, це, мабуть, віра в якусь добру магічну невідому силу цих предметів.

Ось, наприклад, прядка.

- Та, нею ж ще моя прабабка Митрофанівна пряла, - каже господар, - якщо я її позбудусь, Митрофанівна буде гніватись на тім світі і буде мені зле, а так - прийде душа її одвідати, побачить свої речі і змилюється, і буде тільки добром оберігати.

Багато таких старожитничків у селян, жителів села Сквородинівки.

Так, у родині Клименко Олександра Івановича зберігаються вишивані рушники ще царського часу, цими рушниками проводжали на світову війну 1914 року їхнього діда Григорія Клименка. Дід воював як і всі селяни, бережучи своє життя. Але у його непоказній військовій службі було місце і відважним героїчним вчинкам. Переповідається в

родині Клименків буцімто сам цар Микола II нагороджував цього солдата – вручив йому за мужність Георгіївський хрест.

Розсоха

В одного жителя села Сквородинівки на старезній груші я помітив стару річ, щось подібне на зразок гака. Запитав:

- Що це, звідкіля?

- Та давно, як робив ще на тракторі, виорав біля кургану за розсошанським лісом та й приніс додому; ото повісив і вже багато років висить отой гак.

Розглядаю. Сліди іржавчини, ковки, сама величина вказують на давнє його призначення. Щось єднає цей гак і назви лісу Розсош та ріку Розсохувату.

Розсоха – це стародавнє одне з перших знарядь як праці так і зброї, якою людина захищалася, нападала, застосовувала для мисливських потреб. Розсоха – це палка з трьома кінцями. Палка, ствол якої на кінці мав розгалуження на два стволи. За допомогою розсохи ходили на звіра, кажуть, що в тому числі і на ведмедя. Застосування розсохи для господарських робіт дало змогу людині створити соху, вила, граблі, лопати, гаки.

Скільки цьому знайденому гакові років? Дивишся на нього і уявляєш скрізь глибину минувшини іржання коней, крики, зойк, плач. Зачепив цим гаком бусурман козака, пробив йому плече. Не звалився козак, супротивиться. Дістає ворога шаблею. Перерубує його майже навпіл. Летять усі на гибель, на землю. І кров з них ллється рікою. І ріка назветься Розсохувата. Побратались ворожбити своєю смертю і похованням на скіфській могилі, яку потім і називатимуть в народі не інакше як козацькі могили.

А можливо це і не так?

Може просто рубали ліс і потрібно було перекочувати дерева з місця на місце. Ліс пересували розсохами, гаками. Але що - за цей гак? Чому для лісу кровосточні канавки були викувані на гакові? Навіщо?

Світлиця

Велику виставку таких старих речей зібрали вчителі Сквородинівської школи. Створили кімнату-клас “Світличку”, де діти можуть відвідати оті далекі часи, коли були макітри, сундуки, діжки, печі, рогачі, череп’яний посуд, полотняний одяг та інше. Справжній шкільний музей старожитничків.

Тут же мені Гурін Валентина Іванівна показує мідний дзвіночок з кінської дуги. На ньому внизу викарбувано “Іван Мазурин 1857 м.а. в.касимови”.

Оповідас Валентина Іванівна про народну віру у захист старожитничків від дурного ока. Тому їх виставляли, зберігали в тих місцях, щоб гість обов’язково їх побачив.

Запитую у вчителів:

- Що ж, який скарб в цих старих речах?
- Самий цінний скарб в них, у старожитничків, - це можливість їх бачити, відчути через них минуле; одним словом, пам’ять про вчорашній день – це невід’ємний скарб душі простого люду. З цього скарбу саме і починається і культура, і святість нашого життя.

Кинув палку уперед – знайшов ззаду

В цих старих речах багато інформації про минуле.

Так, бронзова медаль-іконка 18 століття, на ній з ліцевої сторони зображена цариця Катерина Друга. Надмінна, сувора. Просто богиня. На правій груді викарбувана буква S, яка, можливо, означає прізвище автора-художника. З іншої тильної сторони – зображення ікони засмученої богоматері. Образ її подається у вигляді жінки-простолюдинки, в якій і волосся не зібране, а як у дівчат розпущене. На руках у богоматері – дитина, божество у вигляді “агнця божого”, лице овече, ніжки в шерсті з копитцями. Мати бідна, але з арфою. На арфі – дві п’ятикутні зірки. Над головою матері – дві чи то три квітки. По праву руку від неї зображена мініатюра – дерево, на гілках якого розташувались різні звірі. На самому верху дерева – лис. Над лисом – місяць-молодик. Під час розгляду цього дерева, сковородинівці запевняють, що саме це і є дуб-велетень їхнього села. І ще ж внизу дерева зображене дупло. І гілки якось наче так само розгалужені. Опис цього малюнка залишимо знавцям. А звернемо увагу лиш ще на змієподібну латинську букву S, яка подається на різних іконах і яка, мабуть, символізує Софію, мудрість, а, може, замудреність царів. Сковородяни по-різному коментують цю частину мініатюри: одні вбачають хвилі, озеро, дехто стверджує, що це ж гадючий танець, його “зміїний потоп”. Безперечно, з тильної сторони іконки подано якісь-то біблійські легенди, міфи, знання яких теж трохи відкривають дверцята у далеке минуле.

Показав фотознімки цієї іконки своїй мамі - Суботі Антоніні. Вона після уважного огляду, промовила: “Кинув художник палку уперед, та

знайшли її ззаду. Хотів художник щось цим повідомити на майбутнє, а майбутнє вже зазирає в минуле.” Такий вже він -Час. Щось береться людина зробити на майбутнє, а воно вже і минуле.

Якщо пригадати, що Григорій Сковорода мав печатку, на якій була викарбувана літера S, то чи не художня його це робота? Час і місце виготовлення цієї медалі-іконки? У 1780 році філософ Сковорода пробув три місяці в Сіннянському монастирі. Можливо, саме тут з ігуменом Іустином Звірякою і була виготовлена ця медаль-іконка. Іустин Звіряка був відомим книгодрукарем Києво-Печерської лаври. Його знання саме і знадобились, і потрібні були для виготовлення такої речі.

Тема іконки богоматері співпадає з відомою творчою роботою філософа в монастирі. “Пісня 30”, “Жена Лотова” – в цих роботах філософ починає піднімати важливу соціальну тему: “Похвала глупости”.

Тому десь і замислуваті, спотворені та незрозумілі для нашої уяви образ матері-русалки і покора в дитяті -“овечки”. А цариця у порівнянні з божою матір'ю просто цяця, та йде на перо інша сільська теревеня.

А в глечику панське...

(жарт-підковирка)

Зібрався гурт мужиків – анекдоти, всілякі житейські історії. Шум такий, що, мабуть, і на небі чути – один не закінчив, інший вже щось інше розповідає. Незрозуміло, кому воно все те розповідається, де ж той слухач. Та ось тема зайшла про знаходження скарбів. Притихли. Зник регіт. П'яні пустобрехи позамовкали, вже і слухача видно. Розповідає тракторист Глушцов Петро Миколайович:

- Копаю екскаватором траншею, в ківш набираю землю і висипаю рядом в бурту. Коли ж бачу – із ковша щось з землею випадає. Зупинив роботу. Виліз з трактора, якесь старе ганчір'я, розмотую, а в ньому глечик. І глечик без отвору, якось замуrowаний чи що, суцільний. Тут де не візьмись керівництво. Примусили взяти молоток і розбити глечик. Хочуть подивитись, що там. Розбиваю. А там - панське зло... срі... Ну, як його, як на зло випало з голови. З натовпу лунають підказки:

- Панське срібло? Чи, може, золото?

- Та ні, згадав - панське зловонюче срамце засмерділо, фу!

І знов розбіглися хмарки над Володарівкою від гомону та реготу товпи:

- Ну ти дійсно скарб знайшов!

Можливо, то і є скарб – так придумати і так сміятись!!!

Печатка філософа
Г.С. Сковороди

Багата бідність чи бідна багатість?

Цей вислів не раз виникав у мене питанням, коли проходив нашим краєм, бачив його життя, життя оточуваної природи – лісів, бугрів, ставків, болотець, красу всього баченого, і порівнював яку „красу” на противагу робить людина своєю цивілізацією, своїм нескінченим хотінням щось мати особисте.

Як тільки гармонійно живуть самі малі комахи, бджоли, рибки навіть ті черв'ячки, павучки.

Вчені говорять, що якщо знищити якийсь вид черв'ячків чи комах, то порушиться екологічний стан на всій планеті.

А якщо Людей прибрати з планети? То екологія мабуть тільки виграє? Бо така людина, не така гармонійна істота. І не гармонійність, це противага бідності і багатству. Чому на таким нам знанім великім відрізку часу існує велика бідність? Так, бідних людей, навіть офіційно більшість, гинуть люди від голоду і холоду і нині.

Так в газеті „Слобідський край” 10 грудня 2004 рік в статті: „Ви маєте право захистити себе” наведено:

- сьогодні у світі нараховується 27 мільйонів рабів
- кожен п'ятий, а це 1,25 мільярда недоїдає.
- одна третина планети воює.

Можливо це і газетна, не зовсім достовірна інформація, але вона повторюється регулярно з деякими невеликими змінами в ЗМІ.

До того підтвердження цієї інформації ми бачимо в житті, в новинах телебачення.

Дві невеликі виписки цієї теми подаю із своєї записної книжки.

Чай “по-харківськи”

(запис 3 серпня 1991 року)

Цей випадок записаний на Олексіївському ринку. Після розпродажу я підійшов до гурту земляка пасічника, щоб домовитись як додому добиратись. І підходить до нашого гурту старенька жіночка і благає дати щось поїсти. В руках пуста кружка. Пасічник недовго думаючи каже, давай у кружку ложку меду згорну, набереш води, добрий буде тобі чай. Старенька погодилась. З гурту теж їй давали хто що міг. В когось була і вода із села, зразу їй і води налили. Жінка подякувала і пішла далі. А в гурті одна жінка розповіла, що знала цю старчиху, назвала її навіть прізвище, її посаду. Розповіла, що була вона і в пошані, і в багатстві. Та щось сталось, доля її старцює.

Це були ще часи, коли цих старців майже не було. І бачити старця, то була дивина. Люди на них пальцями тикали, знали про них, розповідала чому ось так з ними сталось.

Інший запис на цю тему зроблений через 10 років.

Привикнем до убогих?

(9 листопада 2001 року, на Холодній горі,
чекаючи автобуса на Сквородинівку, спостерігав таке):

Один молодий „новий” українець пив пиво і заїдав копченою рибою. Все неїстивне з риби тут же кидав на асфальт. Підійшов до нього чоловік, десь років під сорок. Нахилився, позбирав ті риб’ячі відходи, кинув у ротovu порожнину і пошвендяв далі.

Можливо зараз це явище таке і звичайне, що ніхто ніби-то і не запримітив. Можливо звикнемо до убогих, але в народі кажуть, що звичка, така собі погана привичка.

Мене, як і багатьох людей цікавить питання, як старці, бандуристи будучи бідними, могли не тільки змиритись з біднотою, але і бачили в цьому щось обов’язкове для того, щоб була праведна, свята душа.

Вони могли бути багатими, жити в достатку. Та народ цей не тільки сам жив бідно, але ще і прославляв бідність, як яке-то добро. Ці люди ніколи не були матеріально забезпечені.

А ось про тих, що мали велике багатство, владу, і теж їх тяга до бідності.

Відмовляються від усього, жертвують і таке інше. Здавалось все дуже просто. Але ні. Народ і тут розводить протиріччя. Так візьми слова синоніми до бідняка:

- бідак, біда, бардак, бадняк, бидло, батрак, балда, старець, байстрюк, злидень, слабовікий, голяк, пролетар;
- всі ці слова характеризують щось зле, таке нещадне погане. Нема тут рисочки надії на якесь щастя.

На противагу біднякові слово багач людей співставляється з щастям. Не будем ми багато слів-синонімів наводити до слова багач, але дещо: багач – калач – віз – „щастіє”, віз – візьми, віз – навіз, віз - везе, значить добре.

І прислів’я : „ Радий мій віз до млина – так „щастіє” нема.

Чому “щастя” – ”Віз”

Віз – це один з перших творчих виробів людини. Віз – це дія, рух, праця.

Багатство воно і створюється дією , рухом, працею. Віз – це пізнання нового, які-то зміни.

Порівняння ”Віз” – “щастя належить до народних переказок”.

Так де зло і де щастя, в бідності чи багатстві?

Багато людей, довгий час, як були бідними, так і є бідними. Незважаючи на політичні, економічні середовища в яких вони існують багато трударів, дуже розумних людей, що не роблять, але все своє життя залишаються бідними. Бідних людей більшість. Та природа, світ не розділяє людей на багатих і бідних. Люди по самій суті дуже бідні істоти. Людина приходить у світ з нічого і йде із світу ні з чим.

Так смерть всіх нас рівняє в багатстві. Так світ має велике творіння смерть, вона є перехідним існуванням речовин, що доводить про вічне. Візьміть любую річ, вона не має початку і краю в часі існування своєї речовини. Але звідкіля береться ота жадоба в людині перетворити світ по своєму бажанню? Якщо розум людини досягає того, що світ є унікальна форма існування речовини, матерії і якщо розум людини бачить, що згубно перекраювати закони існування матерії в світі, а людина всупереч цьому, намагається таки цей світ шматувати на частки, на клаптики і з них складати свій світ.

Яка тут логіка? Метелик на вогник? Чи може людина зруйнувати, чи врятувати світ? Ой ні! Немає тут логіки. Світ мудріший за людину. І свою частку мудрості він і дав людині. І спостерігає за нею, і грається світ з людиною, як кіт з мишею.

Як захистити себе від світу? Як найти себе, свою безперечну, неповторну потрібність життю? Як найти де добро, де зло? Як же вирішити чи ота хода вірна, чи ні? Чи може суспільство помилятися? Так, але як говорять історики, що життя людей від того гіршає. Бо помилка, десь від слова помії. А помії це щось брудне. Ми втрачаємо на очах свою культуру, своє людське обличчя. Людина перероджується в звіра якогось.

А може людина і є звір? І звір не такий і простий, а хижак і хижак із розумом. І що таке життя людей є „сродністю”:

Може від того і є протиріччя в старців, бандуристів, кобзарів всьому цьому життю? Відмовляється від надбаного, вкидаються в бідноту. На, володарю, володій і моїм багатством

- може зрозумієш, що таке ненажерство?

І кажуть: -

- та коли він наїсться?

Просто небо падає. Де ті атланти, що держать небозвід щастя?

Якось мені зауважили що вислів „Багата бідність, чи бідна багатість” не новий, що він маєтся десь як наче в Оноре Де Бальзака. Не сперечаюсь і не претендую на цей вислів. Та й сам любив я читати цього автора. Твори його, це буря та гладь, все разом. Та головне не контрасти, а реалії життя. Воно в нього описане, як в дзеркалі, читаєш і як наче сам там присутній. Зображуючи правдивість життя не зміг він обминути теми бідності та багатства.

Правдоподібно описано в нього про створення ще в ті часи різних партій, різних течій верховенства суспільства.

І як ці партії не вилискують перед публікою, та все буде зводиться через мету збагачення на нівець. А тому безкінечно створюються нові партії, а старі критикують, забувають.

Все це в його творах просліджується і не раз. Висновок простий. Що небозвід щастя держать атланти сильних людей світу цього.

Тому і щастя наше, і бідність, зло та багатість – все в їх руках, і все на їх плечах.

Що ж нам, простому люду, застається? Приймати безропотно з їх рук, що дають? Може і так. Але коли ми бачимо, що якийсь атлант, щось дуже згорбився, або взагалі не тримає той небозвід, то треба нам його кимсь замінити.

А що ж наші краяни? Хоч би сквородинівці на цю тему думають:

Не виловити щуки вам ніколи.

Задумав пан випустити ставок. Щуки багато було. А пан хотів карася, линки розводити. Ось розгородили греблю, а вода в середині ставу стоїть.

Пани якими – то сітями вирішили рибу виловити. Тут де не взявся Скворода. Спостерігав за ними деякий час каже: „Добру справу затіяли і все вірно робите, та не виловити щуку вам ніколи”.

Та все усердно робили. Прокопали як-то ями, чи канави, а потім їх землею позасипали.

Так що до осені все дно ставу просохло. Проходить час. Нема вже в живих і Григорія Варсави. А щуки в ставу ще більше. І розповідає пані біля ставу про пророцтво Григорія іншим панам. Та каже пані, що Скворода не про щуку говорив, а про оте нездоланне зло в світі. Проходить ще час. Вже і панів немає. Хазяйнують селяни, колективним господарством так званим колгоспом. І голова в них розумний. Звуть його Григорієм Пантелійовичем. Господарюють добре. Та в ставу розвелось щуки, прямо купатись боязно. Мисливці вже з рушницею до ставу на щуку ходять полювати. Ось і вирішив голова колгоспу випустити став та щуку перевести. А тут селяни, які так його у всім підтримували, стали заперечувати. Розповідаючи при цім такі ж панські намагання.

Багато інших жахливих переказок було за цей став. Став цей багато хто серед сквородян називали рікою. Вже при написанні цього мені на основі вивчення архівних матеріалів вдалось довідатись, що дійсно це була ріка, яка називалась Розсохувата. А став який заторили на цій річці теж мав в народі войовничу назву – Завалина.

І він цей ставок, як казкове чудовисько кожен рік забирав життя якоїсь необачної людини. Тому в народі ставу цього побоювались. Хоч і не збереглося переказок, що в цім ставі топили відьом.

Але народ був впевнений, якась надприродна таємниця держиться в цих водах. Багато хто з селян пояснював цю таємницю так. Що кожне місце на землі має свою долю, свою вирішену дію на майбутнє. Так існує і до нині серед сквородинівців такі повір'я. Якщо двір бідний, якщо там чвари, якщо там нема життя, то це знак цього двору. І хто там не буде намісником, але „гризлі” „злидні” будуть супроводити їх життя. А якщо народ знав, що в дворі жила відьма, то в цю хатину ніхто не хотів вселятись.

Та голова колгоспу вислухавши їх, вирішив зробити по другому. Став він випустив, щуку виловити всю і не намагався, а просто народові показав яка не грізна вода, але людина стоїть над нею.

А коропи розводити став в іншій ставу за селом. Де він разом з селянами заторили греблю.

Ось так просто. Не співати гімн Лазарю. А заторити нову греблю, і ловити новими сітями рибку далі. А рибку цю будуть в нас відбирати сильніші. Що ж робити? Сісти на березі ріки, яка зветься Життя, та чекати що хтось прийде топити нас втопаючих, добивати нас мертвих.

-Хто ж це прийде?

В ХХ ст. це були Ленін, Гітлер, Сталін. Атомна ядерна зброя, яка примусила винайти “холодну війну”.

Інші політики, режими, хотіли здавалось людям добра, бажали захистити людей, підняти на гору благодаті. З цієї людської безпорадності, безсилля, немочі ми і дозволили такий песимістичний вислів зробити.

Та згадаймо 7, 11 пісні Сковороди. Саме в них філософ Сковорода замітив, що людям таки потрібно намагатись все своє життя покращити, воювати за свої не тільки матеріальні, але й моральні права.

Так, в людини є моральне, духовне право. І це треба бути звіром, щоб позбавити людину цього права і до того позбавлена морального, духовного права людина втрачає сенс до життя і сама обертається в звіра, в яке-то, як говорять “Зомбі”. І приходять нас рятувати від зла, від смерті духовності. Як ото приходив філософ Григорій Сковорода, поет Тарас Шевченко і Микола Гоголь. Саме спалення 2-го тому „Мертвих душ” М.В. Гоголем пояснює, що така тема, це як ловля вітру, битва з вітряками, суперечливість чогось розумного з дурним. І одне радує, що цю тему не облишиш, не кинеш у вогонь, що вона сама як вогонь, буде як хвилі, як вітер, все рватись і рватись до душ людських.

- Все ж читач повинен розуміти, знати що оця прірва боротьби за ідеали є боротьбою

розуму – з – дурістю
добра – з – злом
багатства – з – бідністю

Ця боротьба не має меж, але люди живуть нею, що і дає далі наснаги жити.

Що ця боротьба людям потрібна, як день чи ніч. І вона вічна мов створив її сам світ, тому і даємо ми вислів: “І грається світ людиною, як кіт з мишкою”.

По тексту “Скорої води” ми не раз будемо намагатись глянути на могилі філософа на епіграму: ”Світ ловив мене та не впіймав” і глянути з різних сторін на її зміст, але істина залишається одна, вона є знаменником всьому.

Ось здавалось би час поставити крапку. Та щось хвилює душу, щось таки не домовлено. Чому воно в житті так робиться? Що є тут причина?

Щоб хоч якось підійняти цю темну завісу, звертаюся до головного свого архіву, до людської переказки життя.

Умисно заводжу розмову на цю тему із старожилами краю. Чого тільки не оповідають:

- про безкінечні утиски з сторони влади, про безкарні знущання багатих над бідними, про масові розбійницькі пограбування на дорогах, по дворах хуторів та сіл. В тяжкі ті часи корівок заводили на ніч до хати, не тому що корівці було холодно, а лише щоб її не викрали злодії.

Про те, як люди їздили на дахах поїздів до Білорусії лиш за тим, щоб звідтіля привезти мішок картоплі. А в місті Харкові перепродували. Так рятували життя своєї родини від голоду, хоч і розповідають що при таких заробітках нерідко гинули самі. Скидали з даху поїзда, топили в річках, різали, вбивали не якісь там закоренілі бандити, а прості люди, близькі знайомі, інколи навіть якісь і рідні загиблих.

Багато і інших оповідок про людське горювання. Не одну книгу за тими подіями написали письменники. На жаль в багатьох цих оповідках, якась тупа безнадійність, темна завіса над майбутнім життям. Воно мов все гіршає і гіршає, таке собі безпросвітне.

Та ось оповідка жительки з Чорногорівки, (так називається невелика вулиця при в'їзді в село Сковородинівка), Михно Марії Андріївни, додала в певності до написання її оповідки, як закінчення.

І не лиш її оповідка, а Марії Андріївни, якась особисте, розумне бачення цієї теми.

Чорногорова хата на Чорногоровім кургані

Цей вислів був почутий під час розпитувань за наші кургани, за їх назви.

Здавалось, чи може хата бути збудована на могильнім кургані? І що можна взнати нового про ті старезні кургани? І все намагався почути деякі за них оповідки, зібрати які – то назви цих курганів.

І коли я почув назву „Чорногорові кургани”, то запитав у Марії Андріївни:

- Це не пов'язано з назвою вашої вулички „Чорногорівка”?
- Так. І ти пам'ятаєш когось з родини Чорногорів?
- Ще б пак, - відповідаю на запитання баби Марії,
- разом з їх дітьми до школи ходили.

На селі їх був немалий рід. Завжди в добрім настрою, усміхнені. Якись задушевні вони були, якась в них іскорка була, що вела, причаровувала громаду.

Ще пам'ятаю, що головою сільської ради теж був Черногор.

- Все так. Це була велика, дружна родина.

Але ось після громадянської, коли настали часи НЕПу, між родиною Черногорів щось сталось, якась незгода чи сварка. І ось один з Черногорів покидає село. І бере наділ землі біля курганів, що зліва, напроти Овини і Муравського шляху. Селиться серед степу, що називається на голім місці.

Він будується, ставить хатину, хліви, саме на пагорбах курганних могил. Щось у нього там і господарювалось. А невеличке його поселення в безлюднім місці, в народі стали називати Черногорівський виселок. Але те, що будувалось господарство на могильних курганах, люди йому при зустрічі говорили, що так не можна, що накличе він велику біду на родину.

Та Черногор відмахувався жартами. Коли говорили при нім чоногорівський виселок, то Черногор аж радів.

- Добре хлопці, невеличке моє село називаєте на Ви.

А коли заходили мова за могили, то він запевняв, що то запорізькі козаки там поховані, та ще з його рідні.

- А рідня ота мені тільки й допоможе.

- Хто його знає, чи була рідня там чи ні,

- продовжувала баба Марія – а перекази за криваві місива, ще й нам дітлахам переказувались. Та й до того, ті кургани здається здавна називались Черногоровими, ще до того як він там поселився. Але за назву не впевнена, що я, дитина, могла запам'ятати.

Це зараз ці кургани нікому не потрібні, а тоді, це було святе місце. Кожному кургану, в народі давали якусь назву, як людині.

- Пам'ятаю Маріє Андріївно – підтримую спогадом бесіду – Одну літню поважну особу, яка біля Чубатої могили стояла на схід сонця обличчям і молилась, незважаючи на нас присутніх і на ті безбожні семидесяті роки.

І не раз доводилось чути оте і повір'я.

Коли ми ходили з бабусею до лісу, по хворост, то щоб підняти в'язку хворосту, вона завжди благала звертаннями до покійного свого батька і чоловіка.

- А ну Никифоре, Петю піддайте...-

- А я малий був, все не розумів, питав бабусю, чого вони не допомагають, чого з лісу не виходять, я їх не боюсь. Хай тільки допоможуть ту в'язку хворосту віднести хоч до краю лісу.
- Так, ото Колю, - продовжувала Марія Андріївна – і Чорногор, як мала дитина був, все надіявся на якесь чудо, на якийсь незрозумілий нікому захист. Все чекав і дочекався. Не зажадав він добровільно вступати до колгоспу, ще щось там і супротививсь.
- А тоді хто був проти державної політики з такими розправлялися суворо і скоро.

Описали Чорногорове майно, вислали їх родину десь так далеко, що після тих подій нічого за них не відомо і по цей день.

І вдруге кургани, після цих подій, стали називатись: - „Чорногорова могила”.

Закінчує розповідь Михно М.А. так:

- Що те багатство? Воно хоч і не одне в людини. Їх багато тих різних багатств.

Та все пусте.

Людина стає, як самим більшим для себе багатством, так і самою більшою для себе бідністю!

В котре дивуюсь сільській філософії життя.

Майже за Сковородою. Це він навчав, що багатство це є те, що завжди при людині, те чого ніхто не може у неї відібрати.

А можливо істина така і є, що її по іншому і не мовиш, бо вона тоді перестане бути істиною.

Хай ти філософ, чи проста смертна Людина.

Сказання за Володарівку-Голодранівку.

Ще за панів Ковалівських на цім місці, де тепер село Володарівка, було закладене перше поселення.

Що це було за поселення?

Треба відмітити, що з боку села Іванівки розкинувся на південь ліс, який тягся до самих кадничанських яруг, де протікала ріка Кадниця. Тут він обсікався як природою, так і тими давніми вирубками для пасовищ. З заходу, де ще й нині ростуть ліси Сизонів та Кадничанський, їх обкраював Муравський шлях. Всі ці теперішні відокремлені один від одного ліси та переліски на той час були єдиним лісом. Так що на місці Володарівки в часи панування Івана кругом був ліс і не малий.

Для людей ліс був промислом. Потреба в ньому була велика, бо широко розповсюджувалося будівництво: будувалися міста – Харків, Богодухів. Для цього потрібен був саме рівний ліс, що ріс би на рівнині.

В місцях зрубу насаджували нові дерева. Але ось на місці Володарівки, а точніше трохи на схід від неї, заклали сад і поставили пасіки. Та ж і слово “пасіка” походить від слів “сікти”, “просіка”. Можливо, спочатку зрубували ліс навіть і не думаючи про бджіл.

Дерева були величезні, липи в діаметрі більше метра. В цих деревах вирубувалися дупла, в яких поселялися бджоли. Так зване, бортне бджільництво. Ці борти випилювали і звозили до одного місця, утворюючи пасіку.

Вирубувався ліс і для пасовищ, а також для зайняття землеробством. За народними переказами саме тоді, більш як 200 років назад, і був закладений лісовий сад. А в цім саду була панська пасіка.

Так що легенди-перекази про співи в лісовім саду мають якісь свої корні. Реальність цих “вигадок” інколи перекручена часом та місцем.

Так, Григорій Сковорода не міг довго бути серед панів, тому йшов на “пчельники”, де йому дуже подобалося жити, де для нього було інше життя – “щастіє”. До схід сонця вставав, вмивавсь, моливсь, брав свій нехитрий пожиток і йшов на “всі чотири сторони”.

На південь від Володарівки в лісових хащах і яругах знаходиться село Кадниця, яке теж своєю історією шугає в прірву часів козаччини, чумакування. Красзнавці цього села впевнені, що Сковорода відвідував їхнє село, приходив до церкви. Йшов ближнім Муравським шляхом, який ще донедавна мав потаємну дорогу. Ця дорога була недоступна орді. На відміну від головної дороги, що проходила по рівній місцевості, ця ж відразу з села Іванівки викарабкувалась на круту кручу. А далі цей відрізок дороги був надзвичайно рівний. Та проходив, чи навіть

ховавсь, де по лісу, а де біля лісових яруг. В разі небезпеки ліси, яруги могли дати порятунок великій кількості людей. Орді неможливо було в ці хащі, лісові прірви спускатись, оскільки орда була на конях, кінь боїться прірв та й не ходок він по кручах. Чумаки на волах, навпаки - відомими їм стежками спускались та підіймались по лісових кручах.

Про войовничі події того часу говорить і назва лісу, що знаходиться на півночі Володарівки – Кодацький. Назва в честь невідомого запорізького козака, в честь його героїчного невідомого вчинку.

І виникає у читача просте, справедливе питання. Чому філософ, поет, художник слова, - Григорій Сковорода нічого і слова не переповів про ті славетні, звитяжні часи. Так мало в його творчості реального життя, а все алегорії, все якесь незрозуміле, що назвуть вчені його за це писання містиком.

Щоб щось зрозуміти, пізнати, нагадаємо ось таку легенду.

Жила у пана в селі Іванівці жінка. Жінка була сліпа. Казали, що пані очі їй виколола. Розповідають, що вона ходила як навіжена та все повторювала: “Улька, Улька”. Ось і назвали її селяни – сліпа Улька.

Та, можливо, Григорій Сковорода цю нещасну сліпу і привів саме з села Кадниця. Адже там проживала жорстока поміщиця, майорша Уляна.

Та ми не про захист панів Ковалівських, а про те, що дуже просто було безкарно закатувати людину. Мало того, в самій Біблії є мова про те, що то ще невеликий гріх - позбавити життя свого раба.

Як же позбавити світ від зливи зла, якщо та злива від самих людей і ллється?

Світ сліпий. Він спить і спить не богатирським сном, а сном мертвецьким.

Вся ця боротьба філософа за пробудження світу яскраво відображена в його останнім творі – “Діалог. Імя ему – потоп змін”.

Хто його зна як там тоді було, а наша уява така.

Завертав з дороги йдучи з Кадничанської церкви до панської пасіки, що в лісі. Де ще більш заглиблювавсь своїми буйними думами про спасіння світу.

І щоб якое від них перепочити вирізав тут же липову сопілку, грав і співав своїх пісень. Саме тут не раз знаходили “спасителя” пани Ковалівські і щоб втішити Григорія Савича, догодити мудрому старчику - заклали тут, в лісі, сад.

Народні перекази свідчать, що ще за панів Ковалівських було це поселення в лісі невелике і йменувалось Нова-Іванівка.

І тільки вже по приході нових хазяїв, панів, які зайнялись цукровиробництвом, почалась забудова. Були поставлені амбари, конюшні, житлові будинки.

Саме поселення було обкопане ровом і огорожене дерев'яним частоколом. Вхідні ворота на ніч запирались, вдень стояла варта, черговий, -тобто на приклад нинішніх прохідних промислових підприємств. Сторожка, ворота, кажуть, ще були якийсь час і після Жовтневої революції 1917 року.

Після революції і війни головний напрямок діяльності – вирощування цукрових бурякових насіннь - зберігся. Для господарських потреб довгий час використовували старі приміщення.

Та час є час. Цукрове насіння – товар прибутковий. Постало питання про побудову нових амбарів, майстерень, житлових приміщень. І все це з цегли один за одним будувалось капітально, на віки. Старі будівлі розбирали, руйнували. Та завгосп Ярошенко Станіслав Денисович запропонував у 80-ті роки директору Таверівського радгоспу – Дорогобїду Анатолію Васильовичу реставрацію і перенесення амбару в район току.

Прорахували і директор погодивсь, хоч цегляні будівлі були вже й не таким тягарем для господарчої кишені. Він же і сам приймав активну участь в організації цієї затії. Наприклад, запропонував встановити історично роз'яснювальний вказівник на знаходження Володарівського відділку. Вирішили зробити сучасний металевий пам'ятник, який би відображав історію та розвиток Володарівки. І такий вказівник виготовив місцевий художник-аматор, зварник Черкашин Микола Іванович. На цій пам'ятнику були буряк, трактор і поле. З однієї сторони - напис “Володарівський відділок”, а з іншої – “Щасливої дороги”. Анатолій Васильович також пропонував відобразити і старі часи. Виникла затія приварити до цього металевого вказівника старий кінський плуг. Вже і знайшли, та чомусь, на жаль, не вистачило духу.

І все ж тепер і Володарівка має свою історичну старожитницю, свій оберіг – дерев'яну будівлю, якій більше віку.

Та чому ж Голодранівка? Жили люди тут як і всюди однаково бідно. Основною робочою силою були “сезонні” робітники. А для життя їм треба було небагато - гуртожиток, бараки. Бідність тут терпіли, мабуть, як ніде інде. “Гуртове – то чортове”, - і це, мабуть, пішло саме з с. Володарівки. Людям, які зоставались і погоджувались тут жити,

надавались квартири в колишніх панських конюшнях, будувались тимчасові бараки, в яких жили не один десяток літ.

Будувались і цегляні будинки, люди наперебій туди вселялись жити. Взагалі, жили не гірше ніж в інших селах. Десь у моєї мами зберігається документ 1958 року. Забирали в радгосп корову Ласку. Вірно буде мовити, що добровільно здавали корів. За це в документі обіцялась можливість купувати молоко у Таверівському радгоспі.

Добре пам'ятаю, що коли ходили в школу, діти з інших сіл прозивали нас, дітей з Володарівки, голодранцями з села Голодранівки. Та ми не зобижались, а ще й гордились цим.

Корінного жителя у Володарівці не знайдеш. Всі переселенці. Тому далі не продовжуватимемо, а подамо світлини.

Будівництво
Володарівки

Одне і теж місце
при в'їзді до
Володарівки, через
багато років.
Саме тут була
сторожка.

На вибори

Ліворуч панський амбар, праворуч він же, але перенесений в інше місце.

1947 рік. Перший клас. Володарівка.
Віктор Ярошенко згадує: “А до школи я так дуже любив ходити, бо там нам кожному давали по великій вареній картоплині на обід”

Хата-мазанка

Недалекі ті часи, коли люди забудуть, що то воно і таке: хата-мазанка, як забули про дахи під соломою. Хата-мазанка, це така хата, стіни якої обліплені з усіх чотирьох сторін глиною, а підлога теж глиняна і називалась долівкою. Головним виконувачем цього дійства є жінки. При замісі, жінки промовляють які-то добрі побажання, заклинання, співають обрядових пісень. З цим дійством люди мов вирішували майбутню долю хати-мазанки.

Проводи ло війська.

Трактористи

Польова бригада

Фотографія не з кінофільму “В бій ідуть одні старики”. На фото жінки ідуть в “цукровий” бій. В бій на посадку цукрових коренів.

Волейбольна команда

1956 рік. На цілину.

Городня бригада

Літня пора вечора

Збори робочого комітету

Мужики та жінки

Контора

Лісовий сад. Одне й теж місце через багато років. Причаровує воно володарівців і до нинішнього часу.

Хлібороби

Батьківський двір

На звороті фотографії написано:

“Сестро, сестро, ми разом з тобою в одній хаті жили, вирости, покинули Україну, приїхали на чужину. Гірка наша доля, та ніде подітись, настане той час, коли запалає над нами сонце з України і проміння його нас знову воротінням додому зігріє” 1942 рік.

Село Кадниця

Надзвичайно мальовничі села в нашому краї. Таку неповторну красу їм надає їх розташування то на “семи прудах”, то на змійці-річечці, то на долинах з безкінечними луками з розлогими старезними вербами. Ось і село Кадниця має все це – свою неповторну красу. Та не в силі ми все описати, лише можемо подати ось такі фотографії:

Кадничанський сільський клуб побудований дуже давно, ще панами, і був це панський масток. Кирпич на фундамент добувався на кирпичному заводі тут же в селі. Будівля сама ж дерев'яна.

В Кадниці до 1971 року була і своя школа

Оповідки про Смілі хутори.

“Більш усього Сковорода любив жити серед селян і любив він мандрувати з однієї слободи в другу, з одного села в друге, з хутора в хутір; і всюди він був своїм чоловіком. Особливо селяни тих слобід і тих хуторів, де він частіше й довше пробував, любили його як рідного”¹ – такі перші поминальні спогади були про любов філософа до простого народу.

А в наш час і не кожен зможе пояснити, що ж то воно за слово “ХУТІР”. Хазяйнування на займаних місцях, далеко на отшибі від цивілізованих великих селищ, невеличкими сільськими

поселеннями, інколи родинами, - це і є – хутірський спосіб життя.

Хутором також часто вважалась і окремо віддалена частина села.

В сквородинівські часи техніки, тракторів та автомобілів, ще не було. Основний вид транспорту – воли та коні. Технічні засоби праці – соха, коса та людські робочі руки. Хуторянське господарювання було популярним, оспіване в піснях, - значилося в особливій пошані.

Недарма історик Д.І.Багалій повідомляє в своїй “Історії Слобідської України” про те, що на Слобожанщині налічувалось понад 2000 хуторів.

Хуторяни-хазяїни заготовляли сіно чумакам, розводили для них худобу, вирощували та доставляли всяк харч до корчмів, до чумацьких дворів, які потім по домовленості везли цей весь товар, що на продаж, що на обмін.

Здавалось, що так відокремлено від сіл жити, біля лісу чи гаю, в якійсь то ярузі біля річки...

Ой, як лячно!

Недарма в нашій місцевості ці хутори по селах прозвали “сміливі”.

Та чатувала і на них біда. Не вберегла їх від біди ні природа, ні їхня працьовитість.

Втягнули і хуторян в безмежні величезні громадські бойні, міжусобиці. Хутори зникали. Хтось був вбитий, а хтось сам рішав вбивати, рубати, нищити тих, хто розоряв їхнє райське хуторянське життя.

Не з доброї волі селяни створювали повстанські банди, робили підпали маєтків, інші протестові побоїща.

Час протесту їхнього був не малий.

Кажуть, що ще після війни, 1945 року, були в нашім краю банди.

Вже про повстання, протести ХІХ ст. та початку ХХ ст. описано немало. Ось, що можемо прочитати про причини виникнення повстань у наших краях в посібнику “Рідний край” під редакцією І.Ф.Прокопенко ст. 561-562:

“...Директор департаменту поліції МВС Російської імперії Олексій Лопухін, розслідуючи причини повстання селян Харківської (Валківський і Богодухівський повіти) та Полтавської (Полтавський і Костянтиноградський² повіти) губерній навесні 1902 р., в якому брало участь біля 140 тис. чоловік, писав: “... З кінця 1901 р. швидко поширюється в Костянтинівському і Полтавському повітах революційна пропаганда. Ця швидкість пояснюється не тільки сприятливим для неї місцевими умовами, але й надзвичайно вмілим підбором книжок, що поширювалися серед селян. Їм були роздані надруковані в Галичині українською мовою оповідання з народного життя, що малювали економічну нерівність станів перед законом, байдужість щодо селянства і свавілля влади, тягар податків, причини зубожіння селян, в доступній для їх малограмотності формі подавалось їм пояснення всього того, тягар чого вони відчували, але не розуміли, і вказувався вихід – йти проти багатців, що живуть за їх рахунок, йти проти влади, котра існує тільки в інтересах багатців.”

А й справді, як тільки треба зобидити трударя, селянина, що він полишає всі свої земні справи, лишає святе – вирощування хліба, - та бере в руки підручну зброю (косу, вила, сокиру).

Війни, революції породили розрухи, голодовки 1921-1922рр., епідемії. Влада вводить нову економічну політику – НЕП.

З 1923 року хуторянські землі починають заселятися по-новому. Люди йшли, займали землі і починали хазяйнувати.

Заборона вільної торгівлі, обов’язкова здача хліба, різні податки, - все це хуторянам не давало віри. Навіть кабана, коли для себе різали, - і то треба було шкуру здати державі.

Ось, наш сімейний переказ – жарт, скрізь сльози:

Приходить фінінспектор, питає у моєї бабусі:

- А де твій, Парасковіє, чоловік Петро?
- Та, простудився; поховали.

- А батько Никифор?
- Теж простудився, теж поховали.
- Ну, ладно. Але шкуру, Парасковіє, здавай все рівно.
- Ой лихо! Товаришу фінінспекторе, а я їх зі шкурами поховала.

Жарт простий, гіркий - і шкуру останню з народу вже здирали. Подаємо неповний перелік хуторів нашого краю, що існували після 1925 року (за різними джерелами):

- Бабаки;
- Бурди;
- Тихоненки;
- Оксаки;
- Смілий хутір.

Ці хутори були розкидані по берегах невеличкої річки Кадниця. Зв'язки між ними були тісними, дружніми. Ці хутори і кликались в народі – “смілі”.

На 2000 рік вони вже не існують.

Інші:

- Терешків;
- Осинівка;
- Благодирське;
- Хорунже;
- Малижено;
- Шикимажено;
- Філати;
- Курили;
- Замнивуси;
- Рубани;
- Мовчани.

Ці хутори ще існують, але не всі.

Йшла колективізація та селяни, хуторяни вже розуміли своїм солом'яним розумом про нове їхнє закабалення, тому чинили різні супротиви. Вони розуміли, що поява трактора, нового колеса, зробить їх безробітними, жебраками.

Та як завжди нищівна рука влади змусила примиритись з новим рухом колеса часу. На жаль, цей рух не був оснований на трьох сквородинівських постулатах – чесність, мир та любов. Де все що можна було позабирали, поприєднували до гурту.

Більш заможних хуторян, а також тих, хто не бажав з'єднання,

угруповання в колективні господарства, було практично страчено.

Був організований голодомор, де непотрібний люд зморили голодом. Мої дід Петро та прадід Никифор по материнській лінії теж померли в 1933 році; але мама і досі говорить, і сама вірить, що померли вони від іншого – простудилися. У 1933 р. багато хто помер “від простуди”, не дозволяли і причину смерті говорити.

Так був призупинений рух відродження хуторянського способу життя, але селяни залишалися жити на заселених місцях і повільно хутори розросталися в села.

Провели електрику, радіо, з'явився телевізор, побудовано магазин, школу, Червоні кімнати, бібліотеки. Вводять медичне обслуговування людей. І тому більшість населення повірило всім цим змінам на краще.

Трудились тепер на гуртовому. А гуртом, в народі, кажуть, і батька легко бити. А що невимогливім хуторянам треба було, так це – дати можливість працювати. Змайстрували теслярню, кузню, олійницю.

Робили вози, сани, інший добротний сільський інвентар. Розводили коней, дійне стадо корів.

Рядом біля пагорбів, які займали ці хутори, є рівнина.

На цій рівнині був створений Таверівський радгосп, який займався вирощуванням бурякового насіння. Цей радгосп займав до 20 км по так званому Муравському шляху. Його відділок Володарівка був заможним сусідом хуторів. В цей відділок на сезонну працю приїздило багато людей. Хуторянські парубки ходили сюди на вулицю до сезонних дівок, яким тільки і мрія когось-небудь з хлопців “залатати”.

Хлопці бачили їхню молодість, безмежне устремління до праці, закохувались в них та одружувались. Справляли весілля та жили в надії на добру щасливу долю.

Та хутірські матері з оглядкою приймали нових горе-хуторянок.

Ось, одна з небилиць про ці входи та відходи молодих жінок в хутірській родині.

Збирала свекруха якоїсь трави на буграх і клала до сіна в подушки. І нова жона від цих пахощів чахла, сохла, боліла в неї голівка, мутився розум, тліло все тіло, викручувало кістки.

І забирали молоді жінки своїх чоловіків від матерів та йшли жити в окремі квартири Володарівки, та працювати в радгоспі.

Діти їхні теж спочатку ходили до школи в хутір Смілий. Та ці півтора-два кілометра треба було пройти малякам через ліс, бугри, луки, ставки.

Малюки в лісі загравались в терникові, лазили по деревах. Ненавмисно рвали на собі новий одяг. Наприкінці зими та на початку весни грались на ставку, провалювались на льоду, намокали.

На луках малися криниці, такі невеликі калюжки, водойми, говорили, що в них немає дна. Так звані в народі – “вікна землі”.

Якось автору доводилось разом з іншою діворою спробувати дістати дно з допомогою зв'язаних один з одним жердин, але марно...

Пам'ятаю в школі нам пояснила вчителька Ірина Михайлівна, що в війну хуторяни викопували взимку шахти, де добували вугілля. А ось тепер на тих місцях залишились такі страшні колодязі.

Та більш всього через інші причини була закрита школа. Ті причини полягають у можливості колеса возити дітей за 6 км до Кленівської школи.

Незважаючи на всякі страхітливі небилиці про хутір, діти полюбляли хуторянські місця. Влітку там була “столиця” різних дитячих розваг, ігор, купання в ставках та іншого колективного активного відпочинку.

Біля хутора Бабаки завжди добре родив баштан. Ми поруч на бугрі пасли корів. А діти є діти. Полюбляли ми красти кавуни при цьому ще й дражнили сторожа: “Краду, краду кавуни, діда не боюсь, дід мене – качалкою, а я його - палкою.” Сторожем кавунів був Григорій Кузьменко. Не пам’ятаю як, але один раз він мене таки піймав:

- Ну, що, бусурмане, ти мене – палкою, а в мене качалки немає, а є ось добра ковінька.

Якось він ту ковіньку так просунув між моїми ногами та руками, що зв’язав мене нею. Я марно брикався. Дід Григорій сказав:

- Розв’язуйся сам, а – ні, то нехай батьки тобі допоможуть.

А цього мені тільки і не хватало. В ті часи за крадіжку, хай навіть і кавуна чи яблука, батьки суворо карали. Я плакав, просивсь, кликав на допомогу, намагавсь дістати ковіньку рукою і навіть зубами. Та не виходило розв’язатись, плигав по баштану як жаба. Нарешті, коли почав пробувати котитись, то таки вивільнився від того поганого дрючка і ... лише п’ятки замерхтіли від того баштану.

Взагалі, дід Григорій був добрим. Любив сам вибирати кавуни та пригощати нас, при цьому багато цікавого розповідав нам про минуле.

Я теж після своєї провини намагавсь йому допомагати у всьому, що він просив, щоб він мене пробачив. Слава богу, він довго не міг сердитись.

Розповідав, що в давнину хуторяни, як вловлять бусурмана, то руки до жердини зв’яжуть, он, в той ліс заведуть, а далі відпускають – іди, куди йшов, на свою погибель.

А ще розповідав всяке про чумацтво...

Та, особливо я полюбляв, коли він лягав на живіт і можна було залізти на його спину та робити чумацький масаж. Там, на спині, я і орав, і сіяв, і ріс, був дощем з градом і з грозою, косовицею, молотьбою... Дід лише стогнав. Спина була вся в шрамах. Люди казали, що десь в спині його залишився осколок з війни.

На пасовищі старші пастухи організовували пастушині ігри. Інколи так загравались, що корови приходили додому темної ночі самі, а матері шукали нас, де ж ми поділись.

Діти також намагались довести свою сміливість. Для цього потрібно було переночувати в лісі, в курені. І були такі сміливці, що ночували,

розводили вогнище. Наче б нічого і відважного, але ніч потрібно було провести одному; і на фоні розповідок про витівки нечистої сили в цих місцях - все таки було моторошно і таких відважців було небагато.

І як тут не згадати Григорія Сковороду: йому ж не раз доводилось ночувати в дорозі і самому. Дорога... Теж, мабуть, блукав нею філософ Сковорода.

Про саме блукання.

Хуторяни не раз розповідали про випадки, коли їм частенько доводилось збиватися зі шляху, що йде між хуторами Бурди, Тихоненки і Бабаки, і так блукали, що виходили далеко, десь зовсім в іншому місці. При цьому, траплялись непоодинокі і трагічні випадки – знаходили їх змерзлими, мертвими.

На жаль, життя не спростувало, а, навпаки, двічі доводилось і мені блукати по цих місцях, тому впевнений у достовірності таких блукань. Перше блукання відбулось в ніч на 8 березня 1973 року. Ми втрьох їхали з Краснограда додому. Доїхали до Вільшани в шість годин вечора, далі автобус не пішов і ми вирішили добиратись пішки, треба пройти десь 14 км. А це – чотири години дороги. Серед нас старший – Микола Христенка, - сказав, що десь з Горького підемо навпростець і набагато вкоротимо собі дорогу.

До слова кажучи, раніш люди частенько пішака ходили, навіть в Харків на роботу, в Київ молитися.

Отже, ми таки швидко добрались до села Горького і пішли навпростець. В Кадниці перейшли став і, йдучи попід лісом, ми повинні були вийти до хутора Бабаки; на тім ми знову потрапили в село Горький. І так ми блукали, крутились попід лісом декілька разів, аж поки Микола Скиба не на поліг пройти ще один став, ми річку Кадниця прийняли за став. Перейшовши її, нам майже відразу явилися будівлі хутора. Там нас Миколи Христенко тітка Ліза нагодувала, напоїла чаєм, переодягла в сухий одяг і незабаром під ранок ми вже були вдома у ліжках...

Через 20 років після цього випадку трапилась ще одна нагода поблукати в рідних краях.

Треба було зустрічати 1993, Новий рік. Жінка моя, Галина, таки вговорила мене піти по ялинку, мов балакали на роботі, що Володарівські мужики приносили з хуторянських бугрів ялинки. Вони там ростуть як дички і нічого за поруб не буде.

Пішли ми десь о другій годині дня. Та в цих хутірських яругах заблукали, вийшли десь за селом Горький, повернулись, а ярів немає –

одне тільки безкінечне рівне зимове поле, на якому залишилась ще з осені невибрана кукурудза. Відчуття не із добрих, знаходити хоч які-небудь ознаки доріг нам не вдавалось. Галина каже – пішли туди, а мені, здається, що треба йти зовсім в інший бік. І вже під ранок почувли ми пісні півнів і невдовзі вийшли до нашої рідної Володарівки, але без ялинки.

Вже у 2000 роках, косивши траву, роздивлявся я ці місця, місця, де блукають люди, де відьми та хуторянські свекрухи збирали трави. Помітив одну особливість: трави в цих місцях ростуть орнаментом, геометричними фігурами. Це кола різних радіусів, прямі лінії, півкільця. Незрозумілі природні явища; можливо, вчені змогли б це пояснити.

Те, що відбувається блукання в одних постійних місцях, народ пояснює також блуканням самих доріг. Дорогам властиві свої зміни. Розуміється це так, що дорога теж має свою невидиму силу, свою душу, манеру, ось вона і буде, ця невидима душа дороги, заводити нас в невідомі нам місця. Тому і до доріг в народі ставляться з повагою, співають чумаки, що не воли везуть, а дорога везе. Як ото на ескалаторі. Складають різних легенд. Можливо, просто свої деякі місця природа очищає від людини, блукаючи її, не даючи їй знову топтати ті місця. Хоче земля, природа, відпочити від людини. Відчуваючи свою непотрібність в цім місці, люди знімались з насиджених місць, переїжджали, шукали нових.

Причини масових добровільних міграцій людей, можливо, - і в іншому. Це соціальні причини, а також, напевно, отой вічний поклик кочувати. В селах-хуторах, як ніде розуміли, що праця масова на селі зникає, бо гуртова праця не рентабельна і не потрібна, як ото сніг у березні: ще він лежить – а його вже і нема. Тому ці хутори-села також стали зникати як і появились. Відірваність від світу, така замкненість теж вплинула на відтік людей. І все ж за проживання хутора Смілий хуторяни сперечались більше десятка років, не хотіли покидати цих місць. Можна останніх хуторян назвати поіменно:

1. Вацюрба Михайло;
2. Костенко Микола Іванович;
3. Пухова, баба Лукія;
4. Костенко Олексій Іванович;
5. Харченко Марія Григорівна.

В цей час приїжджає на хутір Смілий телебачення і вся Україна побачила наших сміливих хуторянських “Ликових”.

Марія Григорівна розповідала про красу людей, про їхню заможність, про любов до цього клаптика землі. Наприкінці задалось питання, чи знайдуться люди, сміливці, які прийдуть знову на ці місця господарювати.

Незабаром після телепередачі явивсь городський народ. Підписали якісь контракти з колгоспом ім. Сковороди і почали хазяйнувати. Відгодували бичків, щось вирощували на землі, був у них тракторець, ще якась техніка.

Це був початок 1990 років – років шаленої обезціненості грошей, так звана гіперінфляція.

Злетіли нові господарі зі свого хазяйського тину десь за два роки та повернулись до свого спокійного міського життя. За ними почимчикував і весь зостанній люд.

Залишилась на хуторі одна лише жіночка – вчителька, пенсіонерка. Харченко Марія Григорівна. Правда, не зовсім одна – зі своїм чоловіком – теж в минулому вчитель географії і теж пенсіонер.

Особливо, важкі для них були зими. Ходили по хліб у Володарівку. Та з постачанням хліба в магазин в той час були перебої і в самій Володарівці. Було таке, що приходили, а хліба не давали, бо продаж хліба був обмеженим для населення Володарівки.

Микола Севастьянович Ольховський написав лист-захист до районки. Приїхала кореспондентка Трипілець Меланія Яківна. Попросила одного місцевого жителя провести її на хутір до помешкання вчителів. Дорога була заметена снігом. Добирались майже навкарачки, було по пояс снігу.

Зустріла Марія Григорівна журналістку дуже привітливо, гостинно. Запросила до хати. В хаті чисто, прибрано. Коли взнала про мету візиту, здивувалась, бо нікому вона ніколи не жалілась. Меланія Яківна розповіла, що була в магазині, що там пообіцяли ніколи більш її не обмежувати в хлібові. Меланія Яківна принесла гостинець - білу духмяну хлібину.

Вчителька показувала папери, де вона писала в державні установи, повідомляючи їх про наявність корисних копалин, вугілля на цій території. Показувала відповіді, в яких писалось про недоцільність тих розробок.

Журналістка уважно слухала, розпитувала про її покликання до такого життя, про необхідність його змінити. Марія Григорівна розповіла про свою спробу покинути це місце, про придбання садиби у селі Вільшани.

- Та не змогла я без цієї хуторянської тиші, все думала, як же вона там без мене, як там мої деревця і ... повернулась.

Чи могли переконати її тепер доводи журналістки, підкоритися колесу часу. Прийняти десь інше кубельце, в іншому людяному місці.

Десь ще років зо три вони провоювали з чоловіком на тім хуторі, та помер її чоловік і здалась Марія Григорівна. Пішла в люди, десь розтворилася в миру. Не стало на хутірській стороні нікого. Та життя ніде не затихає. Пасуть літом сквородинівські “кочівники” корів. Можна почути, як кличе тих корівок пастух Олексій Костенко:

- Завернись, Путаниця! Ти куди, Калина? А ну, гей звідси, Ночка!

А корівки слухняно йдуть під його команду. І, думається, як же він запам’ятовує імена всіх корів стада?! Та він же хуторянин!

А які луки на хуторі?! Володарівці влітку на них заготовляють сіно.

Приїжджають на легкових авто до своїх колишніх садиб колишні хуторяни. Провідують своїх рідних, які почивають на хуторянських кладовищах, прибирають могилки.

Не скривають хуторяни своїх сліз, які проливають не так як на могилах, як біля колишнього батьківського двору. Та вірять вони, що відпочине на хуторі природа, - земля, і знову відродиться їхнє життя. Колишній житель хутора Костенко Микола Іванович - Кавалер ордена Слави. Проїшов як мовиться до небес і на землю воротивсь. Є в нього декілька зошитів, в яких він записує все цікаве із свого життя, із прочитаного, наприклад, є дещо цікаве про Сквороду. Зошити починаються девізом - “Поки будуть носити ноги, не треба нам ніякої допомоги”. Миколі Івановичу 76 років. А ось ще один цікавий запис в його зошиті до 100-річниці з дня смерті Сквороди.

“Все своє життя поет, вчитель, мандрував білим світом, щоб не потрапити в тенета мирських клопотів. Останню свою зупинку він зробив у мальовничому селі Пан-Іванівка (з 1923 року – с. Сквородинівка) у маєтку свого доброго знайомого А.І.Ковалівського. Ось тут 29 жовтня (19 листопада за новим стилем) перестало битися милосердне серце Г.С.Сквороди.

Згідно з заповітом небіжчика його поховано серед природи, поблизу дуба-велетня, де він не раз сидів у роздумах чи складав свої вірші.

Рівно через сто років, 29 жовтня, коли золотаве листя патріарха дуба тихо шелестіло, до Пан-Іванівки почали сходитись люди, не лише місцеві, а й з навколишніх сіл, щоб віддати шану народному людомудру.

В церкві відбулась заупокійна літургія, яку відслужували два священика: Пан-Іванівський - Найдовський - та з села Рогозянка – Ковалевський. Останній після літургії до присутніх звернувся з короткою промовою про життя і діяльність Григорія Сковороди. Потім відбувся хресний хід від церкви до могили мислителя, де була влаштована панахида. І служба в церкві, і хресний хід, і панахида супроводжувалась хором школярів, яким вміло керував шкільний вчитель³ із села Кадниця П.Ф.Лазарев. На завершення хор піднесено виконав одну із пісень Г.С.Сковороди.”

Пісні Г.С.Сковороди виконує і по цей день сквородинівський хор, учасником якого є і дружина Костенка Миколи Івановича – Анна Михайлівна.

Та якщо в такому віці співаються пісні, то колеса часу хуторяни не бояться. Анна Михайлівна називає його – “дурманське колесо часу” - тому, що колесо часу заїхало в час, коли і сіль може з’їсти вола.

- Як це?, - питаю, - хай дурманське розумію, а як це сіль з’їдає вола?
- Та так, як у чумака в дорозі воли гинули, лопали, то і говорили, що сіль з’їла волів. А за сіль на возі, - продовжувала Анна Михайлівна, - можна було купити нових волів, та чумаки-невдаха часто-густо з горя пропивав сіль, і отак вдруге ця сіль з’їдала волів.

Мовчу. Нічого не запитую. Хіба її зрозумієш, їхню хуторянську філософію. Мовчки гортаю записки. А це що за список?

- Та це списки жителів хутора Смілий:
- Але, на жаль, цей перелік не зовсім цілісний, звернись краще до Бойко Марії Іванівни. В неї пам’ять чіпка, то й доповнить мої записи...

Зустріч з Марією Іванівною мене збентежила її глибоким розумінням потрібності і незабутності того неповернутого, того прожитого, покинутого вчорашнього дня. Вона визнає те, що в минулому всяке було: і добре, і зле, та головне було своє життя, в яке вірили, надіялись. Марія Іванівна називає прізвища, імена, по-батькові всіх хуторян, пам’ятає, хто не вернувся з війни, хто чесно воював, а хто прислужувався німцям чи був у них поліцаєм, хто переховувався і т.д..

Нотую її розповідь, моє з нею спілкування, спілкування з незвичайною людиною, незвичайною не лише своєю пам’яттю, а і своїм чистим як кришталева вода поглядом, мудрою оцінкою як минулого, сьогоднішнього, так і майбутнього.

- Хутір Смілий складався з трьох хуторів. Кожен хутір і свою числову назву мав: Перший хутір, Другий, Третій.

Розташування цих трьох хуторів, якщо дивитися з Чебрецевого бугра, нагадувало якусь казкову країну, в якій з одного місця розходились в різні боки три дороги, обабіч яких ховались по садках хутори, так що і хат не видно було.

Не втерпівся, перебиваю:

- Чому Чебрецевий?
- А сходи-но перевір. Щороку там весь бугор в чебрецю. А ще є Сухий яр, де зовсім нічого не родить, а також - Гадюча балка, де від гадюк аж повітря сичить.

Ходив по цих буграх, ярах, балках – усе свята правда. Це ще одна із дивин та таємниць Смілих хуторів...

Та повернувся до оповіді Марії Іванівни.

- Центр, звідкіля розходилися три дороги, став для нас колгоспним двором, де були і контора, і теслярня, і ферми, магазин та інші господарські будівлі.

Дороги цих хуторів вели в сусідні села.

Дорога Першого хутора вела на південь до села Кадниця. Між ними пролягали ще три хутора. Так по цій же дорозі був хутір Бабаки, а на протилежному березі річки Кадниця розляглися хутори Бурди та Тихоненки. (До речі, школа була саме на Першому хуторі.)

Дорога Другого хутора вела на захід по бугрові до села Володарівки. Вірніше, в напрямку до цього села. Бо між ними був ще ліс.

Третій хутір спускався в напрямку північного сходу з бугра до ріки Кадниця, де ця ріка вже була не рівчачком, а широкою водоймою, бо десь біля села Гуринівки поставили дамбу, ось і створилося чудо-озеро, яке чомусь назвали “Дружба”.

На один двір давали п’ятдесят соток землі, а весь хутір займав 15 гектар активної площі. Сюди не входили стави, яри, дороги, заплавина ріки Кадниця.

Всього було шістдесят дворів. Першому хутору належало двадцять дворів, Другому – тридцять, Третьому – десять.

Хоч двори і писались на чоловіків, все ж в окремих випадках подаємо двори з прізвищами та іменами жінок. Деякі пояснення даватимемо по ходу подачі списку.

Перелік дворів Першого хутора (всього 20) намагатимемося подавати в порядку розташування поселень від колгоспного двору в напрямку до хутора Бабаки.

1. Петрова Наталка Борисівна. (з двору у Великій Вітчизняній війні воювали чоловік та син. Обоє загинули.)
2. Лівиненко Ганна Миколаївна. (воювали, син Сергій Афанасійович не вернувся з війни. Її діти – син Лівиненко Володимир Афанасійович та невістка Лівиненко Дуся Андріївна. Невістка організувала та добре поставила торгівлю на хуторі Смілому.)
3. Гоцкало Василь Миронович. (воювали, син Анатолій Васильович загинув.)
4. Зінченко Денис Макарович.
5. Ярміш Пантелій Степанович. (засуджений.)
6. Ляхова Катерина Обдіївна. (воювали. Її чоловік – Мусій Максимович.)
7. Зінченко Олександра Федорівна. (воювали, чоловік – Терентій Давидович. Її син – Федір Терентійович – загинув.)
8. Деряга Дем'ян Кіндратович.
9. Гоцкало Анастасія Костянтинівна. (її чоловік служив у німцях поліцаєм.)
10. Зінченко Гаврило Юхимович.
11. Криворученко Агій Мусійович.
12. Кравченко Уляна Федорівна. (воювали, син Дмитро Сергійович загинув.)
13. Лисов Петро Прокопович.
14. Замашко Григорій Кіндратович. (всі три сини воювали, двоє – Михайло та Дмитро не вернулись з війни. Василь живий, вернувсь.)
15. Гурін Матвій Кирилович. (воювали, син Лукаш Володимир Павлович загинув.)
16. Ярміш Пантелій Григорович.
17. Ходак Тетяна Демидівна.
18. Лисов Семен Микитович.
19. Кудей Іван Хомич. (воювали.)
20. Божко Іван Макарович.
21. Шпильова Ірина Михайлівна. (Вчителька, жила в приміщенні школи.)

Як б ніч темна не була

Одна стара жінка переповідала розповідь своєї матері – Петрової Наталки Борисівни:

“Була у нас в городі копанка - така собі яма заповнена водою. Вирили її якось в холодні роки: якесь там паливо було – торф чи ще щось.

Вже у війну при німцях перу я одяг на кладці. Скільки там того одягу, та і у війну люди ходили в чистому.

Аж ось біжить німець, високий, худорлявий, і кричить:

“Матка, млеко? Млеко?”

(А за корову німці Зінченка вже застрелили. Лютували, шукали корів. Люди ховали їх – хто в лісі, хто в очеретах, на болотах.)

- Та мілко тут, проклятуца худобино, я піду, а ти купайся.

А він своєї, - підходе до мене впритул на кладку, автомат під лице:

- Млеко? Млеко?

Злякалася. Беру поспіхом одяг під руку та повертаюся так, що він як щепка летить в копанку зі своїм автоматом. Німець у воді борсається, вилізти не може – берег кругом крутий, а я його втішаю:

- Та, пане, мілко, тут мілко, не бійсь – ставай на ноги.

Послухавсь він чи що, та зник під водою. А потім таки знов появивсь. Вже не кричить “млеко”, а белькоче як наші п’янички по-нашому. Благає, щоб врятувала і в той же час, сволоч, ображає. Могла і хотілось його утопити, та цур йому, тому гріхові – побоялась бога, - витягла проклятушого. Як він мене тільки бив, ногами, а потім прислав солдата і примусив мене прати їхній одяг.

Перу я на кладці. Приставили до мене німецького солдата з автоматом, щоб вартував мене – щоб я одяг не викинула і не втекла.

Перу онучі їхні та плачу, скрізь сльози тихо співаю народних пісень. Така вже у нас, хуторянських, вдача. А він там щось на губній гармошці видуває. Давай я йому під його музику приспівувати, щось на таку тему:

“Яка б ніч темна не була -

Та щоб куля тебе знайшла.”

Тобто сама на ходу склала йому пісню. Замовк він. Підходе до мене ближче та й каже мені по-нашому, щоб я нічого такого не співала, бо всі солдати розуміють, про що ми балакаємо, і якщо почує той, що купавсь, про що я співаю, то вже вдруге мене живою не зоставить.

Перелік дворів Другого хутора (всього 30) ведемо зі сторони сходу Володарівки до центру.

1. Вацюрба Михайло Миколайович.

2. Пуховий Іван Григорович. (воював, інвалід війни.)
3. Михно Наум Михайлович. (воював.)
4. Щербак Ганна Макарівна. (чоловік воював.)
5. Єрмош Іван Петрович (один з перших післявоєнних голів колгоспу ім.. Шевченко, син – Віктор Іванович, жінка – Дар'я Федорівна.)
6. Бойко Іван Сергійович.(інвалід громадянської війни, донька – Марія Іванівна.)
7. Стрільник Степан Миронович.
8. Деряга Микола Федорович.
9. Кудей Микола Никонович. (воював, інвалід війни, батько його з війни не вернувся.)
10. Михно Омелян Іванович. (воював.)
11. Лапта Трохим Захарович. (воював.)
12. Ходак Федір Якович. (воював, активний засновник колгоспу ім.. Шевченко.)
13. Клименко Варвара Митрофанівна. (чоловік з війни не вернувся, після війни вийшла заміж за Тумакова Миколу Костянтиновича.)
14. Костенко Микола Іванович. (воював.)
15. Михно Прокофій Іванович. (воював.)
16. Пуховий Григорій Семенович.
17. Лукаш Олексій Іванович.
18. Михно Василь Іванович. (воював.)
19. Пугло Григорій Степанович. (син Григорій не вернувся з війни.)
20. Сірюженко Іван Андрійович. (Коваль.)
21. Костенко Григорій Миронович (він та його син Андрій воювали.)
22. Костенко Іван Максимович. (батько Максим Іванович не вернувся з війни. Онук Максима Івановича – Олексій Іванович.)
23. Кравченко Марія Василівна. (чоловік – Никифор Федорович, син воював.)
24. Кудей Марко Павлович. (воювали, син – Тихін Маркович.)
25. Гончар Василь Борисович. (воював.)
26. Харченко Марія Григорівна. (батько Григорій Сергійович воював.)
27. Богатир Марія Григорівна. (чоловік Михайло Данилович воював, загинув.)

28. Кучеренко Федір Митрофанович. (до війни був головою колгоспу, син Михайло Федорович воював.)
29. Зінченко Марія Григорівна. (чоловіка німець розстріляв за корову. Ось і хуторяни повідують багато про доброту фашистів. Мабуть, впливає ота залежність від смерті та немерті.)
30. Лисов Олексій Матвійович. (батько Матвій Микитович воював, був закоханий у справу конярства, вигодовував коней для Червоної Армії.)

Перелік дворів Третього хутора (всього 10).

1. Костенко Пилип Юхимович.
2. Пуховий Дем'ян Симонович.
3. Зірка Микита Васильович.
4. Ходак Михайло Севастьянович.
5. Деряга Федір Кіндратович.
6. Михно Юхим Панкратович. (засуджений.)
7. Корнієнко Микола Дмитрович. (воював.)
8. Погорелов Макар Олександрович. (інвалід громадянської війни.)
9. Кудей Хома Матвійович. (воював.)
10. Бойко Олена Василівна.

На моє “Все?” Марія Іванівна відповідає:

- Якщо цього тобі замало, то допиши ще Григорія Савича Сковороду та Тараса Григоровича Шевченка.

Не зрозумів нічого.

- Як, - питаю, - одне й теж саме прізвище?
- А контору в центрі пам'ятаєш?
- Маріє Іванівно, все зрозуміло!

Контора – це хатинка, яку відібрали під час повального розкуркулення у одного заможного селянина на хуторі Бурди і яку перенесли в центр хутірського краю. В конторі цій не тільки вирішували різні організаційні питання революційних перетворень. Там також була і бібліотека, крутили кіно, саме тут багато хто з хуторян вперше побачив телевізор. Сходились у неділю погомоніти в різних справах, в релігійні свята приходили сюди як до церкви. Саме тут були хуторянські вечорниці, збігалася молодь з усіх сусідніх сіл та хуторів на вулицю.

Не один десяток літ Сковорода та Шевченка спостерігали за мирним життям хуторян. Яким чином?

- Це були лиш портрети, що висіли на стінах у конторі разом з портретами політичних вождів. Ці портрети Сковороди та Шевченко і досі пам'ятають хуторяни, ще й розкажуть про них дещо дивне.

Сковорода плаче.

Заносить листоноша газету до хутірського двору. Хазяїн радо приймає:

- Давай, Іван Сергійович, газети; почитаємо, що там у світі та й за погоду дізнаємось.
- Хоч читай чи не читай, а погоди гарної не буде.
- А ти що? Вже читав?
- Та ні. Але дочка моя, Марія, казала, що коли в конторі прибирала, то побачила, що скло портрета Сковороди все мокре, заплакане Грицьком.
- Ба, який?! Все йому не йметься, висів би собі в теплі, так, ні, - на волю, на дощ.

Перебиваю Марію Іванівну своїм спогадом.

- Пам'ятаю, як нас, школярів, вчителька Ірина Михайлівна привела до цієї кімнати, де ми дивились такі фільми, як "Два бійці", "Сміливі люди", "Піднята цілина" та ін..

Саме тут, через цей портрет, я вперше узнав про Сковороду. На наш допитливий погляд вчителька відповіла, що це Григорій Савич Сковорода. Пам'ятаю наші жарти над самим прізвищем. А Ірина Михайлівна сказала, що не прізвище людину красить, а людина його. Цієї людини давно вже немає, а пам'ять про неї не вгасає.

І потім, коли доводилось заходити до цього приміщення, то завжди мене бентежив погляд з портрета, неначе запитував:

- Ну, що ти там накоїв? А не встиг? І не потрібно, бо бачу твої хитрі задуми, покинь їх!

Отак, на хуторі Смілім, в самому його центрі, у конторці продовжували робити свої добрі вчинки філософ Сковорода та поет Шевченко.

Запитую у Марії Іванівни:

- Часом, не пам'ятаєте, коли повісили портрети?
- Чом би й ні? У серпні 1943 року, відразу після визволення нашого краю від фашистів. А от, чи був портрет до війни, - не знаю.
- Звідкіля ж така обізнаність, що ще й місяць пам'ятаєте? - дивуюсь я.
- Та все дуже просто. У серпні 1943 почалась моя трудова діяльність. І почалась вона саме з прибирання у конторі та з розвішування портретів на стінах. Працювала у конторі і прибиральницею, і посильним. А хутори розкидані по буграх, - ох як далеко один від одного, - за день так находишся, що ввечері інколи приходив батько забирати мене з контори.

Не вгамовуюсь, засипаю питаннями Марію Іванівну.

- А як двом таким українцям дозволили зустріч і спілкування з хуторянами? Чи на хутір Смілий не дивилося пильне "око" НКВДистів?
- Звичайно, дивилося воно і сюди, ще й дуже добре дивилося. Судили і хуторян, так, наприклад, був засудженим голова колгоспу ім. Шевченка Ярміш Пантелій Степанович.

І сама я без малу не лишилася волі. Була членом виборчої комісії, хтось поскаржився, що він не голосував, а його бюлетень використала на свій розсуд саме я, Марія Іванівна Бойко. З такими речами тоді було дуже суворо, але добре, що факт доносу не підтвердився і донос був скасований на місці.

- Та все ж, як же тоді дозволили цим двом висіти в одній кімнаті?

У відповідь зворотне питання:

- А чи пам'ятаєш ти там портрети політичних вождів?
- Звичайно, портрети ще якісь були, але чиї – не пам'ятаю.
- Так ось, - продовжує Марія Іванівна, - Висіли портрети Леніна, ряд інших вождів; але як тільки не розвішували портрети, Сковорода та Шевченко завжди залишалися у центрі уваги всієї кімнати. І висіли вони як ікони. До того ж вже тоді про них ходили страшенькі легенди. Мабуть, тому і боялись їх знімати, незважаючи на те, що хуторянам сміливості не запозичати. Отож десятиліттями на диво і висіли ці портрети.

Та диво на цьому не закінчується. Неначе з неба прийшла допоміжна інформація у вигляді статті-писанки та фотографії портрета Сковороди у золочівській районній газеті за 31 жовтня 1998 року. Автор цієї статті – Дмитро Михайлович Дудко. Тому далі подаємо цей матеріал.

Пошуки, дослідження.

Доля портрета Г.С. Сковороди.

Портретів Григорія Сковороди, створених хоча б у минулому сторіччі, відомо небагато. Д.І. Багалій у 1894 році згадав лише п'ять відомих йому портретів мислителя, не рахуючи гравюр. Але і він, очевидно, не знав про портрет, фото якого потрапило до нашого музею.

Між Сковородинівкою і Гуринівкою ще недавно знаходився хутір Сміле, що остаточно запустів буквально на наших очах. З цього хутора походив ветеран Великої Вітчизняної війни і поет Микола Никонівч Кудей, який помер 4 року тому.

Розбираючи разом з його сином Олександром Миколайовичем фото архів покійного, ми натрапили на невелику фотокопію портрета. Мудре і трохи сумне обличчя, скромний старовинний одяг... Важко було б не пізнати народного мудреця Сковороду. За словами Олександра Миколайовича, цей портрет висів у конторі колгоспу ім. Шевченко на згаданому хуторі. На полотні був напис – “ім'я художника - Бенеш” і дата – “1880-ті роки”. Знайомий мистецтвознавець пояснив О.М. Кудееві, що Бенеш – художник школи Рєпіна. На жаль, про цього маловідомого учня великого майстра не вдалось знайти жодних згадок в літературі. Не знають про нього навіть фахівці з Харківського художнього музею. Однак, не рахуючи гравюр, цей портрет – єдине зображення Сковороди ХІХ ст., автор якого відомий.

Як же потрапив портрет до віддаленого хутора?

Першим головою колгоспу у Смілому був Іван Петрович Ярмиш. Ще до революції він одружився з жінкою, яка походила з Змієва, з багатої, кажуть, навіть з графської родини. Звали її Дар'я Федорівна. Пристосувавшись до нелегкого сільського життя, вона однак, залишилася людиною високої культури і лишила по собі добру пам'ять.

Та померли вони з чоловіком, діти й онуки роз'їхалися з хутора, дім запустів і розвалився. Серед його руїн О.М. Кудей знайшов картину-копію Рєпінських “Запорожців”. Автор – той самий Бенеш. Отже, найімовірніше, що згаданий портрет опинився на хуторі завдяки Дар'ї Федорівні.

Що ж сталося з портретом після того, як на початку 80-х років хутір запустів? Про це розповіли авторів цих рядків останні жителі хутора – стареньке подружжя колишніх вчителів: Іван Петрович Оржицький та Марія Григорівна Харченко. Коли більшість людей залишила хутір і контора була покинута, діти витягли портрет на вулицю і його вітром занесло невідомо куди.

Така ось сумна доля портрета, який хоч і не був шедевром, проте являв собою безперечно історико-культурну цінність. Дехто, можливо, презирливо посміхнеться: мовляв, культурна графиня зберегла витвір мистецтва, а тупі мужики викинули на сміття – за 70 років культури не навчились. Хто так думає, хай загляне до власного родоводу – напевно, знайде там тих самих мужиків. Та хіба потрібно народитися графом (або, навпаки, селянином), щоб розуміти та берегти культурне надбання, пам'ять про минуле рідного краю? Адже зуміли в сусідній Сквородинівці (Пан-Іванівці) вберегти священні сквородинівські місця. А доклали до цього рук і селяни, і інтелігенція, і освічені поміщики. Не кожен може розібратися в живописі як фахівець. Але культурною людиною може і повинен бути кожний, навіть і на далекому хуторі.

Д. Дудко.

Кандидат історичних наук,
науковий співробітник музею ім. Г.С.Сквороди,
с. Сквородинівка.

Тож нехай і немає портрета хуторянина Сквороди, як немає кузні та коваля, теслярні та тесляра, хутора та хуторян, але є сонце, є земля і є нове життя, де кує зозуля, кумкають жаби, співає соловейко, пахнуть чебреці.

Оце, читачу, і Все!

Здивований, де ж та історія хуторів?, де ж ті описи про красу природи? Розумієш, а хіба можливо описати красу красивіше ніж вона є в природі. Думаю, це не вдалося жодному знаменитому художнику як полотна, так і слова.

Тому пройди, помандруй, читачу, хуторянським краєм, - милуйся, дивуйся, відкривай собі світ “получшій”.

Взагалі, треба жити чесно, мирно, з любов'ю, бо ніякий опис не зрівняється з красою життя, з істинною красою природи.

Фотоопис Смілих хуторів

1916 рік. Автокоманда, в якій воював і хуторянин Ленівенко. Саме хтось по прізвищу Ленівенко і запропонував на сходці бідноти переіменувати село Пан-Іванівка в село Сковородинівка.

Перші хуторяни

І розцвіло хуторське життя

Читачу, поглянь на стіл. Прийом родини в гостях у тому же дворі через час лихий, чи через час добрий?

Зимовий вечір на хуторі Смілому

На сходах школи

Дитячий садок

Село Сквородинівка (Журба...)

Життєвий опис села Сквородинівки подається самими жителями цього села. Оскільки головним джерелом є спогади конкретних людей, то даний опис не претендує на щось офіційно історичне; тому дати, події, оповідки можуть бути дещо суперечливими.

Чому опис взятий у такій журливій розповіді? Чому журба? Чому ми повинні журитися?

І що те слово означає, та йому подібні за змістом слова, синоніми: сумувати, суми, смуток, смута, думи, думний, досада, депресія, хандра, томління, невзаємне кохання, заздрощі, ностальгія, агонія?

Все це стан душі, емоцій та почуттів людини, стан якогось-то бажання, на жаль, нездійсненого, або майже нездійсненого.

Часом з журбою згадують минуле: і трава була не такою зеленою, і вітер не так повівав, і сонечко не так світило. З сумом люди проводжають відліт у теплі краї журавлиних та гусячих зграй, можливо, - останнє їхнє клетотання. З сумом згадують того дуба-велетня. З сумом проводжають, покійників в останню дорогу, поминають та плачуть за ними, ніби хочуть їх оживити.

Люди, як наче хочуть зупинити час. Можливо, саме тому існування цивілізацій відбувається загадково непомітно. І кожна цивілізація хотіла щось після себе залишити, щось своїм існуванням повідомити прийдешнім на її місце.

Ф.1 «Ох ти туго...»

Зірка... і та падає з неба, залишає по собі слід, який дає на якусь мить надію, а потім все ж таки зникає.

Сучасний світ створює різні пам'ятники минулому. Якщо ці пам'ятники зібрати до купи, то вони займуть чималу територію планети. Територію, якої, можливо, вистачить на декілька невеликих держав, або на одну таку державу як Україна. Отже, одна територіальна держава на планеті намагається жити в зупинці часу, у вічності.

Та час (а це, на думку філософа Г.С.Сковороди, найдорожче, що може втратити людина,) “прозябає”, “двигиться”, проходить. Він теж має свої колеса. А що ж ті рухають? Та сама журба, це вона намагається зупинити час, вона його для людей і рухає. В ній це закладено: як ото “плюс” та “мінус”.

По якому шляху те колесо часу рухається? Рухає його журба по шляхах різних змін і інколи по нездійснених.

Людина літає, бачить в легендах, піснях минуле, бачить вночі, тим паче бачить можливість здійснити цілу прірву поки що нездійснених журб.

І так журиться, що щось нездійсненне так і вертає до неї.

Журились сковородинівці та так старалися журитись, щоб в них оте нездійсненне, неповоротне було здійсненим, а минуле вернулось.

Частенько згадую свою бабусю Парасковію Никифорівну. Вона до війни ходила до церкви молитися, молитвою – нею рідною – проганяла кляту журбу. Службу в церкві вів батюшка Петро Герасименко. Він любляв мирянам розповідати різні притчі: чи то з Біблії, чи сам придумував. Але пам'ятають їх донині сковородяни.

Настя-Хворостянка

Жили-були собі чоловік і жінка. І були вони старі та немічні. Доглядала за ними донька Настуся. Ходила в ліс по дрова, приносила хворост, а батечко їх біля порогу рубав.

Наказувала мати:

- Дивись, доню, нідочого не торкайся, не зобижай, не ламай в лісі нічого живого.
- Мамо, а там багато гадюк, їх хіба теж не можна чіпати? Вони ж сичать і ось-ось нападуть.
- Гадюк, доню, особливо, бо як вб'єш, то обов'язково тоді тебе гадина вжалить.

Але якось по осені Настя в лісі збирала дрова, злякалась та ненароком вбила гадюку. Розгнівалися гадюки на Настю і підробили

так, щоб вона упала в яму, в якій вони збиралися зимувати. Як тільки впала Настя в яму, - відразу ж всі гадюки позлазилися туди зимувати. Цілу зиму Настя була з гадюками, - як їх не боялась, та звикла. Більш того, сама стала гадюкою.

По весні гадюки стали розлазитися по всьому лісу. Ось, гадина Настя і проситься в старшої гадюки:

- А дозвольте, полізу я до неньки з татом, буду в них під ганком жити.

- Дивись тільки, щоб вони тебе ніколи не бачили, бо як побачать, то впізнають свою Настю в гадюці, а поробити нічого не зможуть; лише будуть сильно тужити.

Але як тільки не ховалась від своїх батьків гадюка Настя, та все ж якось заснула на сонечку в садочку, і батько вже зарубати сокирою намірився, раптом уздрів, що це не гадина, а його дочка, а зробити вже нічого не міг і перерубав гадину.

(Як же так, мати каже – не вбивай гадюк, а батько сокирою рубав гадину? Його на відміну від матері вчили іншому повір'ю. Колись Бог розсердивсь на гадюк за те, що їм завжди холодно, як тільки б сонечко не гріло. І через святих передає народові: людині, яка вбиває гадюку йде “прощення”, знімається якийсь тяжкий гріх.)

Тож лежить на траві не гадина, а перерубана його Настя. Прибігла жінка, розповів він їй про те, що сталося, як він ненавмисно зарубав їхню доньку.

Зажурилися... І плакали вони біля неї так сумно, що зглянувся над ними Бог, - і зрослась до заходу сонця їхня донька Настя.

Після того випадку в народі кажуть, що як тільки гадюку не вбивай, не рубай, вона однак зростеться до заходу сонця.

Ф. 2. Директор школи «в центрі» Іван Митрофанович Глушко організував в 50-60-ті роки драматичний гурток села

Що ж тії змії та гадини? На думку філософа Г.С.Сковороди, - це є зло.

За легендою, - не вбивай, не знищуй зло. Бо сам станеш злим.

І скільки не нищ, воно один грець оживе те зло, а вже журба може вернути людині те добро, оте нездійсненне. Та журба за своєю вдачею не тільки сумна, хандрива, думна – вона ще має свій запал на те нездійсненне, запал бадьорості духу, запал неземної, буревісної сили, яка і створює нездійсненне можливим, а неможливе – здійсненим.

І глянемо на “Пісню-19” Г.С.Сковороди – пісню про «тоску».

Прочитай, читачу, її декілька разів, у крайньому разі – кожну третю строчку вірша цієї пісні. Ти відчуєш ритм мелодії танцю. (Див. Ф.1).

За чим ще журилися сквородинівці? За минулим? А для цього, як того часу говорив директор школи Іван Митрофанович Глушко, є образне відтворення життя. Він організував в 50-60-ті роки драматичний гурток села. Акторами були вчителі, учні, жителі села. А глядачами були не лише сквородяни, приходили подивитися на вистави і з навколишніх сіл, з хуторів, з Володарівки. Вистави в основному ставилися за мотивами української народної творчості:

Наприклад, в пошані значилися такі письменники, як Іван Котляревський (“Москаль-чарівник”, “Наталка-Полтавка”); Марко Кропивницький (“Дай серцю волю – заведе в неволю”, “Доки сонце зійде, роса очі виїсть”, “Глитай”); Тарас Шевченко (“Назар Стодоля”); Олександр Корнійчук (“В степах України”, “Фараони”.) Глядачів завжди був повен зал. (Див. Ф.4).

Ф.4. А глядачами були не лише сквородяни, приходили подивитися на вистави із навколишніх сіл, з хуторів.

Ф. 3 Зіркою театру була Зірка
Марія праворуч. А ліворуч
вчителька Дубовик Тамара
Федорівна

Ф.7. Гурін Іван Олексійович
Додому повертався пізно
ввечері. Було інколи таке, що і ноги
не несуть. Бува сядеш, впадеш від
утоми перепочити, задивишся на
село і зажуришся

Ф.8. Церковно-приходська школа

Ф.9. Братська могила

Зіркою театру була моя класна керівничка Зірка Марія Василівна. (Див. Ф.3). Надзвичайно сувора на уроках, а на народних дійствах її було не взнати. Вона танцювала і співала влюбому віці, до самої смерті. Та головний успіх її був в театрі. Її чарівна мова, мова не завжди й літературна, здебільшого народна, захоплювала весь зал. Можливо, її успіх таївся у відмінній обізнаності мови, адже вона була вчителем української мови та літератури. Але насамперед, це був талант, який важко переоцінити. Марія Василівна ходила на ці вистави теж, з хутора Сміле, та і не тільки на вистави, а і до самої школи. Бо почала вчителювати відразу після війни.

Асфальтованих, шосейних доріг тоді ще не було. Пересувались здебільшого пішки. Ходіння було популярним. Наприкінці ХХ ст. ходили з смілих хуторів до Володарівки. Ходили щодня: на роботу, до школи, до магазину по хліб, на свята, погостити та просто відпочити. Ходили так, нібито тікали від журби. Керівництво і те: (Див.Ф.5) сам голова колгоспу Григорій Пантелійович Котко пішки повертається додому.

Про нього теж мовимо добре слово.

Ф.5. Сам голова колгоспу Григорій Котко пішки повертається додому.

Вчителька Тамара Федорівна (Див.Ф.3 - зліва) розповідала нам про нього так. Прийшов він голововати у 1953 році. Жили не те що бідно, жили іще скверніше. Голови колгоспу мінялись чи не щорічно.

За що ж його полюбив народ? А за те, що навчив насамперед поважати самих себе.

Стоять мужики, розмовляють, матюкаються. Підходить ще молодий голова, запитує:

- Що ж це ви за кожним слівцем мат-перемат вставляєте?
- Та, це ми так, щоб не скучати, хандру розганяємо.
- Хлопці, - говорить голова, - іншим треба розганяти журбу та печаль: роботою, творінням добра; а матюки щоб більше я не чув, бо він, матюк, ще більш заповнить журбою ваші душі. А хто буде матюкатись, того будемо лишати зарплати, це також стосується і пияк.

Мабуть, тільки в Сквородинівці і нині мається звичай: не те що батьки при дітях не лихословлять, а й інші люди також. А якщо хтось не помітить присутність дитини й батька та дозволить собі не те слово, інші поправляють:

- Тихше, двоє з хати.

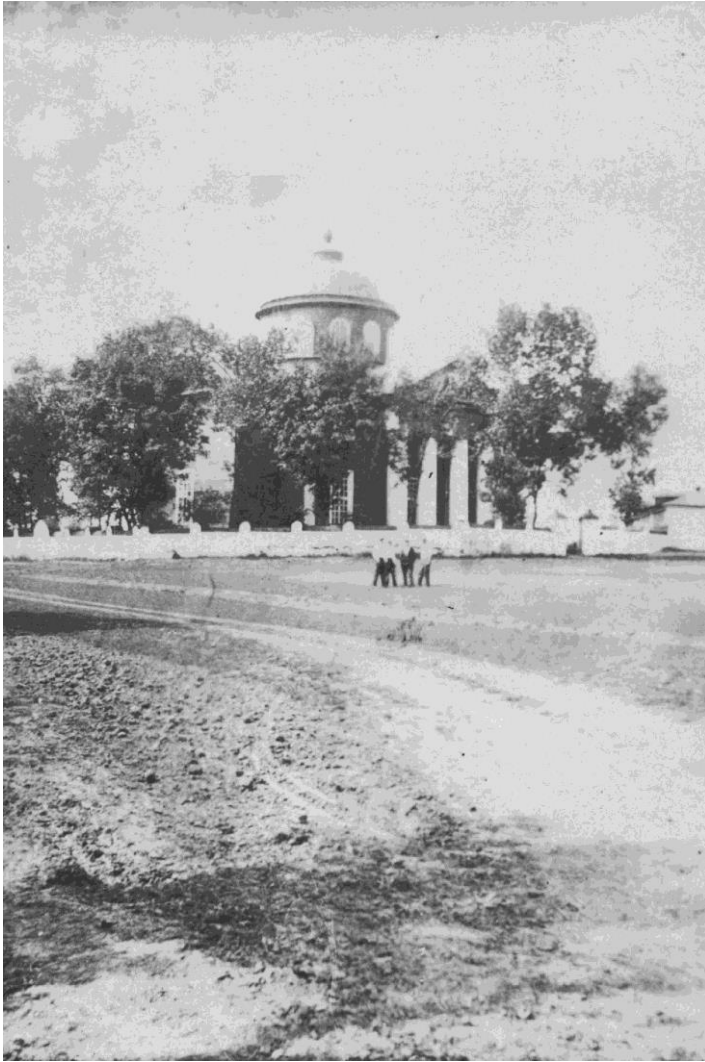
Велике чудо – техніка. Як тільки важко створювалось колективне господарство, наскільки важко було працювати на перших комбайнах, тракторах!.. (Див.Ф.6). Майже цілодобово працювали люди в посівну, жнива, а разом з ними і бригадир тракторної бригади Гурин Іван Олексійович. Він розказує, що у війну не було кого посадити на трактор з чоловіків. Що він, підліток, допомагав жінкам освоювати техніку

Додому повертався пізно ввечері. Було інколи таке, що і ноги не несуть. Бува сядеш, впадеш від утоми перепочити, задивишся на село і зажуришся: “Що ж, чи довго так люди важко житимуть, чи настане такий собі безжурливий час?” (Див.Ф.7)

І сфотографував хтось бригадира проти пам’ятника воїнам, братської могили.

А сквородинівці журливо вам повідають, що на цім місці, де стоїть пам’ятник, колись була церква. І церква не просто таки хороша, а душевно хороша: велика, красива, дерев’яна, прибрана та огорожена. Біля старого магазину є огорожа, так то – з огорожі церкви. А за огорожею церкви були величезні липи. (Див.Ф.10).

Важко визначити, коли була зроблена ця фотографія. Люди стверджують, що службу в церкві закрили, чи заборонили, ще до війни (десь у 1936/37 роках).

Ф.10. Церква

Так що утримання худоби в районі заповідника тривало і після війни. На жаль, про священика Петра Герасименка ніяких даних немає десь з 1937 р.; більше всього, в його проповідях було знайдено дещо зле проти нової влади, і його репресовано, точніше мовити, - знищено.

Біля церкви, на майдані, щороку на Спаса селяни організовували ярмарок. Сюди з'їжджались з усього ближнього краю кінями, волами; хто сюди - пішки, а хто з ярмарку - вже й "верхи". Зараз дідугани, а тоді ще підлітки, добре пам'ятають гамір того ярмарку. А неділя чи середа – сільський ринок села...

Біля церкви, неподалік, знаходилася церковно-приходська школа (Див.Ф.8).

Але на фото – четверо чоловіків прийшли саме на службу, бо всі зодягнуті святково, в білих сорочках. Люди навіть називають тих, хто тут сфотографований: Марченко Степан Терентійович, Деряга Василь Юхимович, Харченко Василь Онуфрійович. Четверту людину не впізнають. А все це свідчить про те, що фото зроблене до закриття церкви, тобто до 1936р. Взагалі, дуже важко

відшукати хоч які-небудь матеріали про життє с.Сковородинівки на період довоєнних часів.

Розповідають про конюшню, що була розміщена за церквою.

Її видно справа на фото 6, де голова колгоспу Григорій Котко повертається додому.

Після революції деякий час в цій школі проходив лікбез, де і дорослі люди могли навчитися писати і читати. Після війни у цьому приміщенні була трудова школа, в якій навчали столярству та теслярству. Приходили часом і дорослі дядьки повчитись у молоді цієї майстерності. Запах смоли, соснової кори, свіжого дерева завжди стояв у цьому приміщенні. Діди розповідають, що був ще й там залізний порядок, дисципліна. Здавалося, потреба в обробці дерева вічна.

Неподалік від церкви також був колодязь ще панських часів. Глибокий – на 50 метрів, воду піднімали механічною поршневою помпою. Та люди не дуже пам'ятають, щоб воду з нього пили. Панові, і то, - воду для “чаєпіття” возили з Терешкової вершини великого ставка – з панської криниці, мали для цього і водовоза.

Люди добре ще пам'ятають руйнації церкви. В час громадянських війн, після революції її геть було не рознесли. Пам'ятають, як червоноармійці на конях з шаблями залетіли в церкву і все, що їм церковне попадалось, шматували. Тоді якось ще обійшлось, і все б наче нічого, та одне гірчить – онуки їхнім вчинком і до сього дня пишаться. Як люди лише не берегли церкву, а в війну у 1943 році, за офіційними даними, німці її спалили. Але це не зовсім так. Хоча й на фотографії зроблений надпис: Харченко Ан. Степ. / Церква с. Сквородинівки спалена у 1943р. гітлерівцями. Запитую у старожилів про це. Мені відповідають, що гітлерівці двічі відходили і ні однієї хати не спалили. “Наші” ж наступали, то вели арт. обстріл “Катюшою”. Називають конкретні прізвища, чиїх хазяїнів хати були спалені радянською армією.

Хто підпалив церкву? Теж жителі села розповідають про це по різному. Пошкоджена вона була сильно, але відбудувати її ще можна було. Та замість відбудови її почали розбирати та розкрадати. І знову тут не обійшлося без журби. Один селянин поліз знімати хреста, але обірвався, упав та незабаром помер.

Незважаючи на повагу, любов людей до церкви, до священика Петра Герасименка, все ж таки церкву прибрали.

А на тім місці на спогад про церкву люди встановили братську могилу. (Див.Ф.9). А липи? Їх теж чомусь прибрали...

Як же люди без церкви, без священика, без попа? Народ же майже весь віруючий: не тільки жінки, багато і чоловіків та дітей.

Після зруйнування церкви, стали виникати церкви по домах, при тому – різних конфесій, різного віросповідання. Тому, мабуть, не було особливих утисків новим домашнім попам православно-християнської віри. Їх теж було декілька.

Та з часом залишився піп Петро Щербак, якого сквородяни наділили декількома прізвиськами: Піскаль, Москаль та ін. Ще він мався також і за чарівника. При ньому відбулося богоявлення ікони в криниці чи в колодязі – “капличка”, що знаходиться в напрямку села Гуринівки.

Однак люди батюшку поважають більше в церкві: там він віддалений від людей, а в хаті він поруч, такий же як і всі. Тому його послугами користувались найбільшні або ж ті, хто не дуже в Бога вірив, аби так, щоб для людей.

Люди ставились з недовірою до цього батюшки, ще й ображали його різними прізвиськами.

Але Петро Щербак був людиною дуже хазяйновитою; для того щоб не мати скрутного часу для живота, він відкрив у себе вдома мельничку, інші господарські послуги. І люди до нього пішли...

Ф.11. Починавсь новий заміс

Ф.13. Біля своєї хатинки

Ф.12. Буде Ганусі хатка.

Та час на своїм колесі їде. І з ним йдуть люди, навіть священики. І зосталась Сквородинівка навіть і без домашнього хатнього попа. І лише інколи відбувається приїзна служба.

У 1782 році в Слобідській Україні (Харків) налічувалося 600 церков; після революції 1917р. залишилось трохи більше тридцяти, а вже після 1943 р. поменшало і на сквородинівську церквушку, і не лише на неї одну...

Та не тільки церква, а немало було у війну зруйновано, спалено жилих хатинок. Потрібно було все відбудувувати. Починавсь новий заміс. (Див.Ф.11). Треба було десь жити і будували невеликі хатинки. (Див.Ф.12).

Зверни увагу, читачу, на фотознімок, де в кутку стоїть дівчинка і споглядає, як батечко з матінкою щось пиляють. Дівчинка прожила війну, голод. Хоча фотографія дуже й розпливчата, а все ж на ній видно, що все на цьому знімку заповнене смутком тієї дитини, зовсім не дитячою журбою. Її журба прискорює роботу теслярів, мужиків.

Ось, тобі, дитино, незабаром буде постіль під дахом, вийдеш з тієї землянки... Ще і ти будеш з надією та з дитиною своєю біля хати цієї радісна. (Див.Ф.13). Пройде багато років, а може й не багато, і буде Ганна стара і будуть у неї від тяжкої праці боліти рученьки та спинопька. Стане стара перепочити, хукаючи на свої мозолі, та згадається їй своє життя і зажуриться баба Ганна – ні, не із-за своєї старості, - їй ще вона зможе дати лад, - а – з молодості своїх онуків. Чи зможуть вони приймати світ таким, як він є, чи будуть цінувати ті ізіюминки світла та добра, які будуть траплятись їм по життю.

Яких тільки ще не було журб у сквородинівців?! На великий став після війни відбудували греблю (Див.Ф.14)....

Ф.14

Залишився один панський садок. І той був огорожений. Була в саду розміщена і колгоспна пасіка (Див.Ф.15).

А ще місцеві жителі пригадують, що с. Сквородинівка після війни залишилася без садків. Це видно також зі старих фотографій. Чому так?, пиляли люди, хто у війну – були сильні морозяні зими, а хто і після війни – був якийсь чудний податок, що примушував садки пиляти.

Ф.15. Колгоспна пасіка.

Ф.16. Телятник.

Після війни, ще довго обертався центр трудового життя навколо того місця, де раніш була церква. Там, де зараз знаходиться клуб, на той час була контора, пекарня (випікали і хліб деякий час), їдальня. Як до війни, так і після неї, тут також був розташований машинний двір, тік для зерна (Див Ф.18.). Були також на цій території клуні, кладові, погребі... Малися і свої млин та олійниця.

Цікаво те, що господарських приміщень нових майже не будували. Займали ще панські. Панський маєток, в якому розташований сучасний музей, у війну гітлерівці використовували як конюшню. Німців вигнали та ще деякий час продовжували приміщення панського маєтку використовувати як ферму. Та все ж здоровий глузд переміг.

Ф.17. Пташник

Ф18. Колгоспний двір на території музею заповідника Сковороди

Ф.19. Свинарник.

У 1944 році біля дуба встановлюють гранітний монумент, на якому викарбували: “Тут було улюблене місце народного українського філософа Григорія Савича Сковороди (1722-1794)”. Приймають участь у відзначенні 150-ти річчя з дня смерті філософа українські поети Павло Тичина та Максим Рильський, у виготовленні меморіального пам’ятника, - особливих затрат і не було. Зі слів сквородян, пам’ятник взято з кладовища, з могили якоїсь багатой людини. З часом його повернули на кладовище, на братську могилу радянських воїнів. А на його місці встановили інший – пам’ятник роботи І.П. Кавалерідзе.

Перетворення господарського центру в заповідний, культурний центр, - в центр історичної пам’ятки, - проходив дуже журливо, боляче. Можна сказати, що це перетворення триває ще й до сих пір. Господарський центр переноситься в інший край села.

Ф.20. Гурин Валентина Григорівна

Переїжджає контора, машинний двір, ферми. Сад і той колгосп заклав новий.

А що ж тобі розповісти, читачу, про історію села до революції, про історію тих господарських будівель, які ще панського часу.

Нема змоги та часу шукати щось в архівах, тому звертаюсь за допомогою до

своєї вчительки з російської

Нема змоги та часу шукати щось в архівах, тому звертаюся за допомогою до своєї вчительки з російської мови та літератури – Валентини Григорівни Гурин.

Після виходу на пенсію вона працювала деякий час екскурсоводом в музеї. В мої шкільні роки Валентина Григорівна була нашим поводитирем в ближніх та дальніх походах, вона багато чого розповідала з історії нашого краю.

Навчала нас цим пізнанням розуміти Миколу Васильовича Гоголя, його описи природи, Тараса Бульбу. В поезії Миколи Олексійовича Некрасова вчила нас бачити і нашу журбу, журбу бідних людей. Напевно, відмова від вивчення російських класиків у сучасних школах багатшими нас не зробить.

Рада Валентина Григорівна моєму візиту, розповідає череду різних оповідей про історію с.Сковородинівки.

- Село Іванівка засноване десь за переписом 1732 року сотниками вільшанської сотні Харківського полку Іваном та Яковом Ковалівськими. За тими історичними переписами, - це був невеликий хутір. Якраз у XVIII ст. хутори набули значного розквіту. Хуторяни старанно працювали і незабаром ці хутори розрослись в села. Своєї церкви ще не було, так хуторяни ходили до церкви в с.Кадниця, де малася парафія Іоано-Предтеченської церкви, відома з 1714 року.

Між відомим видатним вченим, громадянським діячем Василем Назаровичем Каразіним та родиною Ковалівських були тісні родинні стосунки. Мати Василя Назаровича була донькою сотника Якова Івановича Ковалівського.

Яким чином вперше доля привела Григорія Сковороду в село Іванівку – невідомо. За народними легендами, Сковорода вперше завітав сюди лише для того, щоб глянути на дуба. Бо вже тоді кобзарі співали про нього пісні, а народ складав легенди. Який дуб побачив він? З якого бугра? Ясно одне – це було велично! Легенди оповідають про величезний подив, величезне збудження філософа. Ніби Сковорода з бугра прямо прибіг до дуба, обіймав його, цілував. А потім незважаючи на свої літні роки викарабкався на дуба, на сам його верх.

Характерно те, що церква була закладена у 1794 р., у рік смерті філософа. Як наче по божій волі. Можливо, є легенда про те, що Сковорода відмовився від церковного батюшки саме тому, що не була

ще церква освячена, а разом з нею і послуги священика. Лише у 1795 р. її освятили в церкву Преображення.

А могила Сквороди?!. Така увага до його тлінних останків!.. Збудована біля могили капличка, де проводили молебень, співали півчі, хор. За народним переказом ця капличка була ще і перед війною.

В якому році розібрана? Нам не відомо. Але ми впевнені у тому, що капличка була збудована з тією головною метою, щоб відправляти службу за упокій старця Григорія Сквороди. Якщо хочете – то для того, щоб задобрити його душу, яка тут по Іванівці бродила. Тому, мабуть, якимсь невідомим поміщиком Жилінським була замовлена і виготовлена плита, та покладена на могилу філософа у 1874 році. Яка пролежала на могилі філософа більше ста років. Але на цій плиті був викарбуваний хрест. В наш час на могилі – інша плита, кам'яна та без хреста, а та плита знаходиться при вході до музею.

Та якою могила була у 1894 році ми можемо подивитися на старій фотографії в книзі Д.І. Багалія “Сочиненія Г.С. Сквороды” на титульній першій сторінці. Навколо могили – дерев'яна огорожа, поруч – цегляна капличка. А ось якою була могилка до 1814 року, ми не можемо відповісти.

Запитую у вчительки:

- А звідки ж брали цеглу?

- Ось там, де біля лісу дачі, на тому місці був цегляний завод, з допомогою якого і будувалась Пан-Іванівка. Це так до 1922 року йменувалось село. І в цьому ж році село перейменували в честь 200-річчя з дати народження філософа в с.Сквородинівку.

Також до революції в Пан-Іванівці мався спиртовий завод, було безліч вітряків, які за допомогою вітру перетирали кам'яними жорновами зерно на муку. Вітряків особливо багато було на Чорногорівці (до 8 шт.) і на буграх з боку с. Гуринівки, де зараз знаходяться ферми, там нараховувалось до 11 шт. (Див.Ф.23). Були вітряки і в інших місцях. А ще були млини, рушійною силою яких була жива тяга – коні та воли; для приводу млинів також використовували потік води. Водяні та парові млини належали місцевому підприємцю Михно Трохиму Михайловичу та його батькові Михно Михайлові Герасимовичу.

Найбагатшим на селі був німець – Олександр Крейнер.

Найстаріші будівлі сучасного села Сквородинівки, які ще можна побачити сьогодні:

1.Панський масток;

Ф.21. Вітряк на
Чорногорівці

2.Клуня біля панського маєтку, вгорі з західної сторони прибита металева табличка (скоріш всього - мідна), на якій викарбуваний герб власників сім'ї Крейнер;

Ф.22. Хоч і на клуні прибитий герб німця Олександра Крейнера, переказують, що ці будівлі були збудовані ще за панів Ковалівських. Схожість цих будівель, клуні і клубу говорить про якийсь загадковий задум забудови у певному архітектурному стилі села

Ф.23. Сільський магазин

Ф.24. Сільська рада

3.Сучасний клуб – це колишня панська комора з підвалами, з погребями, в яких зберігали бочки із спиртом, а також люд переказує, що там катували - як пани, так і німці;

4.Два цегляних будинки за ставом біля ґрунтової дороги на село Володарівку. Ці будинки обкладені цеглою ще отією, панською, десь 100 років тому, а до цього вони були дерев'яними будівлями;

5.Будинок, в якому розміщалась сільська рада (Див.Ф.24), і який раніше належав розумному працелюбному багатому селянину, іменованим владою - куркулем, і був відібраний у нього.

6. Також набереться по селу з десятків хатин, що побудовані ще до революції і яким вік уже не малий, як оце і нам. Вони теж доживають свого віку як і ми, старики. Мовчки, ні на кого не ображаючись, чекаючи своєї години. Та все ж потрібно вибрати якусь із цих хатинок і зробити як доповнення до музею. Не знаю, чи стоїть сама перша така хатина при в'їзді в село?

Ф.25.Цегляний будинок дореволюційного часу

Заспокоюю Валентину Григорівну (Див.Ф.20) в тім, що ці столітні хатинки ще переживуть і нові котеджі та будівлі.

- Молодь зараз дивується, чого це так швидко зникли вітряки. Дуже просто – людина завоювала Електрику. Електрифікація села змінила його вигляд. Ну, що там такого, думають нині, в тій електриці?!

Сама прокладка проводів і то спочатку збирала півсела, приходили люди подивитись, - багатьом не вірилось: як же це вночі в хаті буде як вдень?! В с. Сковородинівці електрику відносно інших сусідніх сіл провели, мабуть, коли б не в останнім. І вже б, здавалось, що люди повинні розумітись в цім чуді. Та ні, багато навіть відмовлялись. Перші підключини до світла були платними, за гроші. Бачачи небажання людей, щоб в їх хатинах була електрика, плату відмінили. Але це особливих здвигів не давало.

- Я теж, - перебиваю Валентину Григорівну, - пам'ятаю, коли в дитинстві проживав у бабусі, то вона отією лампою все світила. А радіо і телевізора не було. І хліб в печі випікала, в ніякі магазини не ходила. Хоча вже й були шістдесяті роки.

- Ти це ще і пам'ятаєш?

Ф.26. Проведення електрики

Валентина Григорівна зауважує, що на початку 60-х років майже всі вже були з електрикою. Довго не проводили електрику лише тим, хто жив в ярках, і ці люди найдовше мали змогу супротивитися. А по селу електрику провели десь на кінець п'ятидесятих. Врешті решт, люди були дуже раді цій новій дивині. (Див.Ф.26).

Відчувши, що вчителька від розмови трохи втомилась, збираюсь іти, одержую цілу низку порад, до кого ще треба звернутись, і з вдячністю прямую до одного з цегляних будинків, власником якого є Микола Митрофанович Нечвоглод.

В минулому - це вчитель фізики та математики, деякий час був науковим співробітником музею. В нього маю надію знайти ряд цікавого матеріалу про історію с. Сквородинівки. І знаходжу... Адже Микола Митрофанович так, як і Валентина Григорівна, як і Андрій Антонович, та ще й багато інших місцевих жителів намагаються допомогти, хто тільки чим зможе. Всі вони розповідають стільки всіляких оповідей, що прямо таки заздрісно стає самому собі, що скільки різних оповідей про історію цього села, про його життя, будівель, доріг, криниць і також людей. Всі впевнені в тому, що потрібна якась писанка за село, бо воно дуже не просте, воно несе журбу ще тих часів і оповідають, та й оповідають.

В семидесяті роки в музеї виставлялася композиція краю, життя людей. Потім її згорнули, мотивуючи тим, що це ж музей Сквороди, а не якогось там трудівника, жінки з сапою.

Можливо, вчений люд і правий. Та, на жаль, від того, що прибрали експозицію часу, історію с. Сквородинівки, музей потускнів. І не допомагає тут ні тротуарна плитка, ні гранітні сходи.

Мешканці також завалили мене величезною кількістю фотографій. Я задався ціллю відшукати серед цих знімків такі, на яких би не було сфотографовано людей, чи їхньої діяльності, забудов, тощо. І таких фотознімків знайшов небагато.

Ось зона таких непробудних, не торканих людиною місць природи і повинна оберігати з усіх сторін село Сквородинівку. Така не займана зона природи і буде головним каменем для пам'ятника філософу Сквороді, пам'ятника, якому і старець Григорій би зрадив, не був би проти нього. І не треба робити особливих капіталів, навпаки – потрібна неробота, нерозорювання ярів, невикорчовування божественних садів.

В розмові про все це, згадуємо колишнього директора школи 50-60-х років – Івана Митрофановича Глушка. Це була запальна особа. Про нього і донині по селу ходять різні легенди. Саме він був активним організатором по відвоюванню цієї заповідної території у колгоспних господарів.

Як не диво, а літературний заповідник Сквороди був офіційно затвердженим ще у 1922 році. Диво тут в тім, що територію цю майже 50 років використовували в господарських цілях. І в розмові про директора школи Микола Митрофанович показує:

- Бачиш, оце біля мого дому стоять три тополі?! Це їх посадили по смерті Івана Митрофановича.

- Але чому? – питаю, - Чому три тополі? Чому саме тут, біля цього будинку? Чому при дорозі на Володарівку?

- Цього не знаю. Оберігаю тополі, бо приходили вже спилувати. Замокнаємо...

Згадується Тарас Шевченко, легенди, вірші про це дерево. Це дерево, тополя, є національним деревом України, нашої Слобожанщини. І набирає якоїсь то символіки, яке то розуміння, та тополяна алея при в'їзді в село з боку Муравського шляху. Перегортаючи його домашній архів, натрапляю на вірші.

- Що це? Чиї? – питаю.

- Та це я писав, просто для душі, для себе.

Читаю вірші, описане красиве, реальне. Пропоную три вірші: нехай вони як три тополі прикрасять це писання.

Ф.29. Ветерани війни.

Пісня – 19

(переклад зі староукраїнської Суботи Тетяни.)

Ох ти, туго, проклятуща! О набридлива печаль!
Змалечку мене гризеш, як моль плаття та ржа сталь.
Ох ти, скуко, ох ти, муко, люта муко!
Куди б я не йшов – скрізь ти зі мною в будь-який час.
Ти – мов та риба з водою – завжди біля нас.
Ох ти, скуко, ох ти, муко, люта муко!

Злу звірину заб'єш, маючи гострий ніж,
А тугу не поборєш, хоч і меч ненайгірш.
Ох ти, скуко, ох ти, муко, люта муко!
Лиш лагідне слово приборкає тварин цих,
Воно усякчас готове усередині дум твоїх.
Ох ти, скуко, ох ти, муко, люта муко!

Христе! Ти – меч небесний у плоті піхов наших!
Почуй крик наш слізний, помилуй від звірюк цих.
Ох ти, скуко, ох ти, муко, люта муко!
Заклик твій солодкий, що чуєм ми згори, ось ще зареве,
Блискавицею усіх гидких тварюк розжене.
Геть ти, скуко, геть ти, муко, з димом, з чадом.

Ф.28. Живи, пісне

СОПІЛКА СКОВОРОДИ

Цю сопілку калинову
Змайстрував Скворода.
З нею він веде розмову,
В неї душу він вклада.

І сопілка все співає,
А сопілка плаче,
Прийде, прийде час,
Настане сну кінець, козаче.

Вся проснеться Україна, -
Пройде летаргія.
Усміхнеться людям доля -
І здійсниться мрія.

Не ридай, сопілка мила,
Та не плач, козаче,
Розправ спину та коліна -
Нехай кат поплаче.

Доки ж будем танцювати
Під чужую пісню?
Доки ж будем проживати
На Вкраїні гістем?

А сопілка, знай, все грає,
А сопілка плаче.
Та просніться ж, люди добрі,
Не дрімай, козаче!

Українці – люд веселий,
Чесний, роботящий,
Та пошила його в дурні
Всяка знать ледаща.

Грай сопілко, клич до Волі
Українців славних!

Пам'ятайте, про що мріяв
Наш земляк Варсава!!!

М.М.Нечвоглод

**Чорнухи - Іванівка
1722 - 1794**

На карті світу це село
Зовсім загубилось
Але в серцях людей воно
Зорею засвітилось.

В нім народився й жив козак
Із серцем повним Волею.
Він все своє життя зв'язав
З життям селян, з їх долею.

Своє село носив в душі
Він все життя до смерті.
Можливо, він і поспішав
В свої Чорнухи вмерти.

Спішив в Чорнухи, де батьки
Вже сплять в могилі вічно.
Не встиг дійти з сотні верст
Та це і не трагічно.

Бо Пан-Іванівка село
Так до Чорнух подібно,
Сковороді воно було
Таким же домом рідним.

Такії ж люди трударі,
Така ж їх мова мила.
“Ось, тут помру... на пагорбі –
Похороніть в могилі.”

Та не забудьте пом'януть
Григорія Варсаву.
Сідайте там, де дуб стоїть
Я поруч буду з Вами!!!

М.М.Нечвоглад

Душа Сквороди жива...

(із легенди)

І відокремилась душа
Григорія Варсави.
І поселилася ось тут
Навічно, поруч з нами.

А тіло люди понесли,
В могилі схоронили,
Під липою, де Дуб стоїть,
Біля ставка, на схилі.

А через 20 літ потім
З'явилася тут пані Зюзіна
Купила все і дім, і сад
З могилою Варсави.

Та не продався він панам
Душею непокірний.
Навіть в могилі з нами був,
Тому, чим жив, був вірним.

Він переслідує панів –
Виходив вечорами.
Як ангел люд оберігав,
Прокляттям був для пані.

Переховала прах за яр
Новоприбула пані.
Не відала, не знала, що
Душа поета з нами.

За все найперше він цінив
В собі і в людях – грішних
Не тіло смертне, не мундир,
А серце й душу вічну.

Слова тепер відомі всім,
Хай завжди пам'ятають.
Відмерле тіло хай цілують -
Та душу не спіймають.

Душа як птиця в небесах
Цвіте, співа, радіє
Душа Сквороди жива
Всю Україну гріє!!!

Літо. 1992рік.

Не тільки вірші, а - й різні записи про Григорія Сковороду, жителів села; і не просто записані, а систематизовані, обґрунтовані.

Що ж сквородинівці? Не шанують поета? Справа в тім, що кожен житель має щось мовити.

Ви чули, як в лісі скрипить дерево? Прямо по живому торкає нас природа.

І перекази, оповідки сквородян тривожать своїми думами, як воно ото стається – і добре, і зле.

Ці розповіді перегукуються за змістом, підтверджуючи їхню реальність. Багато з них пов'язано з воєнними подіями. Хоч сквородинівські чоловіки і були на війні, а до пам'ятника братської могили приходять їх все менше та менше (Див.Ф.29), сквородяни мало що повідають про їхню війну, про труднощі фронту, хіба що залпом салюту згадають їхні подвиги. А ось про воєнні часи самого села Сквородинівки, про тих, хто проживав в ті часи, оповідей багато; деякі з них, читачу, і ми переповідаємо тобі.

Ф.30. Володарівський амбар.

Ф.31.

Коли прийшли німці, було спочатку наче все добре: корів не чіпали, землю теж надали у власне користування. І не якісь то там сотки, а – цілі гектари на двір.

Приїхав з німцями і пан, чи нащадок його. Лютував. Був і в Володарівці біля своїх амбарів. Ці амбари ще й донині уціліли (Див.Ф.30). Хотів, кажуть люди, впровадити якусь нову систему праці, щось пов'язане з виробництвом цукру. Та німці не дуже з ним панькались. Про це свідчить хоча б те, що панський маєток вони зайняли

для конюшні. А потім – загибель панича, мов підірвали, чи сам підірвався на партизанській міні.

Так за оте надане добро німцями сільські жителі були примушені здавати їм весь вирощений урожай. І так було все поставлено, що другий раз і дитині мати молока склянку не могла налити. Бо за всім суворо слідкували поліцаї.

Молоко здавали біля старого магазину.

Прихворіла мати і довірила віднести молоко своєму синові Віктору. Що ж, дитина по дорозі не витерпіла, припала до глечика і напилась молока досхочу, а те молоко, що зосталось, розбавила водою (внизу біля магазину, проти могили була криничка). Та приймальник, поліцай, був не дурень – на смак оцінював що в кого за молоко. Відлупили хлопця майже не до смерті, а потім вкинули до “холодної”, яка була тут поруч. Хто його знає, що б воно було Віктору – «диверсія» ж все таки. Та викупили родичі його з німецьких лап. Хабарі і на війні – звичне явище люблять. Вже як наші прийшли, то була повістка Віктору до Харкова. Там теж виправдовувався.

Та не довго тривав такий “коров’ячий рай” при німцях. Як стали наші наступати, то німці почали корів вивозити. Люди переховували корів в лісі. Копали там землянки для них, виводили звідти і пасли корів на луках. Поліцаї кинулись корів шукати, а їх немає. Та недовго раділи люди. Викликали їх до комендатури і наказали всім повиводити корів з лісу, а не то...!!! Народ в непорозумінні, звідки ж їм це відомо?! Та поліцаї і не скривали; - це розказала їм жінка, в якої і на фронті ще хтось загинув. На здивований погляд своїх односельчан вона відповіла: “Не одній мені все лихо, забрали в мене корову – то нехай і у вас забирають.” Але коли прийшли наші, то як не допитувались органи влади про різних зрадників, жоден “безкорівник”, жоден односеlecь на цю жінку не вказав. Не заскрипіло ні в кого на душі. Як змогли люди їй таке простити, - цього нам не зрозуміти... Більше того, якщо де і збереглася корівка на селі, то коли молоко ділили на всіх, не минали і цю жінку. (Див.Ф.31).

Багато ще чого розкажуть місцеві жителі – найрізноманітніші випадки з воєнного часу. Про вчительку Тамару Федорівну Дубовик, яка витягла з горілого танка танкіста, всього в опіках. Виходила його, потім переховувала від німців. Переховували радянських воїнів і багато інших сімей. Не в одній родині зберігаються і донині листи трикутні – листи-подяки від цих воїнів.

Ф.33. Будьонівці

Ф.32. Прострелена хата

Хоч і кажуть, що німці не спалювали села, що це мовляв заслуга панича, нащадка німця Крейнера, але все ж таки переказів за безчинство гітлерівців хоч відбавляй.

У якогось то батюшки, що у війну проживав в с.Сковородинівка, були красиві дівчата-доньки, він їх переховував. Німці, шукаючи цих дівчат, побили їхнього батька-священника, палили йому бороду вогнем, катували.

Одна стара жінка Марія Черножук також розповідає, що її теж шукали: “Стріляють, кричать: “Де панінка?” Як довід показує, де прострелена була хата, ікони, показує прострелену фотографію (Див.Ф.32). Хатина на фотознімку і донині майже в тому самому вигляді, хіба що обклали цеглою, а залізом крита ще з самого будівництва – 1915 року.

Дивуюсь тому, що до революції навіть на селі у багатих людей хати були під соломою. Мені розповідають, що гроші на купівлю заліза давав банк і що не одна хатинка крита залізом, черепицею збереглася з того часу. Онде по вулиці Розсошанській, за тим місцем, де була земська школа, хатина збудована ще у 1910 році. А що ж за вулиця? В честь якої розсохи? Так називають її тому, що, можливо, вона виходить до лісу Розсошанського. Та ні, то, мабуть, ліс так звуть в честь дороги. Бо до Сковородинівки підходить одна дорога, вона і тягнеться по селу, а потім роздвоюється і згори вона - як та розсоха...

А великий став? Він теж має вигляд розсохи, має дві вершини. Але люди звуть його “штаньми”, там усе – і кармани, і коліна, і самі вершини.

Зверни увагу, читачу, на фотографії (Ф.32): чоловіки - в білих сорочках, а жінки – в білих хустинках. Це вони зібралися йти до церкви.

Ф.34. Другий ліворуч Гурін Олексій. В руках в нього іменна шабля. Розповідає його син Іван про подвиги свого діда Олексія та ще запальніше переповідає про подвиг козака прапрадіда. Якого татари загнали на острів в болота, а він їх рубає і рубає, а вони все лізуть і лізуть, а він їх шаблею, шаблею. І так один усіх порубав.

Ф.35. Перший ліворуч Клименко Григорій

Марія Онуфріївна Черножук показує ще купу фотографій з часів революції, де її рідні воювали за краще життя. Воювали, як сама вона каже – “де, хто впав”. Ось були і у будьонівцях (Див.Ф.33), і у біляках (Див.Ф.34). Та всіх нас поєднала земля, спочатку – в праці, а потім – у покої. І показує мені фотографію першого післявоєнного трудового колективу, голова колгоспу – Лівиненко Костянтин (третій зліва в середньому ряду). Ще звертає мою увагу на кремезного дідугана – це той самий знаменитий Юхим Семенович Деряга, добровільний екскурсовод музею Сковороди. Та як нікому, сквородянам на кінець 60-х років ХХ ст. було добро: хати під соломою терміново перекривали під шифер. Навіть була спроба самим виготовляти шифер (Див. Ф.36). Терміново провели водопровід. Ставили всім добрі на той час огорожі від вулиці. Асфальтували дороги. Прокладали тротуари. А вже в кого була завал юшка-хатинка, то її валяли, а на тім місці будували нову.

Під час розвалення однієї хатини, напроти їдальні - це перший дім, знайшли скарб – 600 тисяч царських карбованців банкнотами.

Ф.36. Виготовлення шиферу.

Ф.37. В чужій «городській» краї.

Якою є історія часу, 1891-1898 років праці та крові цих грошей, мабуть, вже й ніхто не скаже з сучасників. Можна лише уявити. Жив у цьому будинку один з розбійників дороги, шляху Муравського. А, можливо, - це якісь повстанські гроші 1902 року.

Навіть школу нову побудували.

Причиною всіх цих нововведень було наближення відмітин 250-ти річчя з дня народження філософа-бунтаря Григорія Савича Сковороди.

Проходжу, читачу, по селу з краю в край. І щось не дуже густо видно людей, особливо чоловіків. Запитую в однієї знайомої жінки: “Де ж чоловіки?” Відповідає: “Та на заробітках, в місті Харкові.”

Дуже багато робочого люду полишають не тільки це село, а взагалі – села, та йдуть шукати кращої нежурливої долі в чужій “городській” краї. Полишали і раніш, у часи, коли не було асфальту та і коли “парадним святковим” одягом була новенька куфайка (Див.Ф.37).

Та все це не журба: людей в селі буде стільки, скільки це буде необхідно колесу часу.

Якщо за часи філософа Сковороди людей в селі було вже й не так багато, бо це ще і не було село, а був хутір Іванівка, то на початку ХХ ст.

Ф.38. Повертаючись додому, ми, хлопчики, довго не могли в розмові перейти на якусь іншу тему – все були ще там, у грі.

кількість населення становила близько 1200 чоловік. А на початок ХХІ ст. кількість населення зменшується втричі і становить приблизно 400 чоловік.

А про майбутнє с.Сковородинівки ніхто нічого не знає.

Та пам'ятаю за селом було футбольне поле, де відбувались не прості спортивні ігри, а матчі всіх навколишніх сіл, що прилягають до с.Сковородинівки. В ці змагання хлопчики вкладали всі свої сили, бо грали не задля забави, а гра велася за своє село. Були виграші, були і програші. Та не так важливі були матчі, як відчуття після них. Одержували призи, інколи - це просто були похвали, інколи – букети квітів чи якісь малюнки.

Повертаючись додому, ми, хлопчики, довго не могли в розмові перейти на якусь іншу тему – все були ще там, у грі. Для нас застиг час у тім матчі, з тими голами. Гра – це той самий розвій тієї самої клятої журби, нудьги, смутку, хандри. І саме з нею, з грою, буде далі проходити життя, і можна буде жити без отих плаксивих почуттів...

Немає того футбольного поля, не граємо і ми в футбол, але є інше – десь біля школи грають інші діти і дивлячись на них радіє “сковородиніє” душа; грають, співають, танцюють сковородяни, значить, все добре -

**будуть жити в злагоді
з миром, з сусідом та з собою...**

7 квітня 2004 рік

Сторінки ..... 171 .....
фотоальбомів сквородинівців

Ф.39. Сковородинівський хор-гурток. 1931 рік.

Ф.40. Правління колгоспу ім. Сковороди

Вулиця Черногорівка

Родина.

..... 174 .....

На цьому місці де працюють ці жінки багато років тому назад знаходивсь шинок і місце стоянки чумаків, а ліс який ми бачимо називається Розсощі.

Проводи до війська

Післявоєнні трудові фронтовики

175

Сковородяни

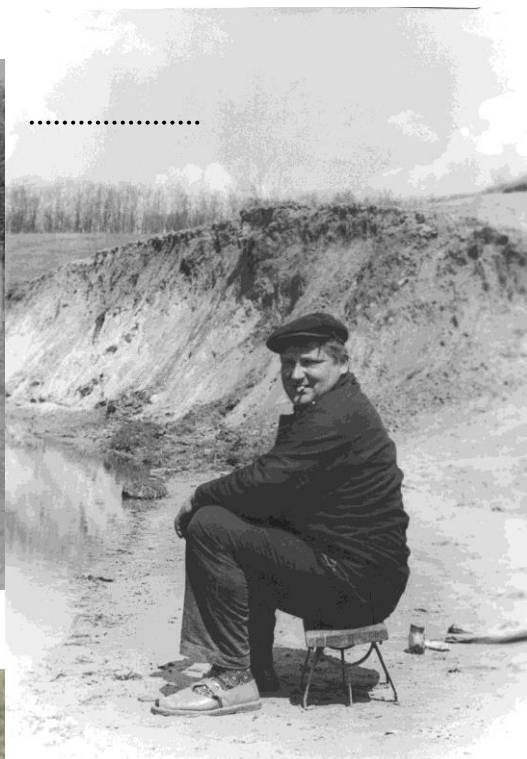

Дівчата

Перші кроки

Ох ти, молодість

Клуња

СКОВОРОДИНОВДСЬК

177

Шинкарева вершина. 10 травня 1958 рік.

Монастирник

В ті давні- ..... 179 ..... недалекі часи, коли по землі ходив мудрець-старець Сковорода, - в яку сторону не ходи – прийдеши до монастиря.

В монастирях проживав мир люду, який відрікався від життєвих утіх, приймав клятви та обітницю молитись і жити по святим божим заповідям. Ці божі заповіді зобов'язували допомагати бідним, надавати притулок бездомним, мандруючим. Такого народу в ті часи було не мало. Козаки, пограбовані чумаки, різна голота і сироти, кобзарі і лірники, такий мандруючий люд як вчителі та дяки, - всі тулились хто нуждою, а хто просто душею, під дахи монастирів.

Хтось на ранок брав свиту та помолившись йшов далі, а дехто затримувавсь, бравсь за якусь працю, за якусь службу чи ремесло.

Таких всіх тимчасових жителів монастиря в народі прозвали монастирниками.

Таким постійним монастирником, без сумніву, можна вважати мандруючого просвітителя, гуманіста та філософа, шукача для миру кращої долі – Григорія Савича Сковороду.

Біографи встановили, що Григорій Савич за своє життя проживав, або як він говорив – “скитався”, в більше ніж десяти монастирях, а вірніше, він одвідав всі монастирі, які зустрічалися йому на життєвому шляху.

Кожен, хто читав біографічні книги про філософа, звернув увагу на його неодноразову відмову прийняти чернецтво або зайняти якийсь службовий сан в церковній ієрархії.

Відмови були в Києві і Харкові, в Белгороді та Москві. З одного боку – відмови, а з іншого – він все життя пов'язує з вивченням релігії, Біблії, з спілкуванням з духовенством, з постійними відвідуваннями монастирів. Сам себе нарекає “вільним монахом”. Це так він сучаснику уявляється – послідовним, рішучим та вольовим. Та в його характері також були і протиріччя: була двоякість, яка мала другого – внутрішнього Сковороду. Яким він був, буйним чи веселим, жадібним чи щедрим, віруючим чи атеїстом, ми ніколи не дізнаємось. Одне ми можемо з певністю про нього знати і сказати про те, що він, той другий, був філософом, мудрецем, поетом.¹ І ми можемо лише уявити, як було

важко спілкуватися першому філософу з другим. Та це пояснює ряд дивних описань з біографії Сковороди, інколи які теж заперечливі, нісенітні. І це протиріччя надихало його на інше, супроводжувало його все життя.

Михайло Ковалинський в біографії про свого друга і наставника Григорія Сковороду пише:

“В конце пути своего почувствовал он побуждение ехать в то же место, откуда поехал к другу, хотя совершенно не расположен был. Слобода Ивановка помещика Ковалевского было то место пребывания, где несколько времени жил он прежде и куда прибыл скончать течение свое”.

Такі ж незрозумілі і інші непоодинокі випадки в його характері.

На диво, і в послідовності його творчості, де наче обґрунтовано все до гвинтика, вчений людина знаходить боротьбу духа в протиріччі між добром і злом. Сковорода, безперечно, мав бунтівний характер, в ньому жили бунтівні боги, яких стримувала нісенітниця бунту.

Г.С.Сковорода

“Не нужна ему война”. Песнь - 20-я

Нареченная Сигор.

В сем маленьком, но высоком градикъ
пирует Лот со дщерьми:

*Во градъ бога нашего,
в горь святъй его; уподоблю его мужу мудру,
основавшему храмину свою на камень.
Кто взыйдет на гору господню?*

Кто сердцем чист и душею,
Не нужна тому броня,
Не нужен и шлем на шею,
Не нужна ему война.
Непорочность – то его броня,
И невинность – алмазна стьна.
Щит, меч и шлем ему сам бог.

О міре! Мір безсовѣтный!
Надежда твоя в царях!
Мниш, что сей брег безнавѣтный!
Вихрь развѣет сей прах.
Непорочность – се тебѣ Сигор,

И невинность – вот небесный двор!
Там полещи и там почій!

..... 181 .....

Сей свят град бомб не боится,
Ни клеветничіих стръл,
И хитрых мин не страшится,
Всѣгда цъл и не горъл.
Непорочность есть то адамант,
И невинность есть святой то град.
Там полещи и там почій!

В сем градъ и врагов люблят,
Добро воздая врагам,
Для других здравіе гублят,
Не только добры другам.
Гдѣ ж есть оный толь прекрасный град?
Сам ты град, з души вон выгнав яд,
Святому духу храм и град.

Він шукав в іншому вихід, а не в бунті. Шукав істин в релігії, в Біблії, шукав та не знаходив.

Ось як пише про це біограф Леонід Махновець.²

“Учення про “три мыры” розвивалося у Сковороди поступово, воно досить несподіване і навіть химерне з погляду логіки, але виникло не випадково. Воно є свідченням і виразом тієї грандіозної логіки феодально-релігійної ідеології у XVIII ст., що відбувалося під натиском насамперед раціоналізму та матеріалістичного – природничих ідей, виразом ідейних суперечностей свого часу. Ці суперечності проявлялися і в свідомості, поглядах і намірах Сковороди.”

Та й не диво. Який, то був час?!

Царизм вбачав вихід із занепаду після петровської пори один: примусити людей працювати, закріпивши їх за сильнішими, даючи сильнішим на це всю владу. Це як показав час спрацювало. Але відкинуло наше суспільство на багато років назад.

На відміну від народу, який не хотів втрачати волю, бути закабаленим і який піднімав бунти, як Пугачов (1773-1775pp), Гайдамащина та й взагалі різні повстанські рухи, Григорій Савич Сковорода шукав, закликав до створення мирного “щастія”.

Важко зрозуміти, яке саме писання філософа Сковороди найбільш реально “обличає” “мірские бремя” –

-“что есть злость, благодать, нужность, вольность”

-“кто же превратно шествует, развращенно ходит?”

-“И что путь к счастью не что иное как божественное супружество премудрости сией ..... 182 ..... мужественной крепостью-добродетелью”

-“Без сих крыл никоим образом нельзя выбратся и взлететь к благополучию”³

І все це в його творах словесним водоспадом ллється через думки.

Г.С.Сковорода

“Думка думку закликає”. Песнь - 11-я.

*В конец сего: Бездна бездну призывает, сиречь:
В законъ господни воля его. Дал бы ти воду живу,
воль – волю и безднь твоей бездну мою.*

Нельзя бездны окіана горстью персти забросать,
Нельзя огненного стана скудной капль прохладжать.
Возможет ли в темной яскинь гулять орел?
Так, как в поднебесный край вилетъв он отсель,
Так не будет сыт плотским дух.

Бездна дух есть в челоуць, вод всъх ширшій и небес.
Не насытишь тьм вовьки, что пльняет зрак очес.
Отсюду-то скука внутрь скрежет, тоска, печаль,
Отсюду несытость, из капли жар горшій всталь.
Знай: не будет сыт плотским дух.

О роде плотскій! Ньвежды! Доколь ты тяжкосерд?
Возведи сердечны вьжды! Взглянь выпрь, на небесну
твердь.

Чему ты не ищеш знать, что то зовется бог?
Чему не толчеш, чтоб увидеть его ты мог?
Бездна бездну удолит вдруг.

Всі філософські повчання, всі думки його проходять над нами в його словеснім водоспаді і течуть, і летять в безодню наших думок. Вони як пасхальний хліб, паска, повинні бути освячені кожною прірвою поколінь і мати на ці покоління добродійний вплив. Як в пасках, так і в творах філософа є свої родзинки. Це постійний супровід біблійних цитат і взагалі його описи поєднані з міфологією, з релігійними питаннями, на які постійно його герой – Григорій, чи Варсава,- дає відповідь.

Біблійна тема така велика, що нашому сучаснику і так важко розуміти та читати його твори, а з релігійним викладом - тим паче. Зрозуміло, що Сковорода свої твори творив насамперед для релігійних осіб. Бо ці релігійні та церковні чини мали неабиякий вплив на верховенство влади.

Ось він через ці “святі” голови і мріяв – якимось “щастям” наші “грішні” голови наслати. Та далі ми зрозуміємо, що монастирі того часу були осередком, де ці “святі” голови творили новий світ.

Яким чином Григорій Сковорода міг зрозуміти, міг побачити в короткому відрізку часу таку прогресивну на той час думку?

Навчаючись з перервами в Києво-Могилянській Академії (1734-1745pp), він не міг наповнити свою чашу знань. Тому узгоджуючи його інтереси з державними, його направили на п'ять років за кордон в Токійську комісію, яка займалась організацією виробництва високоякісних вин як для царського двору, так і для церковників.

За кордоном, згідно з домовленістю, він мав бути півчим при Успенській церкві та обслуговувати православних на виноградниках, до яких треба добиратись де пішки, де возом. З цією церквою він мандрував по всій Європі. Відвідав Польщу, Угорщину, Німеччину, Італію. Побував в таких містах як Відень, Будапешт, Братислава, Рим, Венеція, Флоренція та в інших.

Біограф Махновець вказує про якусь невідому і нині, особисту місію Сковороди. Адже дяка чи попа можна було прилучити без особливих запрошень. Всяк піп чи дяк мав би собі за велику честь таку державну службу.

Вбачається, що Федору Степановичу Вишневському, головному правителю цієї комісії, генерал-майору, потрібна була чесна, високоосвічена молода людина, яка ще не була б замкнута, не зламана отією світською брехнею і з якою можна було б порадитись та відпочити душею. До речі ж, Вишневський дуже любив співи та музику. Таку людину Федору Степановичу хтось із друзів і порекомендував в образі Сковороди. Зі слів Л. Махновця: “Інакше важко пояснити, чому

Єлизавета відпустила з капели такого талановитого співака, музику, композитора”.⁴

Служба не обтяжувала Сковороду, він займався навчанням, удосконаленням знань з латини, вивченням філософів, знайомством з вченим світом тих місць, де перебував. Та, головне, мандруючи Європою він бачив, міг порівняти, наскільки ми віддалені від європейських держав, бідні не лише матеріально, а й духовно. І що саме на пам'ять його душі не могло не запасти, - це те, що в багатьох державах створювалася нова форма правління.

Цей тип “вольності”, “сродной праці” був ними вистражданий століттями, ще з часів інквізиції. Ми не будемо називати імена, але в Західній Європі є ряд імен, які пов'язані з установами нового типу державності, і ці імена, як правило, і є провідними іменами діячів церкви, монастирів.

Так, читачу, саме в організації різних змін державних нововведень XVIII ст. приймали участь в ряді західних держав монастирі та братства.

А деякі західні держави після повалення монархії переймали устрій життя великих монастирів і люди починали жити по божим заповідям. Це був перший такий собі демократичний устрій життя.

Та втім, можливо, і причина пунктуальності в німців, особливого порядку та чистоти в деяких західних країнах Європи.

Відчуваю, твою здивованість, читачу. Ти у відповідь можеш мені назвати ряд діячів, вчених, філософів Європи, які взагалі вбачають в релігії, Біблії зняряддя, такий собі батіг, в руках сильних для тримання в покорі народу. Ти мені нагадаєш слова просвітителя XVIII ст. Вольтера (1694-1778) –“Якби бога не було, то його слід було б вигадати”. І в самого Сковороди ти знайдеш рядки, де він із зневагою ставиться до Біблії, релігії, монастирської братії.

Відповідь буде, читачу, словами Григорія Сковороди: “Претрудно быть злым, легко быть благим”.

Ми з тобою, читачу, не сперечаємось, а ведемо мову про добрі справи, про добродійні наміри духовенства.

Після повернення Сковороди із-за кордону (1750р) йому доручають викладати поезику в Переяславській семінарії. Впевнений в своїх “західних” знаннях у 1751 році пише курс лекцій з поезики:

-“Разсуждение о поезий и руководство к искусство оной” для читання в Переяславській семінарії.

Мов нате, мракобіси, прилучайтесь до західної культури богослов'я. Та єпископ Никодим Сребницький так мовив: “Не живяще посреди дому моего, творяй гордыню”.

Все ж Сковорода поступається своєю гординою та продовжує навчання у Київській академії, в богословському класі (1751-1753рр)

Більше того, він пише в червні 1753р. вітальну пісню новоприбулому єпископу Іоанну Козловичу. Цю пісню ми прохаємо тебе, читачу, теж прочитати і звернути увагу на те, що це є найперший датований твір поета Григорія Савича Сковороди. Чи були до цього у нього поетичні твори?! Думаємо, що ти сам, читачу, ствердно відповіси – так! Бо як же він міг викладати поезику ще й писати різні циркуляри, та не творити вірші, самому не складати їх?!

Г.С.Сковорода

“Єпископу Іоанну Козловичу”. Песнь - 26-я.

Єпископу Іоанну Козловичу,
входящому во град Переяслав
на престол єпископській из 1753 года.

Из сего зерна:

*Тако да просвѣтитя свѣт ваш пред челоуѣки,
яко да видят ваша добрая дѣла...*

Поспѣшай, гостю, поспѣшай,
Наши желанія увѣнчай!
Как мусикійскій сличный слух
Сладостю тѣло и движет дух,
Так всежеланный твой приход
Цѣлый подвигл град и весь народ.

Граде печальный Переяслав!
Часто сиротство твое дознав,
Измѣну вышняго смотри.
Се свѣтлый день тебе озари,
По волнам твой корабль шалѣл,
Се в корабль паки твой кормчій сѣл.

Он путь управит до небес,
Преднося Христовых свѣт словес.
В нем весь духовный узриш плод,
Как в чистовидных зеркаль вод,
Агнцу послѣдуя Христу,
Кротко очистит нечистоту.

Он и дѣлом и языком
Исцѣлит дух твой, язвлен грѣхом.
Сколько честнѣйшій плоти дух,
Сколько земнаго небесный круг,
Столько душевных враг страстей
Превозвышает плотских врачей.

Христе, Источник благ святой!
Ты дух на пастыря излїй твой,
Ты будь ему оригинал.
Чтоб, на его смотря, поступал
Паствы его всяк человек,
И продолжи ему щастлив вѣк.

“А далі – йду у світ; лови мене, читай і розумій як я учу тебе”, - так би, ймовірно, мав би говорити Григорій Савич. Він іде учителювати. Але і сам постійно продовжує навчатись. Своїми знаннями Григорій Сковорода закликає всіх вчитись творити добро, бути задоволеним щонайменшим.

Він теж веде такий бідняцький спосіб життя. Відмовляє собі у всяких не лише примхах, але обмежує себе і в багатьох життєво-фізіологічних потребах, в таких як сон, їжа та в інших матеріальних благах. Він навіть відмовляється від шлюбу. По-різному, але фольклор переказує, що десь у Валках Сковорода мав наречену. Та постало питання, в якому мав поступитись своїй гордині і пристати у підданство до церковної єпархії. Можливо, будь-який інший зять мав би це за благо, але Григорій – за блато.⁵

В однім він вбачає втіху – в прагненні продовжувати наповнювати чашу знань, а потім з цієї чаші ці знання розливати в чаші знань своїх

учнів, розкривати їхні таланти, їхні можливості щось у цьому світі знати і творити згідно з власною чашею знань.⁶

І свої знання Сковорода наповнює в загальну чашу знань для молодого шляхетства, пише для них у 1768р. такий невеличкий навчальний твір.

“Начальная дверь ко христiанському добронравiю.” Де свої знання виклав про божі заповіді, де назвав Бога – «совістю», «істиною», «умом» та іншими моральними принципами, які потрібні були цим молодим майбутнім священнослужителям.

Та світ сильних застрахавсь таких добрих знань, і почали, - та ні - накинулись цькувати, шпигувати, оббріхувати.

В котре його розпинали, як Ісуса, і гонили. Чи міг Григорій Савич уникнути цих злих демонів долі?! Дуже легко. Йому потрібно було б відмовитись, визнати своє писання помилковим, і писати так як вимагає релігійна догма. І в котре вже філософ Сковорода наче вступає в дорогу. Залишає мирські справи та йде “волочитись”⁷ миром.

“Не пойду в город богатый”. Песнь-12-я

Г.С.Сковорода

ПІСНЯ ДВНАДЦЯТА

Переклад зі староукраїнської Гната Хоткевич.
(на текст “блаженні нищіі духом”)

Не піду я до багатого міста – буду жити на полях,
Буду свій вік вікувати там, де тихо час іде.
О діброво! О зелена! Мати моя рідна!
В тобі життя звеселене, в тобі спокій, тишина.

Славні міста спихають чоловіка на море печалі,
Широкі, гарні ворота ведуть у гірку неволю.
О діброво! О зелена... і т.д.

Не хочу їздити морем, не хочу гарної одежі,
Бо під нею криється горе, сум, страх і мятеж.
О діброво... і т.д.

Не хочу, ідучи за барабаном, воювати міста,

Не хочу і в статським чині лякати маленьких чиновників.
О діброво... і т.д.

Не хочу і наук нових, окрім здорового розуму,
Окрім наук Христових, в котрих солодиться душа.
О діброво... і т.д.

Нічого я не хочу, окрім хліба та води.
Бідність мені приятель, ми з нею давно свати.
О діброво... і т.д.

З усіх маєтків тілесних – спокій та свята свобода,
Окрім вічностей небесних – тільки одно таке життя
для мене є святим.
О діброво... і т.д.

А коли б до тих усіх благ додати ще побіду над гріхом
То не знаю, *що* й могло би бути краще.
О діброво... і т.д.

Здоров будь, милий мій покою! Вовіки ти будеш мій.
Добре мені бути з тобою. Будь ти вовік моїм, а я твоїм.
О діброво! О свободо! Тут я тільки став мудрим.
Сюди тягне мене моя природа, тут хочу я й умерти.

Але Сковорода продовжує реалізовувати свою мету пізнання щастя. А «Стремится к добру – значит быть на дороге».⁸ І він вибирає собі дорогу - ходіння по селах, слободах, шляхах, містах, навіть – до монастирів, а також Сковорода продовжує своє вчительське ремесло, навчає людей бути щасливими в малім, в “сродной” праці. Особливо впливові на той час були монастирі. Подаємо перелік монастирів, в яких перебував Григорій Савич Сковорода. Ми не будемо особливо розповідати про ці монастирі. Звичайний перелік, та все потім.

1. Недалеко від села Чорнух, під Лубнами мався **Мгарський монастир**. Ймовірно, це був перший монастир на шляху

Сковороди, до якого він ще підлітком бігав і який мав на нього знаковий вплив.

2. **Київські монастирі**, Києво-Печерська лавра.
3. **Московські монастирі** та Троїце-Сергієва лавра.
4. **Монастирі, які він відвідав за кордоном.**
5. **Михайлівський Переяславський монастир.**
6. **Монастир св. Миколая** (Белгород).
7. **Училищний Покровський монастир** (Харків).
8. **Преображенський Старохарківський монастир** (Курязький) (1767).
9. **Троїцький монастир** за 4 версти від Охтирки (1770).
10. **Святогірський монастир**, що знаходивсь за 30 верст від Ізюму (1781).
11. **Три місяці в монастирі Китайська пустиня**, де також був ігумен-брат Іустин Звіряка. Недалеко від Києва. (1770).
12. **Вознесенський монастир.** Знаходивсь за 15 верст від Харкова в селі Хорошево, ігуменою була Марфа Авксентьева. Монастир цей був за декілька кілометрів від села Бабаї, в якому деякий час проживав Григорій Сковорода, саме тут він завершив у 1774 році написання 15 байок із циклу “Басни Харьковскія”.

Але ж яке відношення мав філософ до цього Вознесенського монастиря? Справа в тому, що у листах своїх Григорій Сковорода згадує про переписку з ігуменою монастиря Марфою. Про цю переписку згадує Леонід Махновець “Григорій Сковорода” – ст. 243...: “Якщо де-небудь збереглися архіви цього монастиря, і якщо Марфа туди передала листи Сковороди, - їх варто шукати.”

Небагато збереглось із пера Сковороди, де пишеться про жінку. А тут ігумену Марфу він не те що згадує в листі до Якова Правицького, а називає її духовною матір’ю.

І тут постане у читача питання: якщо ігуменою була жінка, тож і монастир був жіночим? І як міг бути тут присутнім чоловік?

Хоч і йшли до монастирів під захист та опіку цілими селами, слободами, головним завданням було не лише самим праведно жити, а надихати і інших до процесу самовдосконалення.

Вознесенський монастир теж був підвласним духу тієї епохи, і філософа Сковороду приймали там як праведного монастирника. Ймовірно, не одна бесіда відбулася там з ігуменою Марфою, жінкою, яку Бог наділив не лише смиренням та розумом, а і розумінням гріха у смиренні розуму. Тому під впливом їхніх

бесід і злітали з пера Сковороди такі жорсткі правдою філософські байки.

13. Покровський Сіннянський монастир. Для тебе, читачу, ми детальніше розповімо про виникнення цього монастиря.

“Сей Монастырик...” збудував за свій кошт сотник села Сінне Григор’єв, який був і першим ігуменом монастиря. Місце і дата заснування Покровського Сіннянського монастиря вже стерті з людської пам’яті часом.

Початок заснування села Сінне – 1601 рік. І заснування Сіннянського монастиря відбувається в XVII ст., коли ще і державності не було у нашій краї, коли його доля вирішувалася сусідніми державами. Мабуть, і сам монастир існував ще до козака Григор’єва та був під владою Речі Посполитої. Про це свідчить і опис царської грамоти⁹ даної Києво-Печерському монастирю у 1703 році, де сказано: “... велено в Ахтирском полку в Сеннянском уезде Покровський монастырь съ принадлежащими къ тому монастырю землями и лесами и мельницами и рыбными ловли и со всеми угодыями приписать к той Киевопечерской Лавры, которые отошли съ стороны Королевства Польського...”

Одну з давніх писаних згадок за монастир наводить автор рукописної книги “Сінне” 2001 рік - [Беляєв Микола Семенович].

Ще зовсім недавно, у 2004 році я зустрічався з Миколою Семеновичем, радився з ним про різні краєзнавчі питання, які виникали у мене під час написання «Скорої води». І ось, коли пишуться ці рядки, Беляєва Миколи Семеновича вже нема в живих.

Згадую наші з ним зустрічі. Чи-то в нього дома, чи просто на дорозі – завжди щирий, простий, уважний до поставлених питань. Беляєв Микола Семенович – історик, археолог, художник, краєзнавець, фотограф, вчитель-новатор, публіцист, автор ряду статей та книг, громадський діяч – та головне, мабуть, те, що своїм життєвим прикладом виховував патріотизм, любов до свого краю, до свого батьківського двору.

Вона відноситься до 1686 року із виписки “Смотренной книги городов Ахтырского полка” складеної за царською вказівкою піддячим Розрядного приказу Любимом Судейкіним. Із цих записів дізнаємось, що монастир находивсь між селами Сінне та Рясне. І що їхати з Рясного до Сінного треба п’ять верст, а по дорозі на третій версті біля лісу і находивсь цей монастир.

Якщо досліджувати сучасні дороги між селами Рясне і Сінне, то особливої уваги варта ґрунтова дорога зі східної сторони села Сінне. Напрямок її північно-східний. Проходить біля Малиженського лісу, біля села Мала Писарівка, села Рясне і входить в село Лютівка. Відстань цієї дороги між селами Рясне та Сінне трохи більш п'яти кілометрів.

Якщо по цій дорозі і досліджував піддячий Л.Судейкін наш край, то зрівнюючи його опис - розташування самого монастиря знаходилось між слободою Мала Писарівка і Малиженським лісом. Точніше біля Малиженського лісу. Та за саме місце знаходження монастиря є спір, як між простими любителями-краєзнавцями, так і між вченими-дослідниками історії нашого краю.

Дехто доводить, що місце монастиря знаходилось в слободі Мала Писарівка. Покажуть, де були печерки, келії самітників. Та й село Мала Писарівка і до цього часу в народі називають “монастирем”. Хоч розташування монастиря в самій слободі не могло бути ще з тієї причини, що “братія” шукала віддаленого місця від села, де можна б було усамітнюватися. І це вже згодом – у жовтні 1867р. був створений поблизу слободи Мала Писарівка в селі Рясне, так званий Свято-Дмитрівський монастир (Див. рідний край, ст. 544).

Невеличкий опис Сіннянського монастиря мається у Філарета Гумілевського, в його “Монастирях”. Навколо монастиря був посаджений великий сад з яблунь, груш дулевих, слив і вишняків. Вказується, що монастир мав дві церкви – “Покрови Богородиці” та “Апостолів Петра і Павла”. Вся ця монастирська столиця мала дерев'яну огорожу.

Зокрема необхідно відмітити, що хоч у ті часи і переважали чоловічі козацькі монастирі, що було зумовлено потребою в захисті краю від татарських пограбувань, але Покровський Сіннянський монастир вів до змішаного способу монастирського життя цілими сім'ями, селами, слободами.

Про це по-різному описують історики. Філарет описує скарги, в яких значиться, що “братія” живе “повольно” за своїм народним звичаєм в Малиженській долині.

Чим глибше вивчаєш історію Покровського Сіннянського монастиря, тим більш виникає уява про це монастирське створіння, створення казкової країни “щастія”.

І приходять на спогад описана Михайлом Ковалинським зустріч філософа Сковороди з “братією” одного Київського монастиря.

Знайомі “братчики”, колишні “спудеї” оточили гостя. Давай його напутувати залишити грішний мир і перейти до їхнього смиренного монастирського святого життя. На що філософ їм відповів, що святість смирення, доброта не є нормою закону, що від світу не сховаєшся за рясу та за сан, що не потрібно обкраювати “щастіє” в якусь то вигоду. Воно повинно вільно жити. Життя потрібно таке, щоб святість добродієності вільно жила в серці, в душі, в кожній простій людині.

Тому і виникали такі артільні монастирські общини. Не мир йшов до монастиря, а монастир – до миру.

Ось чим володів цей монастир за відомостями 1787р:¹⁰

“самої землі було за 4000 га, окрім землі він володів вигоном, садами, ставами, слободой Мала Писарівка, пасіки, було 100 підданих.”¹¹ Володіння монастиря сміло можна порівняти не тільки з володіннями поміщиків, а і з володіннями недавніх колгоспів, чи радгоспів, чи з нинішніми найзаможнішими фермерами. Історики, описуючи це монастирське володіння називають його найбільшим, найзаможнішим аграрним володінням в Ахтирському полку того часу.

У 1780 році було назначено проведення передачі намісництва. На цю церемонію прибув і Григорій Сковорода. Чому?

Біограф Л.Махновець вказує¹², що ігуменом того монастиря був брат Іустин Звіряка. Це була обдарована людина, добре знала латину, різні науки. До того він був ще і друкарем в Києво-Печерській лаврі. Те, що це була обдарована людина, також свідчить і той факт, що Сковорода звертається до ігумена оцінити його творчу працю, написану ним тут же в монастирі, - “Книжечку о чтении священного писания, наречена жена Лотова”.

В листі до свого друга філософ описує свою образу, в якій свого родича називає звіром – “А ти може не зверь...”

Те, що він пише ще в цьому монастирі Песнь-30-ю, яка стала заключною “Сада божественных песней”, теж свідчить про його творче самопризнання. В цій пісні своє життя порівнює з життям Епікура, а життя Епікура – з життям Христа.

“Козля цапом стало”. Песнь-30-я.

“Козля цапом стало”. Песнь-30-я

Из сего древняго стиха:

Τῆς ώρας ἀλόλαυε, ταχύ γάρ πάντα γηράσχει:
«Εν δέροϋ έξ έρίφου τραχύν έδηχε τράγον».

Сирьчь:

Наслаждайся дней твоих, все бо вмаль старьет:
В одно льто из козленка стал косматый цап.

Осьнь нам проходит, а весна прошла;
Мать козленка родит, как весна пришла.

Едва льто запало, а козля цапом стало,

Цап бородатый.

Ах, отвержем печали! Ах, вьк наш краткій, малый!

Будь сладкая жизнь!

Кто грусть во утробь носит завсегда,

Тот лежит во гробь, не жил никогда.

Ах, утьха и радость! О сердечная сладость!

Прямая ты жизнь.

Не красна долготою, но красна добротою,

Как пьсьнь, так и жизнь.

Жив бог миросердый, я его люблю.

Он мнь камень твердый; сладко грусть терплю.

Он жив, не умирая, живет же с ним живая

Моя и душа.

А кому он не служит, пушай тот, бьдный тужит,

Прямой сирота.

Хочеш ли жить в сласти? Не завидь нигдь.

Будь сыт з малой части, не убойся вездь.

Плюнь на гробныя прахи и на дьтскія страхи;

Покой – смерть, не вред.

Так живал афинеийскій, так живал и еврейскій

Епикур – Христос.

14. Знаменний 1794 рік. 1 місяць. Курська обл. Останній –
Знаменський монастир, який відвідав Григорій Сковорода.

Якщо тобі, читачу, відомі монастирі, в яких побував Сковорода, окрім перелічених вище, то це свідчить не лише про твою зацікавленість, про твої знання та інтелектуальний пошук, але і про те, що філософ безперечно відвідав на своєму життєвім шляху безліч монастирів, жив їхнім життям, ніс їм свій зміст божих заповідей любові. Мав філософ свої “сродности” в монастирськiм “життi”.

Час проживання в монастирях був різним – від декількох днів до декількох місяців. В багатьох монастирях він проживав по декілька раз.

Та ніхто не міг затримати, вдержати його на якийсь довший час, ніж він сам назначав.

Біографом М.Ковалинським описаний такий дивний випадок з життя філософа.

“Но вдруг приметил в себе внутреннее движение духа непонятное, побуждающее его ехать из Киева: следуя сему, по своему обыкновению, просит он Иустина, чтоб отпустил его в Харьков. Сей уговаривает его остаться. Григорий непреклонно настоит, чтоб отправитъ его. Иустин заклинает его всею святынею не оставлять его. Сей видя нерасположение Иустина к отпуску его, пошел в Киев к приятелям попросить, чтоб отправили его в Украину. Те удерживают его, он отговаривается, что ему дух настоятельно велит удалиться из Киева...

...и он, с неудовольствием отца Иустина, но с благовением духа, отправился в путь на другой же день.

Приехав через две недели в Ахтырку-город, остановился он в монастыре у приятеля своего архимандрита Венедикта... Тут вдруг получили известие, что в Киеве оказалась моровая язва, о которой в бытность его и не слышно было, и что город заперт уже...

Сердце его дотолє почитало бога, аки раб, оттоле возлюбило его, аки друг...

...и с того часа посвятил себе на сыновнее повиновение духу божию.”

Ми можемо мовити, що це дійсно був знак долі для нього, знак його гордині, новому життю. Мало вирішити – ось так житиму, - потрібно щоб це несло якийсь-то свій хрест, свою значимість.

Ось Григорій Сковорода і вбачив в цих подіях те, що, якщо Бог оберігає, - значить, ще потрібен і потрібна його місія. Що з нього повинно щось прорости нове, як з зернини.

**“Внешность естли не жива,
нов плод внутрь цветет”. Песнь-7-я.**

Воскресенію Христову. Из сего зерна:
*Единонадесять ученицы идоша в Галилею на гор,
амо же повель им Исус. Пасха!*

Кто ли мене разлучит от любви твоей?
Может ли мнѣ наскучить дивный пламень сей?
Пусть весь мір отбѣжит!
Я буду в тебѣ жить, о Исусе!

Веди мене с тобою в горній путь на крест;
Рад я жить над горою, брошу долню персть.
Смерть твоя – мнѣ живот,
Желчь твоя - сластей род, о Исусе!

Язвы твои суровы – то моя печать,
Вънец мнѣ твой терновый – славы благодать,
Твой сей поносный крест –
Се мнѣ хвала и честь, о Исусе!

Зерно пшенично в нивах естли согніет,
Внѣшность естли нежива, нов плод внутрь цветет.
За один старый клас
В грядущій лѣтній час сторичный даст плод.

Сраспи мое ты тѣло, спригвозди на крест;
Пусть буду звнѣ не цѣлой, дабы внутрь воскрес.
Пусть внѣшний сой изсхнет,
Да новый внутрь цвѣтет; се смерть животна.

О новый мой Адаме! О краснѣйшій сын!
О всегосвѣтный сраме! О буйства Афин!
Под буйством твоим свѣт,
Под смертью – жизнь без лѣт. Коль темный

закров!

З цього часу його творчість змінилась. Він пише ряд філософських трактатів, притч, творів-роздумів про Біблію, про істинне щастя. Все це пише, мандруючи в основному по Харківській губернії.

Безперечним фактом є те, що його знали, поважали, всюди чекали і всім було за честь мати такого гостя.

Сковороді особливо потрібна була і підтримка монастирів. Там він знаходив вільну келію, в якій працював з книгами монастирських бібліотек. А бібліотеки були значимі. Так відомо, що під час закриття Сіннянського монастиря книги були направлені в Харківський колегіум. Є описи про сильний книжковий фонд Преображенського (Курязького) монастиря.

Що там казати про бібліотеки Києва чи Москви, де не раз сидів поет-філософ за грецькими книгами.

Сучасник задасть справедливе питання, як це так, - єпископи, інші владики гонили філософа Сковороду, а ось монастирська братія вбачала в ньому якийсь фонтан "щастія". Як це так? Ця монастирська братія змогла зрозуміти його, як він сучасник, дивлячись на всі ці події, по буквах описані і переписані, і то все до нього не доходить, так багато і не зрозуміле.

Щоб усвідомити благо схильне ставлення до Сковороди, його розуміння монастирським миром, яке конче потрібне було філософу, необхідно зрозуміти історичну значимість самих монастирів.

Історія монастирів, так як і історія козацтва, сягає в сиву давнину ще Київської Русі та пов'язана насамперед з пошуками кращого, збудованого на правді, вільнішого життя. Перші монастирі виникають десь на кінець IX - початку X ст. Одним з найстаріших відомих монастирів є монастир св. Миколая на Аскольдовій горі (886р)¹³ (Див. Костомаров "Галерея портретів" ст. 28-29). Згідно з Костомаровим: "З того часу тут покладений був початок монастирського життя".¹⁴

Взагалі історія виникнення багатьох монастирів сягає в таку давнину, що тісно переплітається з корнями історії виникнення міст та сіл.

Дата заснування міста Харкова – 1654р., а вже десь за 30 років були побудовані кам'яні будинки,

- Покровський монастир.¹⁵

Але відомі нові твердження археологів, що в районі залізничного вокзалу були знайдені якісь гіпсові великі барельєфні картини, ікони, що притаманні монастирям. І все це є підставою того, що на цьому місці до появи Харкова був монастир або християнське поселення.¹⁶

Літопис за 1051 рік вказує на те, що побудова Києво-Печерської лаври відбувалася на зовсім пустім місці: "...бе бо лес тут велик..."

Побудова на пустих, незайманих місцях була притаманна і нашим слобідським монастирям. Та, на жаль, усамітнитись, заховатись від миру і молитись, жити з Богом не завжди виходило. Відбувалися постійні татаро-монгольські погроми. Була постійна потреба в допомозі нездоленим, пограбованому люду.

І приходилось створювати для захисту краю войовничі козачі монастирі. Козаки в цих монастирях шукали захисту прав, коли їх стали насильно закріпачувати.

За монастирським уставом чернець повинен був весь вільний час від молитов працювати. Праця ця була благодійна і не руйнівна для самої особи. Саму цю благодійну допомогу так просто і не надаси, якщо не будеш працювати. І чим більше бідаків, тим більш потрібно було допомоги, більш потрібно було працювати.

Ось далеко не повен перелік їхньої зайнятості.

Вони мали хліборобські землі, городи, баштани, сади, навіть виноградники, пасіки, хутори, сінокоси, скотарські двори, стави, озера, ріки, риболовні, млини та броварні, гончарні та інші майстерні.

На свої прибуткові кошти монастирі відкривали і утримували духовні семінарії; так, в 1727 році при Покровському монастирі міста Харкова було створено навчальний колегіум, який розквітав саме на кошти монастирів.

Монастирі також відкривали і утримували сільські школи, друкарні, шпиталі, братства. Допомагали різним чином бідним та убогим, направляли кошти на процвітання держави.

Стверджують, що в часи розквіту монастирів притулку і захисту в них шукав не лише простий мир, але також до них звертався за допомогою і сановитий люд: князі, різні козацькі старшини, гетьмани і, навіть, царі.

Що казати? Утворення монастирів високодуховними особистостями з пожертвами свого майна і подальшим безкорисливим життям протистояло особистому збагаченню, яке вважалось гріховним; і це надавало монастирям якийсь святий статус.

В XVII – XVIII ст. монастирі стали неабиякою економічною, культурно-духовною, матеріально об'єднаною силою. Але цій силі потрібні були свої поводитирі, сіячі доброї волі, бо і в монастирях теж кипіла власна бунтівна юшка. Юшка, якою і боялися обпектись ті, хто гонив Сковороду. А монастирська братія вбачала в особі старця Даниїла

Варсави¹⁷ свого пастуха, свого царя і отамана, які потрібні були для “бунту”.

Такий монастирський бунт мав відбутись не на крові, а – на зразок Європейського, на засадах мирних релігійних та монастирських нововведень в державні справи. Шалено швидко підняли голови священнослужителі. Ще вчора ходили до царя просити матерії на ризу, а сьогодні проявляють свої думки, думки хоч і не бунтівні, а благодійні, але ведучі до державних справ, та вимагаючі ряд корінних змін у цих справах, що не зовсім відповідало тодішній владі народу, царизму.

Недарма ж цариця Катя-2, ламаючи козацький устрій і вводячи кріпосне колонізуєче право в Україні, вбачала в монастирях небезпеку. Небезпеку в тім, що монастирі і надалі zostавались тією рушійною силою, яка могла ставити питання про відродження економічної сфери, незалежності і автономії України. Тому вона на кінець XVIII ст. всілякими хитрощами, своєю широкою владою навалилась і на них, все надбане монастирями забрала в казну, і, де змогла, там монастирі позачиняла, сіючи ворожнечу між ними.

Десь на поч. XIX ст. на Слобожанщині з 21-го залишилось всього 6 монастирів.

Монастирський вплив на соціальний устрій населення України був повалений, ліквідований назавжди, і надія на побудову мирного щастя, яку Даниїл Меїнгард¹⁸ плекав у своїх творчих працях, підступно була схоронена царицею і надія ця згасла. Саме тому, мабуть, після того мало започатковано філософом нових праць, Сковорода більше став наділяти уваги незакінченим творам.

Наступили ті часи, коли “Дух бодр, а тело немощно”.¹⁹ Настав час почитати. І тут він замовляє собі могильну епітафію:

“Мир ловил меня, но не поймал.”

По-різному світ прийняв і зрозумів цей напис. Одні вбачали його розкаяння, що скільки було у нього від миру різних пропозицій, і що мир не зміг його вставити на розум.

Інші вбачали іронію, насмішку над всім миром. Та зміст був той самий, що світ не зміг його вловити у свої тенета. Наводили в приклад його творчість.

Ми теж, стоячи на могилі поета, мислителя, музиканта, розповідача, філософа, монастирника Григорія Савича Сковорода – Даниїла Меїнгарда,- бачимо зовсім інше: що він цим висловом хотів мовити нам.

Це саме пов'язане з його життєвим служінням мирові, з прагненням мирним шляхом зробити людей щасливими. І хто собі щастя не бажає. І СВІТ намагався зрозуміти, ВЛОВИТИ філософію Сквороди, та, на жаль, не спромігся, все марно, НЕ ВЛОВИВ.

Г.С.Скворода

“Щастіє, гдѣ ты живеш?”. Песнь-21-я.

В конец сего: *Возвѣсти ми, его же возлюби душа моя;
Гдѣ посеши, гдѣ почишаеши в полудни?*

Щастіє, гдѣ ты живеш? Горлицы, скажите!
В поль ли овцы пасеш? Голубы, взвѣстите!
О щастіє, наш ясный свѣтъ,
О щастіє, наш красный цвѣтъ!
Ты мати и дом, появися, покажися!

Щастіє, гдѣ ты живеш? Мудрыи, скажите!
В небѣ ли ты пиво пьешь? Книжники возвѣстите!
О щастіє, наш ясный свѣтъ,
О щастіє, наш красный цвѣтъ!
Ты мати и дом, появися, покажися!

Книжники се всѣ молчат, птицы тож всѣ нѣмы,
Не говорят, гдѣ есть мать, мы же всѣ не вѣмы.
О щастіє... *и прочая.*

Щастія нѣтъ на земль, щастія нѣтъ в небѣ,
Не заключилось в угль, индѣ искать трѣбѣ.
О щастіє... *и прочая.*

Небо, земля и луна, звѣзды всѣ – прощайте!
Всѣ вы мнѣ – гавань дурна, вперед не ожидайте.
О щастіє... *и прочая.*

Всѣ я минул небеса, негли вдаль обрящу,
И преисподняя вся, негли его срящу.
О щастіє... *и прочая.*

Се мой любезны прескор, скачет младый елень
Вышше небес, вышше гор; крин мой – чист, нов,
зелен

О щастіе, мой свѣт ясный!
О щастіе, мой цвѣт красный!
Ты мати и дом, нынѣ вижу, нынѣ слышу!

Сладость его есть гортань, очи голубины,
Весь есть любовь и Харрань, руць кристаллины.
О щастіе... *и проч.*

Не прикасайся ты мнѣ, абіе мя срящешь,
Не обрътаймя извнѣ, абіе обрящешь.
О щастіе... *и проч.*

Ах! Обрати мнѣ твой взор: он мя воскреляет,
Вышше стихій, вышше гор он мя оперяет.
О щастіе... *и пр.*

Сядем себѣ, брате мой, сядем для бесѣды.
Сладок твой глагол живой, чистит мнѣ всѣ бѣды.
О щастіе, мой свѣт ясный!
О щастіе, мой цвѣт красный!
Ты - мати и дом, днесь тя вижу, днесь тя слышу.

В полдень ты спишь на горах, стадо пасеш в кринах,
Не в Гергесенских полях и не в их долинах.
О щастіе... *и проч.*

Ми вже писали про перший датований творчий твір – це Песнь-26-я. А останній?

-“Мир ловил меня, но не поймал.”

Це і є останній творчий доробок Г.С.Сковороди. Він не закінчений, твориться і по сей день, і краю його творчості не буде, і праця мислителя Сковороди над ним вічна.

Це пояснює, чому Сковорода заповів не встановлювати на його могилі хреста. Що таке хрест? Це передусім символ кінця життя, інколи, говорять – “поставити на цьому хрест”. Отже, - кінець якійсь справі, якійсь меті.

Мету Григорія Савича не просто зрозуміти, і він, щоб його мета вічно стукала до людських сердець, заповів поховати його без хреста і зробити на могилі такий не ясний, зухвалий, грішний напис. Цей напис – як вічне гасло: мов, я тут, беріть, ловіть мою мету і живіть з нею щасливо. А чому вічно, чому цьому лову не може бути краю? А тому, що люди без надії щасливіше жити далі не зможуть, бо інакше - перестануть бути людьми. Бо як дійдуть до цієї мети, значить, її вже не буде, а для чого далі жити не відомо, -отже, ми її будемо вічно ловити і ніяк не вловим.

Бо такий наш хрест - ми ніколи не зможемо бути повністю щасливими. Але у людей не вгасає бажання шукати мету життя, віру в краще щастя. В філософа ця тема мети не раз і оповідається. Багато людей зададуться питанням: якщо до щастя не можливо дійти, якщо знаєш про те, що це не можливо, то для чого про це писати і писати так не зрозуміло та складно... Що прямо не завжди те, що ми бачимо, не є тим, що ми бачим.

Та ось як пише Сковорода в одному із своїх творів “Бъседа –1-я”:

“Есть, что мнится правым, но существом криво. И есть, что мнится развращенным, но естеством правое. Если закаулок ведет к правоте, по концу своему прав есть. Но косоглазый тот прямик и крючковата есть простота, отверзающая перспективу и архитектуркой мост прямо во град лжи. Конец делу судья”.

Одним словом, для людей писання філософа – це якась “абракадабра”. Ми можемо зрозуміти цю можливість такого складного за змістом написання філософських творів. Вивчення латини, богослівних наук і багато чого іншого, обов’язковість всіх розрахунків без елементарного калькулятора, - все це в ті Сковородинівські часи тренувало, ускладнювало пам’ять людей. Навіть у простих учнів виникали ігри слів та звуків, розмови незрозумілими для сторонніх мовами, ігри цілими реченнями. Доходило до того, що учні розуміли одне одного, тобто виникали такі собі штучні мови. Це пояснює можливість заумно писати.

Дійсно, треба визнати: писання Григорія Сковороди особливо складне, часом самому собі протирічливе, зовсім не зрозуміле. Можливо, це і є однією з головних причин, що вчений люд, мудреці і

філософи нашого часу страхаються робити переклади його творчості на українську мову, пояснень таких простих, щоб школяреві було зрозуміло і цікаво їх читати.

А поки що, ми як ті “кури” в його писанім “уметі”²⁰ шукаємо зерна істини...

...Життя людське, ти є стихія!

І живемо ми у цьому світі тлінно, тихо, стало і слухняно, - як у монастирі.

І мало відаємо, що таке наше людське життя є наймогутнішою стихією, - стихією, що руйнує наш же світ.

Світ, в якому вже є Чорнобиль, Озонова дірка, СНІД, війни, теракти, катастрофічні руйнації екології.

Світ, в якому ще сперечаються з ним, з світом, “люди не з цього світу”, які і є монастирниками в нашій домі; якраз вони і не дають доруйнувати світ до тла.

Село Малижено і Г.С. Сковорода. (історична довідка)

Село Малижено (нині Писарівської с/р Золочівського району Харківської області) засноване у 1768 р. полковником Ф. Осиповим-Перекрестовим. Співвласницею села була родичка Перекрестових І.Д. Смаковська (згадується в документах 1773 і 1785 рр.). 1783 р. село продане Коновніцину, майбутньому героєві війни 1812 р. Пізніше, однак, родич Перекрестових Лісницький відсудив маєток, а 1820 р. продав його поміщику Павлову. У 1823 р. він звів головний будинок садиби і церкву. На території садиби є також флігель, датований за архітектурними ознаками кінцем XVIII початком XIX ст. Старожили звать його “будинком Засядьків”, приписують спорудження теж Павлову (хоча попередніх власників маєтку не пам’ятають). В першій чверті XIX ст. серед співвласників села з’явилися поміщики Засядьки. До цієї родини вихідців з запорізької старшини належав Олександр Дмитрович Засядько - видатний російський військовий діяч, один з винахідників ракетної зброї.

У 1917 р. згаданий флігель належав поміщиці Засядько, до якої перейшов від Павлова. В селі пам’ятають двох дочок поміщика Засядька, що займалися лікуванням травами. Після революції вони переїхали до Харкова, а одна з них в роки фашистської окупації повернулася до села.

Нині обидва поміщицькі доми належать будинкові престарілих. Церква стоїть напівзруйнована. Всі три споруди охороняються як пам'ятки архітектури.

Недалеко від панської садиби на схід від села лежить виселок Горбанівка (засноване 1923р.). Біля його північної околиці знаходиться урочище Гриців (Грицьків) яр, (інший яр з такою ж назвою є на південний захід від села). За легендою (найдокладніше передають 1989 р. корінною жителькою Горбанівки Лідією Іванівною Крутоус), в давнину в селі бував один дивний чоловік, якого селяни називали “співець Савич” або “Монах” (бо він не одружувався). Йдучи з Сіннянського (Писарівського) монастиря до Малижено, він часто спинявся в цьому яру. Уподобав тут собі печерку під кручею (прозваною відтоді Савичевою горою) біля криниці, з якої брали воду до садиби. Він грав на сопілці і його слухали дві чи три панночки – дочки поміщика Засядька. Лише пізніш селяни довідалися з книжок, що цей Савич був Григорій Сковорода.

У Сіннянському монастирі, ліквідованому 1788 р., Сковорода був у 1780р. Там він склав останню 30-ту пісню з циклу “Сад божественних пісень”. В сусідній Пан-Іванівці перебування поета засвідчене у 1790 та 1794 рр. (листи до М.І. Ковалинського, складена останнім біографія мислителя). У 20-30-х роках записана в Пан-Іванівці (Сковородинівці) легенда про те, як Сковорода під час бенкету в Ковалівських чарами згасив пожежу, що спалахнула в сусідньому Малижено.

Вище згаданий флігель міг існувати ще за часів Сковороди. Можливо, ім'я пізніших власників будинку - Засядьків – заступило в легенді ім'я сучасників просвітителя (Перекрестових, Коновніциних або Смаковських).

Нині яр заріс лісом, люди його рідко відвідують. Савичева гора опливла, печерка зникла. Криниця раніше була забрана в 6-кутний зруб діаметром до 1,5 м, але тепер все замулилося, заросло осокою, і місце виходу джерела простежується лише за скупченням ряски. Воно знаходиться біля північного схилу, яру, під кущем вовчої ягоди, приблизно за 80 метрів на схід від того місця, де до яру спускається досить широка стежка (єдина на цьому боці яру). Савичева гора – це ділянка стіни яру, трохи західніше джерела, обмежена зі сходу неглибокою промоїною. Ближче до центру яру знаходиться ще одне джерело, впорядковане в 1980-х роках Л.І. Крутоус та Іваном Пилиповичем Романенко (харківянином, родичі якого живуть в

Горбанівці). Л.І. Крутоус нещодавно померла, у виселці живе її дочка Надія Іванівна Крутоус (Попова).

Гриців яр нагадує інші улюблені місця Г.С. Сковороди в Бабаях та Гусинці: глибокий лісистий яр з прохолодженою криницею на дні. Нинішній ліс в яру, щоправда, недавній, повоєнних часів.

17.05.2004

*Д.М. Дудко,
зберігач літературно-меморіального музею Г.С. Сковороди,
кандидат історичних наук*

Руїна малиженської церкви – пам'ятка архітектури і нашої долі.

Село Писарівка

Як не чарівна назва села Писарівка, Але в народі існує інша назва цього села – Монастир.

В “Скорій Воді” ми не раз згадуємо село Писарівка. Тому доречний буде хоч невеликий опис історії села.

Жителі села Писарівка порадили звернутись за допомогою до місцевого вчителя історії. Кобець Леонід Семенович запросив до школи, до класу-кабінету історії. На стінах класу експозиція малюнків про краєвиди села, колишньої дерев'яної церкви.

Леонід Семенович надав мені матеріали своєї праці по розвідці історії села:

- Село Писарівка Золочівського району Харківської області розташоване на обох берегах неширокої в цьому місці річки Мерло, за 22 км, від районного центру на північний захід. За півтора кілометра на південь від села проходить Муравський шлях. Село простягається з південного сходу на північний захід на 6 км. Населення близько 820 чоловік. Площа 3,05 км. Село нині Писарівської селищної ради.

Тут знаходяться центральна садиба СВК ім. Фрунзе, загальноосвітній заклад I-III ступенів, лікарня, аптека, торговельний центр, бар, корчма. Є бібліотека, будинок культури.

Південно-східна частина села носить назву Бабаки. Крім цієї є інші народні назви: Новоселиця, Стінка, Прогоня, Кропив'янка.

Перша згадка про село знайдена в “Списках населения мест по сведениям 1864 года”, що видавались в Харківській губернії

Говориться, що село Писарівка Мала (монастир Сіннянський) Богодухівського повіту. Село державне, при семи ставках, від Богодухова 18 верст, дворів 237, чоловіків 694, жінок 727, церква православна - 1.

Ще раніші відомості подає в своїх “Історіях.” виданих в 1882 Щелков К.П. Він вказує, що в селі Писарівка Мар’їнська. Мерлі, в 1728 році вже була церква Іоана Воїна.

В 1839 році при церкві була збудована дзвіниця. Найбільший дзвін 72 пуди, а всього дзвонів 8-9.

В 1868 році збудована дерев'яна церква – Покровська. На жаль в 1997 році вона згоріла. Зараз на її місці побудована цегляна церква за планом, що нагадує попередню.

А Семенов в своїй роботі “Россия” том 7 стр.316 видання 1909 р. пише, що село при річці Ломакіній мало населення до двох тисяч і в селі була Покровська церква, яка була головним храмом Покрово-

Синянського монастиря заснованого сінянським сотником Васи́лієм Григорієвим не пізніше 1682 року. Приблизно ця доба і вважається роком заснування села.

Радянська влада в селі встановлена 1 січня 1920 року. Створений ревком М-Писарівкської волості Богодухівського повіту. З цього часу до 1923 року організуються різні форми землеволодіння: ТСОЗи, артiлі, комуна. Але з різних економічних причин до 1923 року вони розпадаються і селяни одноосiбно обробляють землю. І тільки з поширенням загальносоюзної колективізації в селі в 1929 році з'являються перші примусово створені колгоспи: “Нове життя”, “1 серпня” та інші.

На кінець двадцятих років в Писарівці налічується 4995 жителів. Суцільна колективізація косою пройшла по жителях села. Достовірних даних про втрати немає, але зі спогадів учасників цих подій сім'ї, які не мали в своєму господарстві корів, практично вимерли або залишили село назавжди.

І сьогодні в навколишніх селах проживають численні родичі односельців, які в той важкий час покинули село –

На останок запитую у Леоніда Семеновича

- Чому ж село назвали Писарівка?
- Точної відповіді на це немає, але є перекази, що при монастирі була школа, яка навчала написанню отих перших ділових паперів. Тобто навчала на писарів.

*Допоміг написати децю про історію села Писарівки
вчитель історії
Кобець Леонід Семенович*

На фотграфії вітряк, яких в селі Писарівка налічувалось до 18

Стара дерев'яна церква, що згоріла в 1997 році.

Нова кам'яна церква, збудована на фундаменті старої, дерев'яної

ЛЕГЕНДИ

Проглядаючи архіви жителів нашого краю, звернув увагу на величезну кількість різних старих книг, газетних вирізок та виписок, які не мають ні автора, ні початку, ні кінця; в яких оповідаються різні бувальщини, легенди за наш край. Намагаючись їх переписати у свій похідний зошит, зіткнувся з тим, що немає деяких листків, а дещо зітерте часом. Тому домислив щось і своє.

Валун-богатир.

(перепис з старих книг)

В далекому сивому минулому, коли вже був витоптаний Муравський шлях і коли вже були насипані високі могильні кургани, жив-був собі богатир на ім'я Валун.

Це були ще ті часи, їхні, - часи богатирів. Головним чином, богатирі робили добрі справи – захищали мирян від розбійників та нападників з інших країв; а також допомагали їм у всякій мирній праці.

Та не таким був Валун-богатир. Їсти, пити, спати, займатися розбоєм, сіяти розбрат серед мирного люду, - ось такий неповний перелік лихих діянь горе-богатиря. Тому і прозвали його Валуном, бо на своїй дорозі, щоб йому не траплялося, все він валяв.

Дістав він всіх своїми розбоями. Стали з возами на його дорозі інші богатирі, рішили втихомирити. Та Валун-богатир великої був сили, їх побив, а вози аж на небо позакидав. І досі вони там.

Ще дужче став простий люд боятись його. Стали прохати богатиря по імені Вага-Ходак.

- В тебе є дочка Краса-Лапта, а ми знаємо, Валун теж в душі добрий, бо любить він сильно твою дочку. Та ось те зло, що він витворює, треба щоб він побачив, душею відчув, що він лихо всім робить. А ти ж багато ходиш, значить, - багато знаєш. Допоможи.

- Ну, що ж, ви праві, - відповів богатир Вага-Ходак, - треба, щоб він сам побачив, що творить, а минуле, як ви знаєте, можна побачити лише з могильного кургана.

Завела Краса-Лапта свого коханого на курган. І побачив велетень не тільки біди, що він натворив, а і ті біди, які накоїли його предки, які жили ще взагалі до появи сонця.

Завалені цілі городища, витоптані посіви, розорені поселення, повалені табуни худоби, вирвані дуби з корінням і розкидані кучами по всьому шляху. Та не тільки це відкрилось перед його очима. Вперше на могилі він побачив, якого страждання накоїв людам. Огорнув його

смуток. Зажурився, та так, що серце його перестало битися, кров зробилася як лід, а тіло зробилося кам'яним. А його наречена теж з жалю до нього закам'яніла.

Так вони на пагорбі і стоять вдвох мовчазні, закаменілі, вдивляючись вдалечінь, в життя людей.

І, бачачи, скільки горя близькі, рідні люди один одному витворюють, стали більш похмурими. Від баченого горя, зла вони стають якимись то меншими, якимись то поганими на вид, застарілими.

Люди вже й забули про них; лише великі каменюки і досі кличуть валунами, а рядом лісок – Лаптинок.

Як чумаки заїхали на небо...

(перепис з старих книг)

Їхали з Криму на одному возі Дмитро з Іваном. Повен віз солі везли. Вечоріло. Їхали повагом, не поспішаючи, і заколисані повільною їздою задрімали. А сонечко котилося, котилося на захід та й геть закотилось за обрій.

Настала тепла серпнева ніч...

Висипали на небі зіроньки, зійшов повно видний місяць і залив усе навкруги м'яким сріблястим сяйвом.

Чумаки дрімають, а волики йдуть собі та йдуть. Трапилася їм по дорозі річка широка, але не глибока, а через річку – місток, - вузький, один лише віз проїде. Воли зійшли на міст та й стали.

Прокинувся Дмитро, схопився, лупнув очима і нічого спросоння не розбере: на небі зірки світяться, місяць усміхається; глянув униз – бож-же мій! Внизу теж такі самі зірки, місяць, ще й жаби кумкають.

Дмитро тоді до товариша – штовх під бік:

- Іване, Іване! А вставай-но лишень подивися, де ми?!

Прокинувся Іван, глянув – ой лишенько!

- Та їй-бо Дмитре, це ж ми на небо заїхали.

Зрозуміли чумаки, що воли пішли не об'їзною дорогою, а – навпростець до шляху. Стали з'їжати з містка та й загруз віз в трясовині по самі колодки.

Розпрягли волів, вигнали їх на берег, а самі впряглися в ярма, узялись за дишло, піднатужились та й витягли воза з трясовини.

Перепочили трохи на березі, послухали, як кумкають жаби, як кінчається літо та і поїхали, співаючи, далі.

Насіяли, наорали, та нікому жати.

Насіяли, наорали, та нікому жати.
Поїхали чумаченьки у Крим солі брати.
А з-за гори, з-за кручі риплять вози йдучи.
Вози риплять, ярма бряжчать, воли ремигають,
Попереду чумак Грицько в сопілочку грає
Не так грає, не так грає, як завдає жалю,
Як зачула дівчинонька, - аж серденько в'яне
На поповій на толоці та на дяковому полі
Та вивернув чумак Грицько паровицю солі.
-Сюди, сюди подруженьки, солі собирати!
Прийшла к йому дівчинонька солі купувати,
Чумак Грицько за рученьку та й став розмовлять:
-Чи не можна, дівчинонька, рушників забрати?
-Ой не можна, чумаченьку, бо й не оддасть мати!
-Бодай же ти, дівчинонька, тоді заміж пішла,
Як у степу при дорозі оця сіль ізійшла.
-Бодай же ти, чумаченьку, тоді оженився,
Як у млині на камені кукіль уродився!
А дівчина догадалась, рути насадила;
Прийшла весна – рута зійшла, а дівчина заміж
пішла
Вітри віють, млини мелють, кукіль не зіходе,
По це врем'я чумак Грицько нежонатий ходе.

***Чи не про Сковороду Григорія жартівливу пісню
чумаки склали та співають?!***

Зачарована колода.

В ту давнину, коли ще в селах майже щодня грали музики, а молодь вечорами водила хороводи, якимось на Спаса у нашому селі за вигоном, на леваді, гриміла одна із вечорниць молоді. Крім танцю і пісень, хлопці та дівчата полюблили творити всілякі витівки, просто побешкетувати, щось таке втнути жартівливе...

Так було і цього разу. Ще бурлили закохані молоді серця від залицянь у танку, ще грали музики та співали дівчата пісень, як двоє парубків вирішили пригостити всю молоду громаду медом.

І треба мовити, що в ті часи бджіл у селах було дуже багато. Майже у кожному дворі була своя пасіка. Але пасіки селян не були дуже великими: будь-яку можна було перевезти гарбою і рідко коли перебільшували вони десять колод.

В ті часи, щоб мати великі пасіки і меди, потрібно було багато що знати, бути дуже працьовитому.

До цих пасічників народ ставився з дуже великою повагою. Про них говорили, що їм сам Бог дав науку водити бджіл, що вони знають якісь чари, якими зачаровують бджіл, колоди, пасіки. Цих пасічників в народі трохи побоювались. Ось, саме на пасіку до такого вдалого любителя божих комах, парубки і закралась по мед. Пасіка ця була дуже велика, займала чимале місце за селом, та і по всьому була як продовження самого села до самого того місця, де підіймалася лісова діброва. Сам вигляд був у неї як у казкового містечка.

Була на ту годину ніч місячна і хлопцям не було великим клопотом зробити задумане. Тим більш, що вони вже знали як поводитись з бджолами, як піддирати соти з медом. Навчилися хлопці цих премудростей на цій же пасіці, тому що не раз допомагали старому пасічникові з різних робіт. Знали в яких колодах багато меду, а в яких тільки дівта. Наблизившись до однієї з таких колод, молоді крадії хотіли вже приступити виламувати медові соти, та руки їхні від дотику до колоди заніміли, а ноги стали важкими і буцімто почали вростати в землю. Злякалися горе-жартівники, хотіли закричати, та де там - один шепіт. А навкруги стало так тихо, що, мабуть, ця тиша і розбудила пасічника, який тут же на пасіці і спав, в курені. Виліз він із куреня, розібрався в чім справа і дуже розгнівався. Головним же чином тому, що знав цих двох парубків як чесних і працьовитих, мав на них надії. А тут на тобі таке лихо, хлопці, значить, злодії?! Виніс старий пасічник добру липову кадку меду і мовив: "Якщо до сходу сонця з'їсте цей мед, то підете собі з Богом, ну, а якщо ні, то бджоли допоможуть". Зрозуміли

хлопці, що бджоли їх живими не зоставлять і накинудись їсти мед. І розповідають люди, що парубки до сходу сонця впоралися з кадкою меду. Але після цієї пригоди молодь вечорниці проводила без них.

Вони по осені зіграли весілля та стали сільськими хазяїнами. Та особливо в їхньому житті люди пам'ятають, що бджоли в них велись як ні в кого до цього. І стали вони теж великими пасічниками, які зрозуміли таїнство бджолиного ремесла.

Народ всі їхні успіхи в бджільництві пов'язував з тим медом і з тією подією, що сталася на пасіці старого діда .

Тому ще й до цього часу можна почути про добрих пасічників в народі так:

- Та, видно, цей чолов'яга скуштував меду з чарівної колоди.

Записано зі слів Михайла Коваля із села Цапівка.

Некрасива Фрося та Василева вада.

Жила-була собі дівка по імені Фрося. Була вона з багатой сім'ї, доброї душі, завжди весела та балакуча, як той дощик; але - некрасива.

Закохалась в парубка Василя, - красивий, тільки що бідний як світ. Та й Василь не протививсь долі. Покохав і сам не знав за що: дівка наче як "не всі у неї вдома"; але знав точно, що кохає її просто як дівчину і багатство її тут ні до чого не зобов'язує.

Але перед тим як заслати сватів розповів їй про свою таємну парубоцьку ваду.

- Ось, мало того, що я бідний, так ще в дитинстві, коли пас свиней, накинудась на мене одна свиня – хряциця, пошматувала так, що насилу видужав. Все загоїлось. Та клята свиня пошкодила і те місце, де знаходиться чоловіче достоїнство – залишився один огризок. Хіба що до вітру.

Та дівчина не злякалася. Так Василя кохала, що все інше здавалося маленькою незначною дрібничкою, просто не варте і уваги.

- Що ж, Васю, я тебе так люблю, що мені досить буде кожного дня тебе бачити, чути твій голосок.

Побрались.

Проходить осінь, зима. Живуть – удень все вкупі роблять, а на ніч спати лягають в різні ліжка. Бояться зобидити один одного отим простим людським життям. Отак і жили в щасті своєму, в голубинім коханні, але без усякої тілесної любові.

Та дмухнуло весною. Зійшов сніг, зазеленіла трава. Перші квіти видихнули в повітря свій жагучий аромат. Вечорами вже лунають перші солов'їні щебетання. Настала та пора року, коли і старець про пару, про молодецьке згадує.

Не втерпілось і молодиці. До безтями, до ломоти закортіло їй мужика. Тягнулись по селу чумацькі валки. Вона і стала напроти двору до чумаків загравати.

Чумаки народ кмітливий, відразу зрозуміли її горе. Ось і каже їй старший валок:

- Нового чоловіка тобі привеземо, а цього убогого невдачу заберемо з собою. А за це віддаєш нам усіх своїх гусей та курей. І поки ловитимемо твою птицю в лантухи та будемо це добро на вози грузити, ти, Фросю, іди з Василем в хату до ліжка.

Чумаки ловлять птицю, чи то тільки для виду; а самі прислухаються, що воно там в хаті охкає та стогне.

Коли ж незабаром лунає з хати радісний томливий голос Фросі:

- Ой, чумаченьки, забирайте все добро, тільки моєї оборви Василька не чіпайте. Нікого іншого мені тепер не треба.

- Ох, Васю, дай перепочити, любий!

І гукнув старший валок:

- Гетьмо, киш, кури, киш, гуси. Гайда, хлопці, по возах, поїхали далі. Гей, себе!

12 листопада 2004.

*Місто Богодухів
Вул. Восточна
Записано зі слів Зіни Павлівни,
яка стверджує, що вона – правнучка отих Фросі та Васі.
І не вірилось би, та на слово дотенна, як коса, як та Фрося.
Вірю.*

Завалина.

(легенда про виникнення великого сквородинівського ставу)

Ще до часів Сковороди та і до панування самого пана Івана, коли ще була не Іванівка, а поселення, яке йменувалось по-іншому, можливо, - Розсохувате, на місці сьогоднішнього великого ставу були воловні. Луки, річка Розсохувата – постійно є трава та вода, - все це в ті далекі часи давало людям працю: доглядати, вирощувати бичків, потім з них для чумакування добрі воли були.

Та ось одного року така спека була, що річка пересохла і вода десь поділась. Стали возити воду з якоїсь далекої сторони. Та пекло усюди побувало, дощів зовсім не було, так що і там води не стало. Забідкались люди. Воли хоч і витривала худоба, та без води довго і вони не можуть. Ревуть, аж луна лісом іде.

Вирішили викопати колодязь. День копають – нема води, другий – те саме. А вже на третій день – хлинула вода, та так, що наробила біди. З викопаного колодязя ударив фонтан висотою вище лісу. Затопив і завалив цей фонтан дерев'яні будівлі, воловні; вози поперевертав.

Із людей та волів мало хто вижив, - усіх затопило.

А води набігло стільки, що утворилося ціле озерце. І на цьому місці пани зробили ставок, а щоб не забували того, що натворила вода, назвали цей став Завалиною.

*Нагадала про цей випадок вчитель молодших класів Сквородинівської школи
– Климєнко Людмила Іванівна*

Примітки – пояснення

Як „Скора Вода” змінює свій стан речовини – рідина, лід, газ – так і в часі, в житті все проходить якісь дії, рухи, стихії, які змінюють життя.

„Скора Вода” це і одна з багатьох народних прізвиськ Сковороди.

А ще „Скора Вода” є людська мова, її народний переказ.

Головним джерелом написання оповідок „Скора Води” і є людський переказ.

І хоч переказ, за словом філософа Г.С. Сковороди не є вище істини, а лиш хиткою підпорою вхідних дверей до хатини, де істина проживає.

Та не бійся, читачу, вперед, прибирай підпору і відкривай вхідні двері.

І нехай несуть твої думки стримкі потоки „Скорої Води до берегів минулого і сучасного життя”.

Тому читачу, застерігаємо тебе не забудь поставити між цими берегами кладочку з моралі і совісті, по якій ти прийдеш до берегу з майбутнім життям, не скаламутивши собі душу.

С. 4. фотографія Обід жінок на кургані „Могилка”

Курган „Могилка” знаходиться неподалік Муравського шляху і повороту на село Сковородинівка.

Назва „Могилка” в пам’яті розстріляних і тут же похованих радянських воїнів.

Що ж жінки забрались обідати на курган? Костенко Андрій Антонович, автор цієї фотографії, згадує:

- То була весна і час, коли ще жили спогадами війни. І у жінок поминальний обід, і поминають жінки не тільки тих воїнів, що похованні в цім кургані, а і тих, своїх, хто не повернувся з війни і невідомо де і похований.

Задивились жінки на дорогу Муравського шляху.

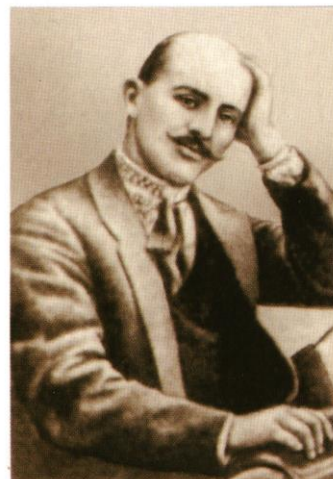
Чи не йде, не повертається, хто з війни шляхом?

С. 4. „Ой зйду я на могилу гляну – подивлюсь”

присвята смерті філософа Сковороди. Багатьом буде така присвята незрозуміла, дивна. В Гната Хоткевича . Сковорода Харків „Союз” – 1920 рік. Теж описується дивування харківських світил, коли з села Пан – Іванівки прийшли люди до Харкова і просять допомоги відмітити 125 років з дня смерті філософа.

Їм кажуть, ось буде 1922 році 200 років, з дня народження тоді мов і відмітим свято. Далі Гнат Хоткевич пояснює прихід селян, не з доброї волі, а з волі грізної епохи.

Тепер, коли ми стали свідками невиданого й нечуваного: коли звір обнажився в людях і кров людську стало легше пролити як воду, коли ніхто не хоче

Гнат Хоткевич. 1877—1938
Український письменник, артист,
мистецтвознавець

бути ні чесним, ні справедливим, коли батько боїться сина, а брат сестри; коли тільки й чуєш, тільки й бачиш, як ріжуть, б'ють, стріляють, палять, коли не засталося вже нічого святого – ні Бога, ні любові, ні честі...”

Надалі Гната Хоткевича розстріляють.

Але смерть, знищення витоків людських відносин істини, не є їх кінцем, а лише початком нових їх форм.

„Ой зійду я на могилу гляну – подивлюся”

1. С. 6. див. Бесіда 1-я Наречення OBSERVATORIUM (сіон)

де герой Григорій каже:

„О, любезній человек, Коль сладка серцю моему простота твоя!”

2. С. 14. аршин - 71,1 см.

3. С. 15. „Молодик” 1843 року. Ст. 105. лист „міщанина Ф.В.Кремینی наведений із книги Д.І.Багалій „Український мандрівний філософ Гр.Сав. Сковорода” Держ.Вид України 1926 року.

„Зелений дубочок, як мені з дороги не збитися!”

1. С.42. це сталось через те колесо.

Ми розуміємо цей постулат байки Сковороди так: що колесо, це дія, якийсь рух, якась людська ціль, мета через те колесо. Але які б ті дії не були, але вони не повинні порушувати гармонію природи, з життям людини.

2. С.42. сіє правдивоє начало вездє живєт. Див. книжечка називається SILENUS ALCIBIAGIS Сиречь Икона Алкивидская»

предел 1-и обращения притчи к Богу или к вечности

Муравський шлях

С.65. – відомо із робіт археологів (С.І.Береснєв 1980) – див. М.С.Беляєв.

Н.В.Чернігова „ Наш край - Богодухівщина” стр.15

Тільки подумав – і скарб знайшов

С. 84 1. див. Д.І.Багалій.

Український мандрівний філософ Гр.Сав.Сковорода. Держ. Вид. України 1926 рік. стр 88.

Сказання за Володарівку-Голодранівку

С.105 з села Іванівки викарабкувалась на круту кручу.

- ця дорога була до кінця ХХ ст. можливість такого підйому була через дорогу, яка йшла не рівно на гору, а вбік гори по діагоналі піднімаючись на гору, що набагато зменшувало важкість підйому.

Оповідка про Смілі хутори.

1. С.117 „любили його як рідного” – Д.І.Багалій.
„Історія Слобідської України” стр.205 наводить цю цитату і вказує, що її джерелом є Лубьяновский Ф.П. автор книги „Воспоминания 1767-1834” (м.1872)
2. С.118 Костянтиноградский – нині Красноградський.

Монастирник.

1. С.180 Це допомагає зрозуміти, чому Сковорода так прискіпливо працював по удосконаленню своїх творів. Так, наприклад, відомо декілька варіантів таких пісень як “Всякому городу нрав и права” (песнь-10-я), “Колиная слава ныне” (песнь-14-я); були також декілька раз обновлені – “Жена Лотова”, “Потоп Зміїный” і ряд інших. Див. Багалій Д.І. “Історія Слобідської України”, 1993.- ст. 199-200.
2. С. 182 Леонід Махновець “Григорій Сковорода.” Біографія. – Київ, 1972. – ст.249-250.
3. С.183 Це цитати з творів Г.Сковороди “Разговор пяти путников о истинном щастий в жизни” – ст.159-190. Київ: Наукова думка, 1983. “Григорій Сковорода.”
4. С.185 Л. Махновець “Григорій Сковорода.” Біографія. – Київ, 1972. – ст.41.
5. С.187 Блато – болото.
6. С.188 Дивись: “Разговор, называемый алфавит, или букварь мира” – “Приметы неких сродностей” Т1.-ст.414-464. Даються знання про необхідність розуміння людиною своїх можливостей і використання їх на повну міць: “І щоб полетіти і орел повинен не боятись розкрити крила” – там же.
7. С.188 “Волочитись” миром. Слово “волочитись” є дуже образливе, це вже волоцюга, нероба, нікому не потрібний суб’єкт, який перебивається “пропитанієм сумнітельного віда”. Так хотіли принизливо відокремити від світу Сковороду. Див. Л. Махновець “Григорій Сковорода.” Біографія. – Київ, 1972. – ст.116-117.
8. С.189 Цитата взята із записної книжки автора.
9. С.191 М.С. Беляєв, В.В. Чернігова. “Наш край Богодухівщина”, 1993.- ст.21.
10. С. 193 Багалій Д.І. “Історія Слобідської України”, 1993.-ст.160.
11. С.193 Там же.
12. С.193 Л.Махновець посилається на вказівки самого Сковороди. Тому таке свідчення не є остаточним і при можливості необхідно цей факт перепроверити.
13. С.197 Костомаров М. “Галерея портретів”, - ст. 28-29.
14. С.197 Там же.

15. С.197 “Рідний край”, під ред. І.Ф.Прокопенко. – Харків, 1994. – ст. 541.
16. С.197 Там же. ст. 538.
17. С.199 Даніил Варсава – псевдонім Сковороди. Див. ст.59-84 – Повне зібрання, Т.2. Даніил – див. примітку 19. Варсава: Вар – це син, а Сава – один з святих охоронців домашньої скотини, також це слово тлумачиться і як - мир.
18. С.199 Даніил Меінгард – теж псевдонім, який взяв Григорій Сковорода з розповіді Михайла Ковалинського і підписував деякі свої листи, твори з 1775року. Дослідник Ковалівський А.П. встановив, що особа Даніил Меінгард існувала, не вигадана. Це був пастор, автор кількох праць, пов’язаних з релігією, філософією та мораллю, засновник літературного товариства. Див. “Григорій Сковорода.”, Київ: Наукова думка, 1983. – ст. 527.
19. С.199 “Григорій Сковорода. В спогадах сучасників і народних легендах.”, Харків, 2002. – ст. 56.
20. С.203 “уметі” – “в пометі”. Насправді, у Григорія Сковороди кожне слово – це зерно істини, і саме нерозуміння, неможливість прорости багатьох цих зерен в наших душах і спонукали на сквородинівський жарт.

ЗМІСТ

Передмова.....	3
“Ой зйду я на могилу - гляну подивлюся”.....	4
Пісня 12-а (Сковорода).....	9
Пісня 13-а (Сковорода).....	11
За склепи біля могили.....	16
Про небезпечність цих вигадок.....	21
Містерія.....	22
Оповідки Віталіка Гурина.....	30
Таня Субота “Скажи мені Сковорода” (вірш).....	32
“Зелений дубочку, як мені з дороги не збитися?”.....	33
Пісня 18-а(Сковорода).....	39
<u>Колесо Часовії</u> (Сковорода).....	42
“ <u>Нечиста сила</u> ” (легенда).....	43
Пісня 10-а (Сковорода).....	45
Школа і час (фотографії).....	48
Що міцніше дуба (спогад).....	55
Таня Субота “Балада про дуб” (вірш).....	56
Фото-жарт.....	60
Фото біля дуба Сковороди.....	61
Муравський шлях.....	65
Таня Субота “Муравський шлях” (вірш).....	64
Останні цоб, цебе на Муравськім шляху.....	70
Народні пісні.....	75
Ой, Семеночку.....	75
Вітер з поля і хвиля з моря.....	76
Ой по межі.....	77
У полі висока могила.....	78
Ой котилося та яснеє сонце та понад могили.....	79
Тільки подумав – і скарб знайшов.....	83
Зарізали вівцю, а голова мека.....	86
Чому Сковорода не писав про жінок.....	86
Старожитнички.....	90
Розсоха.....	91

Світлиця.....	91
Кинув палку уперед – знайшов ззаду.....	92
А в глечикі панське.....	93
Фотографії.....	94
Багата бідність чи бідна багатість.....	96
Чай “по-харківськи”.....	96
Привикнем до убогих?.....	97
Не виловити щуки вам ніколи.....	99
Чорногорова хата на Чорногоровім кургані.....	102
Сказання за Володарівку-Голодранівку.....	105
Світлини.....	108
Село Кадниця.....	116
Оповідки про Смілі Хутори.....	117
Про саме блукання.....	123
Яка б ніч темна не була.....	129
Сковорода плаче.....	133
Дудко Д.М. “Пошуки дослідження: Доля портрета Сковороди”.....	135
Фотоопис Смілих хуторів.....	137
Село Сковородинівка (Журба).....	141
Настя-Хворостянка.....	142
Пісня 19-а (Сковорода (переклад Суботи Тані)).....	161
Три вірша Нечвоглода.....	162
Сопілка Сковороди.....	162
Чорнухи – Іванівка.....	163
Душа Сковороди жива (із легенди).....	164
Сторінки фотоальбомів скворолинівців.....	172
Сковородиноводськ (фотографії).....	178
Монастирник.....	180
Пісня 20-а (Сковорода).....	181
Пісня 11-а (Сковорода).....	183
Пісня 26-а (Сковорода).....	186
Пісня 12 (Сковорода (переклад Гната Хоткевича)).....	188
Пісня 30-а (Сковорода).....	194
Пісня 7-а (Сковорода).....	196

Пісня 21-а (Сковорода).....	200
Село Малижено і Г.С. Сковорода (історична довідка) (Дудко).....	204
Село Писарівка.....	207
Легенди.....	210
Валун-богатир.....	210
Як чумаки заїхали на небо.....	211
Народна пісня “Чи не про Гриця склали пісню та співають”.....	212
Зачарована колода.....	213
Некрасива Фрося та Василева вада.....	214
Завалина.....	216
Примітки пояснення.....	217

